گوڵ سوو

مجلەیەگ مانگانە گشتیـیە لەلاین
دەزگای رووشنهویری (شەفەق) بڵاوئەکریەگ

شماره (٧٣) تەمموز (٢٧١٠) کوردی (٢٠١٠) میلادی

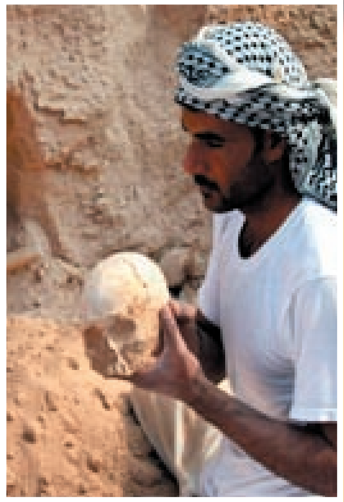

هویچ ڕوفاتیگ کوەیتی لە عیراق نەمەنیە... ئەی ڕوفات جایڵ و جوانەیل کورد فەیلی چە وەپی هات؟!

ئەمریکا لەوەراوەر سیاسەت نوو یا سەفیر نوو؟

نەریت کوردەواری لەناو (کوردەیل بەغدا) لەکدار نەویە

گوڵ سوو

GULL SOO MAGAZINE

شماره (٧٣) تەمموز (٢٧٠٩-٢٧١٠) کوردی (٢٠١٠) میلادی

مجلەیەگ مانگانە گشتی‌یە لەلاین دەزگای رووشنهویری
ورەسانن کورد فەیلی(شەفەق) بلاوئەکریەگ

سەر نویسەر
عەلی حسێن فەیلی

بەرێوەبەر نویسانن
ماجد سویرەمیری

دەستەی‌نویسەریل
جەمال ئەرکوازی
ئاراس جواد
سارا عەلی
نەسرین میرزا
ئارام حەسەن
هەوراز ئەمین

ئامادەکردن هونەری
لەیس عیسا ئیبراهیم

Tel:
07901373702
7403411
8836604

gullsoo@shafaaq.com

نرخ ١٠٠٠ دینار

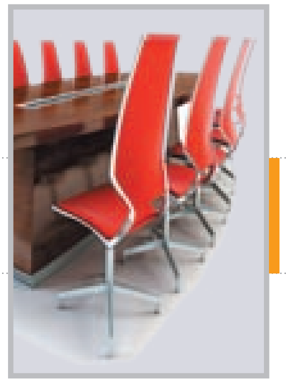

09

ئەوەسە چوار مانگ وەبان هەڵوژاردنەیل پەرلەمانی عیراقی رەی بوی، ك لە.....

18

وەگوورەی هەواڵ ئاژانسەیل دەنگوباس، ژمارەیگ زانای ئەمریکی تویەنستنە......

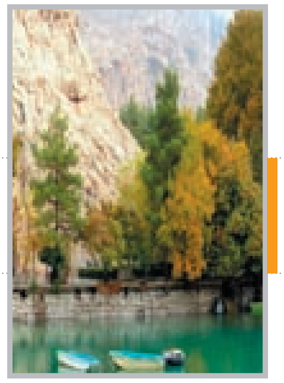

35

بیگومان جویر ئەوەك دیار و ئاشکراس پاریزگای کرماشان یەکیگە لە پاریزگایەیل......

ئەنجوومەن نوێنەرەیل و ئنسافکردن کورد فەیلی ٤

کامنی خاستره سستەم پەرلەمانی یاسستەم سەرۆکایەتی؟ ١٠

شیوەی دیموکراسی لەعیراق و کاریگەری لەبان مەسەلەی کورد ١٦

خوەشەویسی ڕیککەفتنە یا ڕیکەفت؟ ٢١

ئاسووەیل دامەزرانن دەوڵەتیگ کوردی نزیکەو بویە ٢٦

ژن سەرکردە لە عیراق.. لە ناونی ڕاسی و خەیاڵ ٤٦

خاوەن ئمتیاز دەزگای رۆشنبیری و راگەیاندنی کوردی فەیلی(شەفەق)

مؤسسة شفق للثقافة والاعلام للكورد الفيليين

رقم الايداع في دار الكتب والوثائق ٨٩٢ في ٢٠٠٦

مطبعة الطباع

سەرباس شماره

THE BEGINNING

ئەرا ئی بەشە لە ملل‌ەتێگ بێ دەنگی ئەلۆژانیه؟!

کورد لەبەش خوارگ کوردستان چەن ملیۆن کەس زینگ دیرێد، وەلی خەوەر لەسەرکەفتن و سەرنەکەفتنی نێریمن لەوەختێگ ئەرکەیلمان برابەشەو چارەنویسمان بەشەو نەکریاس؟! لەوەختێگ تیەڵ و شرین وەراوەر یەکگرتنەو باوەڕ و زەوق ئەونواچوین لەهەناز مەنن و دویاکەفتن رێ لەلی گیریاس؟!

یە باس نوویگ نیە ك کوردەیل لەبەش خوارگ کوردستان لەچەن چشت چوین یەکن، جوور ئەوەك لەخوەنین و نویسان، لەئەشنەفتن و باسکردن، لەنووڕستن و لەباوەت چشتەیلێگ ك تایبەت وەخوەیانە شەکەتن و ئەوانەی کە نووڕنە دەورو وەر خوەیان و ئیسفا گرن فرەکەمترن لەئەوانەی ك جوواو ئەرای ئی پرسیار یا سوئاڵ سادەنێرن ك ئامانج یا هەدەف لەژیان ئنسان چێگە، ئەرکەیل نیشتمانی کامانەن!!؟

زوورم وەختەیل لەبان ئەو باوەڕەم ك ئایمەیل خوەمان چەن دەستەن، یا هان وەلمان ئەگەر وەدڵیش بوود و نین وەلمان ئەگەر وە زووانیش بوود! وەختەیلێگ نازانیمن دەوروگردمان دووسن یا دشمن، وە یا هیچ کامیان نین و لەی جوور باوەتەیلەگ ئی باسە خەیدە هویردان ك لە سەردان شوونێگ یا کەسێگ یا سایتێگ لەناو ئینترنێت، بڕێ جار هەم قسەو سەرباسەیل، هەم وینە و دزاین و هەم شیوەی کار مەیل ئایم وەرەو خوەی کیشێد، یەش لەوەختێگە ك ئەوانە کار کەسەیلێگە جوور من و ت و باقی ئەو ئایمەیلە ك جیاوازی یا فەرقیان ئەوەسە ك چەوەڕێ نەتیجەی کارن، وەلی ئیمە:

- هیمان کارێگ دەس وەپی نەکردیمنە، مۆر شەکەتی دایمنەسە بان تێوڵ خوەمان.
- هیمان لەهویر و باوەڕەیل کویەنەمان دەس نەڵگرتیمنە، سیما و تاریخ و باوەڕەیلمان شیونیمن و هایمنە شوون تاوانبارێگ ئەرای ئەڵگرتن گشت تاوانەیلمان.

ئمجا بیلا هەر کەس لەئیمە لەباوەت گەوراترین ئارەزووەیلمان و ئەو چشتەیلە نیاز وەپیان دیریمن یا لەناو جەم شوون نادیارن، باوەتێگ بویشێ یا بنویسێ تا ئەوسا بزانیمن ئی هویرەیلە چەنێگ پڕ بەرەکەتن؟! تا ئەو وەختەئی شیوەزارەلە زووان کوردی و ئی بەشەلەخاك کوردستان بی ناز کەفتگە، چ جیاوازییگ هەس لەناونی بیگانە و خوەمان؟!!

سەر نویسەر

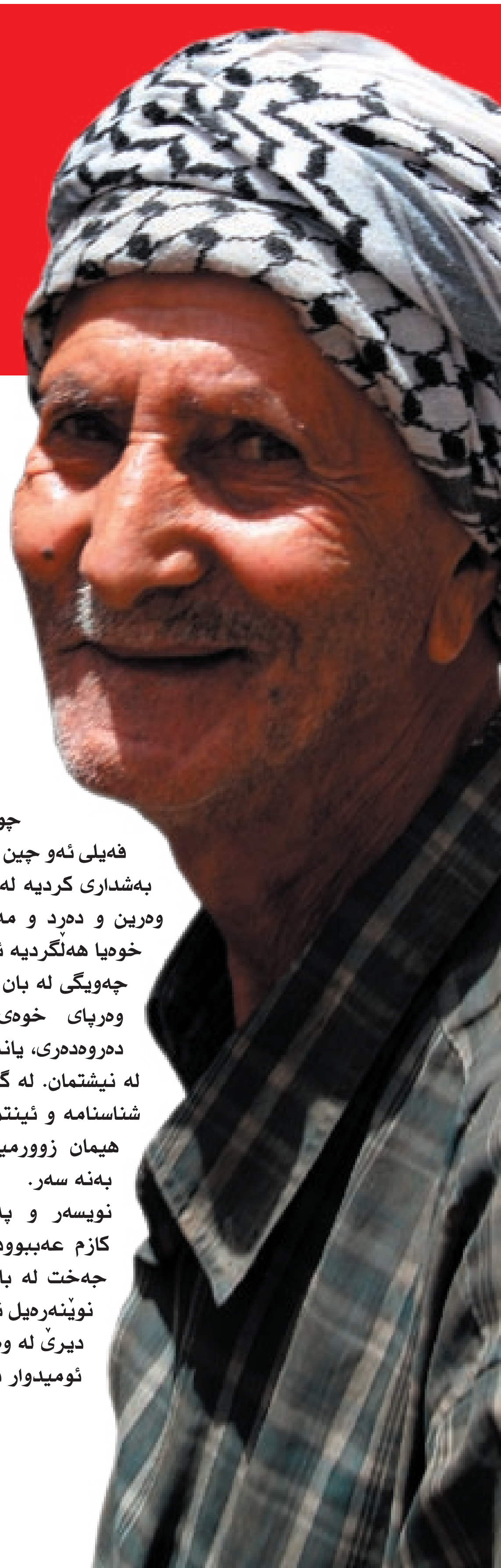

ژمارەیگ لەو کەسەیل پەیوەندیدارە وە کێشەی کورد فەیلی جەخت لە بان گرینگی یا ئەهەمیەت ئی کەیسە کردن جوور دەروازەیگ ولاٚ لە ڕوی ئەوانەگ لەلی باخەوەرن و زانن ئی کارەساتە دەیان ساڵ دریژە کیشایە و هویچ ڕیگەچارەیگ نەیرێ تا یەکلاوە بکریەید .

ئەنجوومەن نوێنەرەیل و ئنسافکردن کورد فەیلی

کفاح هادی

چوینکە تا ڕووژ ئیمروو کورد فەیلی ئەو چین گەورا لە کۆومەڵگای عیراقی و بەشداری کردیە لە مەینەتیەگانی وەل ڕژیمەیل وەرین و دەرد و مەینەت و خەم نیشتمان وەل خوەیا هەڵگردیە ئەرا شوونیگ چویە؛ هەمیشە چەویگی لە بان عیراق بویە و ئەو چەوەگەی وەرپای خوەی وەپی دیە لە ولاتەیل دەروەدەری، یانە هەمیشە عاشق برایەیلیانن لە نیشتمان. لە گشت قورنەیل غەریبی نەوین شناسنامە و ئینتما بار قۆرس کووڵیان بویە و هیمان زوورمییان لەی مەینەتیەیلە ژیان بەنە سەر.

نویسەر و پەیجووریکەر قانوونی زوهێر کازم عەببوود لە دیمانەیگ وەل شەفەق جەخت لە بان ئەوە کرد ک "ئەنجوومەن نوێنەرەیل نیاز وە لەخەوهەڵسین ویژدان دیرێ لە وەرانوەر کەیس کورد فەیلی" و ئومیدوار ئەوەیشە بوی ک "ئەنجوومەن نوێنەرەیل هاتێ قانوونەیلیگ دەربکەید ک ئنساف چین کورد فەیلی بکەید". زوهێر کازم عەببوود زیاتریش وت "ئی چینە بی حەد و شومار زوڵم و ستەم سەدام تەحەمول کردیە، بیجگە لەدەسداین ماڵ وموڵك و هەقەیل ترەکی ک تا ئیمروو نەسەنیەسەیانەوە"

جەختیش لە بان ئەوە کرد ک بایەسە هەرچی ڕیگەیە کوڵ و نزیکەو بکریەن ئەرا هاوردنەوەی هەقەیل ئی چینە، و بڕیار یا قەرارەگان وەگوورەی ئاست یا مستەوای ئەو تاوانەیلە بوود ک دەرهەق کورد فەیلی ئەنجام دریانە".

عەببوود ئەوەیشە ئاشکراکرد ک " ئیمە نیاز وە دەرکردن بریارەیل عادلانەیگ دیریمن و نیازیش وە خاسەوکردن ئەو قانوونەیلە ک لە ڕژیمەیل وەرین ئەرامان وەجی مەننە، و بایەسە قانوونەیل نوو تۆانای ئەوە داشتوون هەڵەپەڵەبکەن و وەختەگە کوڵەوبکەن ئەرا هاوردنەوەی ئی هەقەیلە، ولەی وەختە ئیمە نزیکەو بویمنە لە یەکم نیشتن ئەنجوومەن نوو؛ داوا لە هەر پەرلەمانتاریگ کەیمن ک نوێنەرایەتی عیراق کەید لە هەر حزب و لایەنیگ بوود و هەر هویر سیاسییگ داشتوود ، کورد فەیلی لە وژادنی بوود و بنەیدەیانە وەرچەو خوەی، چوینکە یانە زیاتر لە توانای خوەیان تەحەمول کردن، و دی لە یە زیاتر وەخت ئەوە نەیرن هەقەیلیان بسیننەو دویای هەفت ساڵ لە ڕمیان ڕژیم وەرین"

زیاتریش وت:"ئەو قاٚنوونەیلە ک ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەرین نەتویەنست دەریان بکەید لە باوەت کورد فەیلی و ماڵ و موڵکیان و هیشتەیان لە دەر قاپی دادگایەیل و مەیدانەیل مرافەی موڵکداری عیراقی وە شیوەیگ نالایق وەپییان جەم بووەسن، لە خاتر ئەوەگ هەقەیل خوەیان بسیننەوە"

ئاماژەیش وەوە کرد ک " ڕژیم وەرین لە تەور ئنسانیەت دەریان کرد وەختی لە گشت هەقەیل ئنسانییان ناهمییان کرد، و ئەرك سەرشان پەرلەمانتارەیل ئیمرووە ک لەوە برەسنەو ک هانە وەراوەر کەیس گەورا و تەپ و ئاڵۆزیگ، و تا ڕووژ ئیمروو ، فرە لە کوردەیل فەیلی لە ولاتەیل غەریبی ژیەن و هویچ هقووقیگ نەیرن و تەنانەت منالەیلیان ئارەزوو ئەوە کەن ک ولات خوەیان عیراق وەچەو خوەیان بوینن، و یەیشە کارەسات گەورایگە"

عەببوود زیاتریش وت ک" هەر بریاریگ لە ئەنجوومەن نوێنەرەیل بدرای، کار وەپی کریەید وبایەسە لە ماوە و وەخت خوەی جیوەجی بکریەید" و " دام و دەزگای جیوەجیکردن یا تەنفیزی مەجبوورە ئی قانوونەیلە جیوەجی بکەید، چوینکە کەفنە وەر وەرپرسیاری ئەگەر لەی باوەتە سسی و کەمتەرخەمی کردن"

هەمیش داوا لە لایەنەیل سیاسی و کەناڵەیل میدیایی کرد ك فشار بخەنە سەر لایەنەیل پەیوەندیدار ئەرا دەرکردن قانوونەیلیگ پەیوەندی وە کەیس فەیلیەوە داشتوون"

لە هەمان وەخت داوا لە کوردەیل فەیلی کرد :"پشت یەك بگرن و یەکدەنگ بوون و دەس بنەنە ناو دەس خێرومەنەیل لە حزبەیل و کەسایەتیەیل سیاسی و قانوونی لە خاتر ڕەسانن دەنگیان وە لایەنەیل پەیوەندیدار".

زوهێر کازم عەببوود هەمیش وت : "دەستەی داواکاری مڵکداری خوەی ڕیگەی قانوونە ئاساییە ئەرا ئەوەگ مەردم هەق خوەیان بسیننەو، وەلی کورد فەیلی نیەتویەنن وەی ڕیگەوە بچن ئەرا ئەوەگ هەقەیل خوەیان بسیننەو، چوینکە مڵکەیلیان لە لایەن دەوڵەتەو چەپاو کریاس و ئی دەوڵەتە سجلات و قانوونەیل خوەی دیرێ، و یانە موڵك و عەقارەگانیان ئەرا کارەیل تایبەتمەند خوەی وەکار هاوردیە و بریگ لە لیان وە کەرا دریانە دەس دام و دەزگایەیل سەر وە دەسلاٚت وەرین، و بایەسە ئی هەقەیلە وە بڕیارەیل تەشریعی منسفانەیگ بدریەنەوە چوینکە دوشمنیان یا لاٚیەن وەرانوەریان دەوڵەتە" ئاماژەیش وەوە کرد ک " کورد فەیلی نیەتویەنن ڕیگەی داواکاری (دعاوی) بگرنە وەر، چوینکە موڵکەیلیان نەفرووشتنە

ئەوەیشە ئاشکراکرد ک : " کەیس کورد فەیلی لە ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەرین گوم کریا لە ناونی ئەو هەمکە داواکاری و گیروگرفتەیل ئەو ئەنجوومەنە".

داوایش کرد :"ک ئەو دەنگەیل خێرومەنە ک عیراقیەیل دەنگ دانە پییان و متمانەی خوەیان وەخشینە پییان ئەرا ئەنجوومەن نوێنەرەیل هاتێ ک بایەخ بەنە ئی کەیسە و هەڵەپەڵە بکەن لە دەرکردن قانوونەیلیگ ئنسانیەت و هاولاٚتێری و هەقەیل ئی چینە باریدەوە"

و کەسیگیش وە شیوەی شەخسی لەلییان چەپاوی نەکردیە، وەلی دەوڵەتیگ وە تەواوی زوڵم لە لییان کردیە"

زوهێر کازم عەببوود لە کووتایی قسەگانی ئەرا شەفەق وت : " دادگا و دەزگایەیل قانوونی لە بەش کەمیگ زیاتر لە هەقەیلیان نیەیدەوە ، لەوەر ئەوە بایەسە قانوون و قەرارەیلیگ لە لایەن ئەنجوومەن نوێنەریەل دەربکریەید، ک لایەن جیوەجیکردن یا تەنفیزی پابەند و مەجبوور بکەید و قەرەبوو ئی چینە بکەید لەبان ئەو زوڵم و زوورە ک وە دەس ئەو بڕیارەیل زاڵمانەی ڕژیم وەرینە تویشیان هات".

ئەی ڕوفات جایڵ و جوانەیل کورد فەیلی چە وەپی هات؟!

هویچ ڕوفاتیگ کوەیتی لە عیراق نەمەنیە...

بەڕێوەبەرنویسانن

هەواڵەگە زیاتر ئویشێ: "ئەنجوومەن ئاسایش جەهانی لە وەخت دوبارە لەیەکەوداین خولانە یا مراجەعەی دەوری خوەی ئەرا بارووەزع ناونی عیراق و کوەیت وت ك کوەیت نزیکەی یەك ملیۆن دۆلار خەرج کردیە لە خاتر مینەکردن روفات هاووڵاتیەیلی، لە ناو قەورسانەیل دەسەجەمی عیراقی وە ڕێگەی بەرنامەی کوومەك کردن هاوبەشیگ لە ناونی عیراق و نۆیسینگە یا مەکتەب خزمەتگوزاری نەتەوەیل یەکگرتێ".

شایان باسە، لە دویای ئەوەگ هێزەیل رژیم دیکتاتۆری بەعسی سەدامی لە کوەیت وەزوور دەرکریاڵن شمارەیگ هاووڵاتی کوەیتی گردن و خستنەیانە زیندانەیل عیراق و گومیان کردن، و حکوومەت کوەیتیش وە گشت هەوڵ و تەقەلایگەو کەفتە مینەیان و هانا بردە ناونەندەیل جەهانی و پویل فرەیگ خەرج کرد و لە ئاکاما ڕوفات زوورمیان لە ناو قەرسانەیل وەجەم لە ناوچە جیاجیاگاڵن عیراق دوینریانەوە، ئەیەیشە ئەوە ئاشکرا کەید ك حکوومەت کوەیت چەنی بایەخ دەیدە ئی مەسەلەی

هەواڵنامەیل ناوخوەیی و عەرەبی وەی دویاخرە ئی هەواڵە بڵاوەو کردن ك ئویشێ :"سەرۆك ئە نجوومەن ئاسایش جەهانی لە خول یا دەورەی حازریی سەفیر مەکسیك لە نەتەوەیل یەکگرتێ کلاود هێلەر وت ك هویچ پاشمەنییگ هاووڵاتیەیل کوەیتی یا لایەنییگتر لە عیراق لە مانگ تەشرین دویم وەرینەوە تا ڕووژ ئیمروو نەدوینریاسەوە".

ئنسانیە و هاوخەمی خوەی وەل کەسوکار ئی قوربانیەیل بی گوناهە کەید و هویچ کەمتەرخەمی و دریخی نیەکەید ئەرا ڕەسین وە راسی چارەنویسیان.

ئێمە لەیرا هەق خوەمانە ئەگەر پرسیارەیل گەورایگ ئاراستەی گشت ناوەندە ناوخۆیی و دەرەکیەگان بکەیمن:

١- ئەراچە وڵاتەیل جەهان ئی هەمکە بایەخە دەنە هاووڵاتەیلیان و ئامادەن هەرچی دیرن و نەیرن بنەنە قورت خوەشگوزەرانی و ئاست زندگانی و تەندروستی و ژیان یەکە یەکەیان؟!

٢- ئەرا مللەت عیراق وەگشت پیکهاتەگانیانەو لە کەوکەبیگ ترەو هاتیە تاگەر خوین رووڵەیلی وەی جوورە هەرزان بوود و کەس بایەخ وە گیاڵن و ژیاڵنیان نەیەید و ئەو قەوڕسانەیل وەجەمە ك یە دەیان ساڵە جەستەی دەیان هەزار هاووڵاتی بیتاوان گردیەسە خوەیەو، ئەگەر ئاشکرایش بکریەن، تەماشاکەید وەشیوەیگ شەلم کوورم و دویر لە وەکارهاوردن تەکنۆڵۆجیای سەردەمانە وازکریەن و پەنا بەنە شۆفڵ و بیڵ و قوڵەنگەیل ژەنگن ئەرا دراوردن پاشمەنێ سوقان و جنگ و کەل و پەل وەریان؟!

٣- لە لای گشت کەس و لایەنیگ مەعلوومە ك لە پەلامارە درندانەگەی رژیم وەرین لە سەرەتای هەیشتاگان سەدەی وەرین، سەدان هەزار کورد فەیلی تەسفیر کریان ئەرا ئیران و فرەیان دریا بان سنوور یا حدوود ئیران وە مەهانەی تەبەعیەتیان وەو وڵاتە و نزیکەی ١٥ تا ١٧ هەزار لە جایڵ و جوانەیلیان گلەو دریان و زندانی کریان و دویاخر ئەوە دەرکەفت ك گشتیان وەشیوەیگ وەحشیانە کوشیانە و کریانەسە قوربانی تاقیەوکردن چەکەیل کوومەڵکوژی کیمیاوی و بایۆلۆجی... ئایا مەعقوولە ك تا ئیسە تەنانەت تەرم تاکە کەسیگیانیش نەدوینریاسەوە و کەسیش کەمترین هەوڵ و تەقەلا نەیایە ئەرا ڕەسین وە راسیەگەی ئەوەگ وەسەریان هات؛... چمانی ئی هاووڵاتیەیل بی تاوانە عیراقی نین و نەخش و دەور سەرەکی خوەیان نەیاشتن لە بیناکردن ئی وڵاتە؟!

٤- هەتا ئەگەر وەوە قەبوول بکەیم ك ئەی کوردەیل فەیلیە لەلای حاکمەیل کوێنەو نووەو عیراقی نین، مەگەر ئەیانە ئنسان نین و وەك تەمام ئنسانەیل جەهان خوین و گووشت و ئەعساب و هس و شعوور نەیرن، ئەی ئیوە چوین تویەنین و دڵدان چوین نیەتەرەکیەی لە ڕوی قرچەوکزەی دڵەیل داڵگەیل رووڵە کوشیای و چەوەڕی و ئەسر چەوەیل باوگەیل پیر و پەك کەفتێ؟!

یانە پرسیارەیلیگن پڕ وەدەم هاواریان ئاراستەی وژدان تەمام وژداندارەیل جەهان کەیمن...

قەیران سیاسی لە عیراق دەروازە ئەرا دەسخستن نەتەوەیل یەکگرتێ واز کەید

مستەفا حەمید

لە وەردەوامبوین گەنەوبوین ئەو بارووەزع ئاسایشی و سیاسیە ك عیراق وەخوەیەو دوینیدەی، بڕیگ خودنیشاندایین یا تەزاهورات هاتە پیش ك گوزارش لە تویرەبوین و نارەزایی هاووڵاتیەیل عیراقی کەید لەوەر گەنی و وەرەودویاچوین خزمەتگوزاری گشتی، لەی ئانە وەزیر خارجیە هۆشیار زێباری لەوە وشیاری دا ك دریژەداین وە قەیران دامەزرانن حکوومەت لە عیراق ئاکام گەنیگ دیرید.

و هاووڵاتیەیل و بڕیگ سیاسەتمەداریش لە لای خوەیانەو رەخنە یا ئنتقاد گردن لە پاداکوتانن وەزیرەیل و کاروەدەسەیل لە بان مەنین لە پۆستەیل خوەیان، دویای هەفت ساڵ لە گوێڕانکاری سیاسی لە عیراق وەرەو سستەم دیموکراتی.

زێباری لە دریژەداین وە کیشمەکیش لە باوەت ئەو کەسە ك پۆست سەرۆك وەزیرەیل وەرگری وشیاری دا، ك بوودە مایەی تویرەبوین رای گشتی و شایەت مەترسی ئاژاوەکاری لەلی بکەفیدەوە، و نموونەی ئەو توند و تیژیە هاورد ك لە خودنیشاندایینەگان شار بەسرە دیاردا.

زێباری ئەوەیشە رووشنەوکرد ك :" سەرنەکەفتن لە دامەزرانن حکوومەت و نەرەسین وە چارەسەریگ تا ئی وەختە، و وەردەوام بوین رکابەری لە بان پۆستەگان شایەت ئەوە بتوایدك نەتەوەیل یەکگرتێ دەسبخەیدە تی ئەرا کوومەك کردن لە رەسین وە ریککەفتنیگ ئەرا کووتایی هاوردن وە قەیرانەگە".

چاودێرەیل کاروبار عیراق ئەوە دوینن ك دویاکەفتن لە دامەزرانن حکوومەت دویای سێ مانگ لە هەڵوژاردنەگان بویە مایەی سوختبوین جادەی عیراقی و نارازی بوین مللی لەوەر گەنی وزەی کارەبا و ئەو خودنیشاندایینە ك بەسرە و زی قار وەخوەیانەو دینەی و توند و تیژی وەپیەو دیاربوی.

نوێنەر هاوپەیمانی کوردستانی مەحموود عوسمان لە پەیوەندییگی وەل ماڵپەر شەفەق وت :" دەستوور عیراق دەقیگ لە بان ئەوە دیرید ك سەرۆك پەرلەمان لە یەکم نیشتن هەڵوژیەید، وەلی ئەوەگ روی دا، نیشتنەگە وە وازی مەنەی تا وەختیگ دیاری نەکریای و یەیشە چەواشەی دەستوورە".

مەحموود عوسمان داواکاری خوەی نووەو کرد ك نەتەوەیل یەکگرتیٚ باید و کوومەك بکەید ئەرا پەیاکردن دەروازەیگ ئەرا دەرچوین لەی قەیران سیاسیە لە عیراق". ئەوەیشە ئاشکراکرد ك :" نەتەوەیل یەکگرتێ هەق دیرێ دەس بخەیدە ناو ئی کارە چوینکە عیراق هیمان هالە ژیر بار بەند هەفتم".

دویای رەی بوین هەفت ساڵ لەو گوێڕانکاریە ك عیراق وە خوەیەو دیەی، هاووڵاتیەیل و سیاسەتمەدارەیل ئەوە دوینن ك کاروەدەسەیل قەبوول نیەکەن دگان بنەنە غەڵەتەیل خوەیان و وەدەس و دگان کورسیەیل خوەیان گردنە؛ هەرچەنی ك وە زەرەد مللەتیش بوود، و داوایش کردن ك گشت کەمتەرخەم و تەقسیرداریگ لە سەرکار لاوریەید، نەك تەنیا وەزیرەگە".

لە وەختیگ لە عیراق (جەنگ) کورسی کەن

حکوومەت بەریتانیا مەعاش کارمەندەیلی کەمەو کەید!

محەمەد ماجد

ئەوەسە چوار مانگ وەبان هەڵوژاردنەیل پەرلەمانی عیراقی رەی بوی، ك لە ٧ ئادار ئیمساڵ ئەنجام گرت و سیاسەتمەدارەیل و فراکسیۆن یا کوتلەیل و ئئتلافەیل سیاسی عیراقی هیمان گفتوگوو جدییگ نەکردنە ئەرا پیکهاوردن حکوومەت، ك هەریەك لە لیستەگەی ئەیاد عەلاوی و نوری مالکی رکابەری یا منافەسەی گەورایگ لە بان دامەزرران حکوومەت و ناونایین سەرۆك وەزیرەیل کەن و وەرجە چەن رووژیگیش دادگای فیدرالی دویائاکامەگان هەڵوژاردنەگان دویای ماراسۆن دویر و دریژ تانە و شکات و سکاڵای ئی لایەن و ئەو لایەن، پەسەن کرد، و وەگوورەی برگەیل دەستوور هەمیشەیی عیراق، بایەسە پەرلەمان، دویای ١٥ رووژ لەی پەسەن کردنە، وەبانگەوازیگ لە سەرۆك کۆمار، یەکم نیشتن خوەی گریە بیەید.

کیشەی دروسکردن حکوومەت تەنیا لە عیراق روی نەیایە، وەلی لەی ماوەی دویاخرە لە شانشینی بەریتانیاش هەمان کیشە روی دا وەلی سیاسەتمەدارەیل و پارتەیل سیاسی ئەو دەوڵەتە وە ماوەی یەك هەفتە حکوومەت پیکهاوردن و دەیڤید کامیرۆن کردنە سەرۆك وەزیرەیل، لە وەختیگ هەمان کیشە لە عیراق ماوەی چەن مانگیگتریش ئەگەر چارەسەر بکریەی ئەوە بگر عیراقیەیل بایەسە هەر ماڵیگ نەزر خاسیگ بکەن، ئەگەر بپرسین ئەرا؟! هەق خوەدانە و ئەڵاجەوییدان نایدوەختی بژنەفین یەکم قسە و کردار دەیڤید کامیرۆن و حکوومەتەگەی ئەوە بوی ك وت: من باوەر دیرم ك بارووەزع ئابووری یا ئقتسادی و دارایی مەردم بەریتانیا خەراوە و، بایەسە بریار یا قەرار قەوەتداریگ بیەیمن!!... چوین بوود بەریتانیا لەی بارووەزعە وەردەوام بوود ك دوینیمن کیشەی ئابووری کاریگەری یا تەئسیر تەواویگ خستیەسە بان کوومەڵگای وڵات؟!!

ئەوە بوی، سەرۆك حکوومەت بەریتانیا، مانگیگ وە دەسوەکارەبوینی نەچی، یەکسەر بڕیار دا، بەشیگ لە مەعاش کارمەندەیل حکوومەت کەمەو بکەید ئەرا روی وەروی بوین و چارەسەرکردن کیشەیگ ئابووری، ك وە هویچ جووریگ وەل بارووەزع عیراقەو بەراورد نیەکریەی، و ئەگەر لە هویردانەو چیە خەمە هویردان چوین ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەرین عیراق تەنیا لەو نیشتنەیلە وە کوو ئەندامەیل جەمەو بیاد وەختی بڕیاریگ بەرژەوەندی خود ئەندامەیلی لەتی بوی ... وەلی لە باوەت پرووژە بڕیار بویچگیگ ك بەرژەوەندی مەردم رەش و رویت بیچارە لەتی بوود، چەن مانگیگ توای، تا لە بان رەشنویس پرووژەگە ریکبکەفن و ئینجا بەرزەوکریەی ئەرا پەرلەمان و لەوەخت تاوتوێکردن یا مناقەشەی، بگر پەنج شەش جار نیشتن پەرلەمان سەرنیەگری لەوەر، وەقەوڵی خوەیان، تەواو نەوین نیساب و ئەگەر ئەو نیسابیشە تەواو بوود، نیشن پرووژەگە ك خوەیان پیشتر لەبانی ریککەفتنە، هەر رووژی یا برگەیگ لەلی تاوتوێکەن و خەنە دەنگداین یا هەر نیەخەن، تا رەسیە ئەو رادە ك ئەو هاووڵاتیەگ چەوەری ئەو بڕیارە کرد ئاواتەخواز بوود ك خودا بکوشێدەی و چەوەری دەس ئەی ئەنجوومەن و حکوومەتە نەکەی ك ئەرك سەرشانیە دریخی نەکەی لە خزمەتکردن ئەو جەماوەرە ك دەنگدانە پییان و کردنەیانە ئەندام پەرلەمان و گیان خوەیان نانە گرەو ئەرا بەشداری کردن لە هەڵوژاردنەیل پەرلەمانی و فرەکەس لە لیان خوین خوەی تیکەڵای مەرەکەو دەنگداین کرد و گیان خوەی کردە قوربانی ئەو خەوە ك وە ئایندەی خاسترێگەو دیەی!!

کامنی خاسترە.. سستەم پەرلەمانی یا سستەم سەرۆکایەتی؟

گوڵ سوو

فرە لە پسپۆرەیل سیاسەت ئەو باوەڕە دیرن ک هەر یەك لە سستەم پەرلەمانی و سستەم سەرۆکایەتی، ئەرێنی و نەرێنی یا سلبیات و ئیجابیات خوەیان دیرن، و وە هەمان شیوەیش هەریەك لە لییان ژینگە و ستوینەیل خوەی دیری و بریگ لە لییان ئەوە لای خاسە ک سستەم پەرلەمانی هەڵوژنێ، چوینکە کوومەك و پشتگیری کەید لە سەقامگیری حکوومەت و کاراترەکیەو کەید؛ و بنەمای جیاوازی کردن لە ناونی دەسڵاتەگان چەسپنێ، بی ئەوەگ هەق بیەیدە حکوومەت ک پەرلەمان هەڵوەشنێ، یا دیاری کردن سستەم هەڵوژاردن بیلیدە دەس پەرلەمان، یا... ئەیە هەڵوژاردن سەختیگە ک ئەزموون تازەی دیموکراسی لە عیراق چەسپانیەسەی، چوینکە عیراق لە قوناغیگ ئنتقالی ژیەید وەرەو دیموکراسی، هەرچەنی ک بەعزی کەس ئەوە دوینن ک گرینگی و ئەرێنی یا ئیجابیاتیگ لە سستەم سەرۆکایەتی هەس ک لە سستەم پەرلەمانی خاسترەکە، وەلی بایەسە پلە پلە وەرەو پیریی بچیم، دویای دابین کردن کەرەستەو ژینگەی گونجاییگ ئەرای، چوینکە دەستوور عیراق نەبایەد وە وشکی بمینیدەی، و بایەسە وە هەموارکردن یا تەعدیل قەبوول بکەید وە گوورەی میکانیزمەیل دەستووری و دیموکراتی ئاشکرا و رووشنیگ.

ئالا السعدون ژنە پەرلەمانتار وەرین ئەوە ئەرا ماڵپەر شەفەق رووشنەو کرد ک: (ئەزموون پەرلەمان وەرین ئەزموون سەرکەفتییگ نەوی، لەوەر زووران وەردەوام ناونی فراکسیۆنەیل سیاسی ک بەرژەوەندی نیشتمانی فەراموش کردوین و بەرژەوەندی خوەیان خستوینە نوا) السعدون ئاماژەیش وەوە کرد ک (تاوان سستەم پەرلەمانی نییە وەلی تاوان هیزەیل سیاسیە ک هیمان دویرن لە دابونەریت و ری و رەسمەیل دیموکراتی و هەر یەیشە بوی ک هێشت برێ کەس هویر لە سستەم سەرۆکایەتی بکەن)، السعدون جەخت لەبان ئەوەیشە کرد ک: (برێ کەس هیمان لە عەقلیەت دەسناین و قەسپکردن دەسڵات ژیەن و یەیشە گەوهەر کێشەگەیە و هووکارە سەرەکیەگەیە) ئەوەیشە دوینی ک: (کێشە لە جوور سستەمەگە نیە؛ وەلی لەو کەسەسە ک لەی سستەمە، دەسڵات گردیەسە دەسەو) و داوای ئەوەیشە کرد ک دەسڵاتداری (سەلاحیات) دابەشەو بکریەیدە بان سەرۆکایەتیەگان تا درانە لە دەسناین لە بان دەسڵات بوەسیەید و زەمینە خوەش بکریەید ئەرا چەسپانن سستەم دیموکراتی.

مەیسوون دەملووجی پەلەمانتار وەرین ها بان ئەو باوەڕە ک (سستەم پەرلەمانی گوزارش لە رای ملەت و بەشداری کردنی لە هەڵوژانن حکوومەت کەید و ئی سستەمە وەل فرەیی فکری لە عیراق گونجیەید).

دەملووجی تاوانەگە خستە مل پەرلەمان وەرین و وت: (ئەو قانوونەیلە پەرلەمان وەرین تەشریعیان کرد هێز پارتەیل و فراکسیۆنەیل گەورا بتەوترەکەو کرد لە سەر حساب پارت و لایەنەیل بویچگتر ک ئالای لیبرالیزم و دیموکراسی بەرزەوکردنە، و بایەسە پەرلەمان نوو دوبارە چەو گر بیەیدە ناو ئی قانوونەیلە، لە خاتر مقەیەتی کردن فرە جووری سیاسی و حزبی لە ژیان پەرلەمانی).

دەملووجی ئاماژە کرد ئەرا: (هەوەجە وە جەمەوبوین پسپۆری یا خبرەت سیاسی لە خاتر رەسین پرووژەی دیموکراتی لە عیراق) و ئەوەیشە وت ک: (بریگ لە ولاتەیل رووژئاوایی یا غەربی ماوەی دویر و دریژیگ لەی ریگە برینە تا رەسینەسە قوناغ چەسپانن سستەم پەرلەمانی و سەرکەفتنی).

ماموستای قانوونزان دکتۆر هادی مالکی ئوە دوینی ک سستەم سەرۆکایەتی لەی سستەم پەرلەمانی حازریە خاسترەکە. لە بان ئەوەیشە جەخت کرد ک ئی سستەمە ئەوە مسۆگەر کەید ک حکوومەت قەوەتداریگ داشتویمن توانا داشتوود ئەو خزمەتگوزاریەیلە دابین بکەی ک مەردم چەوەڕیی کەن و سەروەری ولات پاریزید و بنەمایەیل دەستوور و ئازادیەیل گشتی مقەیتی کەید. ئەوەیشە ئاشکرا کرد ک سستەم پەرلەمانی لە عیراق حکوومەتیگ لاواز یا زەعیف پەیا کرد ک شیوەی بەشبەشەوکردن یا (محاصصە) وە کار هاورد و هووکارەگەیشی ئەرا ئەوە بردەوە ک فرەیی و چویچیان نەخشەی حزبی لە عیراق بویە مایەی پەیا بوین قەیرانەیل وەردەوامیگ لە دامەزرانن حکوومەت وەل هەر خول یا دەورەیگ پەرلەمانی و پیشنیار ئەوەیشە کرد ک سستەم سەرۆکایەتی پەیرەو بکریەید ک تاکە سستەمیگە توانای ئەوە دیری ک ولات لە قەیرانەگانی دەربکەید وە هەڵوژانن سەرۆکیگ هەردوگ جیگر خوەی دیاری بکەید و متمانەی پەرلەمان گیر بارید.

رووژنامەنویس یوسف مەحەمەداوی لە رووژنامەی المدى ئەوە ئاشکرا کرد ک ئەزموون پەرلەمانی لە عیراق هیمان نەونەمامە وجاری فرەی مەنیە و کار سیاسی زوورمی سیاسەتمەدارەیل نە وە گوورەی دڵ مەردم بوی و نەیش وە دڵ خود سیاسەتمەدارەیلیش.

مەحەمەداوی ئەو باوەڕیشە دیری ک بانگەواز کردن یا دەعوەت ئەرا سستەم سەرۆکایەتی لە جیاتی سستەم پەرلەمانی خزمەت وە پرووژەی سیاسی عیراقی ئیمروو نیەرەسنی. چوینکە وە کەسایەتی کردن یا شەخصەنەی کار سیاسی هیمان لە لای هاووڵاتی عیراقی چەسپیایە، وەو دەلیلە ک لەی هەڵوژاردنەیل دویاییە، ئەوە دیاردا ک دەنگدەر چوی ئەرا هەڵوژاردن ناوەیلیگ دیاریکریای، لە جیاتی ئەوەگ بچوود ئەرا هەڵوژاردن خاوەن پرووژە و بەرنامەی نیشتمانی خاستر. و جەختیش لە بان ئەوە کرد ک گوێرانکاری لە ماددەیل دەستوور وە شیوەیگ خزمەت برەسنیدە پرووژەی نیشتمانی عیراقی داواکاری هەرە گرینگ ئەو کەسەیلەسە ک توان ولاتەگە پیشبکەفێ و گەشە بکەی.

تووپان و سیاسەت

ڤینۆس فایەق

وەل ئەوە ک پەیوەندی فرەیگ هەس لە ناونی تووپان و سیاسەت، وەلی ئی رووژەیلە مەحاڵە ماڵیگ بووگ وەختەیلی ئاڵشت نەویگ وەگوورەی وەخت وازیەیل مۆندیال جەهانی، ئمجا ئەوەنە گرینگی یا ئەهمیەت وە ئەو وازیەیلە دریەیگ، ئەوەنە گرینگی وە هەواڵەیل سیاسی نیەدریەیگ.

ئویشن گوایا ئەو پەیوەندی ناونی تووپان و سیاسەتە لەوەوە هاتگە ک هاندەر تیمەیل لەناو مەیدان وازیەیل ئەو دەنگ و هاوارە و فیکەکیشانە گشتی کاردانەوەی مەسەلەی سیاسەت ناونی ولاتەیل ئەو فەریقەیلەسە، ک هاندەرەیل وەو هاوار و شعارەیلە هەق خوەیان سیننەو.

ئەرا نموونە: ساڵ ٢٠٠٨ وازیەیل ناونی تیم جوانەیل کورد و تیمیگ تورك لە یەکیگ لە وازیگایەیل ئەمستردام ساز دریا ک لەتی هاوار و فیکەو دروشمەیل رەسیە ئاست دەسەو یەقە، ک کاردانەوەی ئەو پەیوەندی سیاسی و تاریخی ناونی هەردوگ ملەت کورد و تورکە و لە مەیدان تووپان روی دا و لە ناو روح وازیەیل و هاندەرەیل تیمەیلیان رەنگەو داویگ.

فرەجاریش تەماشا کەید لەوازیەیل فرەیگ رەسیگە ئەو ئاستە ک دروشم سیاسی ناراسەوخۆ جویر تانەو قسەیل جووراوجوور دەن لە ملەت تیم وەرانوەر.

ساڵ ٢٠٠٨ میشێل پلاتینی سەرۆك یەکێتی تووپان ئۆروپا وت: وازی تووپان وەسەختی کەفتگەسە ژیر کاریگەری سیاسەت و پەیوەندیەیل سیاسی ناونی دەوڵەتەیل، دویاخریش ئەو تووپە ک لە کەمیگ چەرم دروس بویە و ١١ وازیکەر لەی فەریقەگە و ١١ وازیکەر لەو فەریقەگە لە شوونی تاو دەن، دوینید و ژنەفید وەل گشت شووتیگا چەنەها چشتەیل سیاسی و ئابووری و ئەخلاقی ها لەتی.

عاشقەیل تووپان ک هان فەریقەیل دەن گشت ئیمانیگ وەو تووپە دیرن، ئەرا نموونە: ئەو کیشمەکیش و رکابەری ناونی لایەنگرەیل و هاندەرەیل تیم ئەهلی و زەمالك مسریە ک هەرچەنی هەردوگیان فەریق یەك ولاتن، وەلی بویەسە بەشیگ لە تاریخ وەرزشیان و چەنەها فلم و کارەیل هونەری لەبانیان دانریاگە.

یا دونید فرەیگ لە وازیکەرەیل وەناوبانگ جەهان وەك ریکلام لە وەخت هەڵوژاردنەیل وەکارهاوریانە جویر ئەوەك (مارادۆنا) ئەرا پشتگیریکردن لە کارلۆس مونعم کردەی و (زەینەدین زەیدان) کردەی ئەرا جاك شیراك.

ئمجا وەهەر حاڵ خودا لەوە رەحم کردگە حزبەیل فەریق تایبەت تووپان نەیرن، وەنە ئەو وەختە گشت کیشمەکیش ناو سیاسەت جیواز کریا ئەرا ناو مەردم هاندەر (مشجع) لەناو مەیدان وازیەیل.

ئەمریکا لەوەراوەر سیاسەت نوو یا سەفیر نوو؟

گوڵ سوو

وەرج لە ماوەیگ سەرۆك ئەمریکا باراك ئۆباما بریاریگ وەرگرد وە دامەزرانن دبلۆماتکار جیمس جیفری جوور سەفیر نوو ئەمریکا لە عیراق لە جیاتی کریستۆفەر هێڵ، وە مەرجیگ ك دویاخر ئەنجوومەن پیرەیل ئی دامەزراننە پەسەن بکەید. شایان باسە ك جیمس جیفری ئیسە لەی وەختە سەفیر ئەمریکاس لە تورکیا.زویتر ئەنجوومەن پیرەیل ئەمریکا دویای جەرکیشان و کیشمەکیش گەورایگ لە نیسان ٢٠٠٩ دامەزرانن کریستۆفەر هێڵ جوور سەفیر ئەمریکا لە عیراق پەسەن کرد، و ئی هەڵوژاننیشە کار ئەلاجەوییگ بوی چوینکە هێڵ نە زووان عەرەبی زانی و نەیش پسپۆرە لە کارو بار رووژهەلات ناوراس.ئی دامەزرانن نووە لە وەختیگ دوریان هات چوینکە بریارە ك هێزەیل ئەمریکا لە عیراق وەل هاتن پایز لە ٩٢ هەزار ئەرا ٥٠ هەزار سەرباز کەمەو بکریەن، وەگوورەی ستراتیژیەتیگ ك باراك ئۆباما خوەی بەرقەرای کردیە.

بەرپرس گەورایگ لە وەزارەت خارجیە ك قەبوول نەکرد ناوی باریەید وت ك هێڵ خانەنشین بوود، بی ئەوەگ زیاتر باس هووکارەگانی بکەید.

جیفری پسپۆری یا خبرەت خاسیگ دیری لە کاروبار رووژهەلات ناوراس، وەگوورەی ئەو سیڤیە کێ لە ماڵپەر وەزارەت خارجیەی ئەمریکا لە بان توور ئەنتەرنێت دایگرتیە.

وەرج لە دامەزراننی لە ئەنقەرە جیفری یاریدەدەر راوێژکار ئاسایش نەتەوەیی بوی لە ماڵ چەرمێ و یاریدەدەر سەرۆك بوی لە ماڵ چەرمێ لە ئیدارەتەگەی جۆرج بۆش سەرۆك وەرین ئەمریکا. و چەن کیشەیگ وەپی سپاریا ك پەیوەندی داشت وە رووژهەلات ناوراس لە وەزارەت خارجیە و راوێژکار تایبەت وەزارەت خارجیە بوی ئەرا کاروبار عیراق و جیگر سەرۆك کلکریای ئەمریکا بوی لە بەغدا لە ناونی حوزەیران ٢٠٠٤ و ئادار ساڵ ٢٠٠٥ وەرج لەوەگ جوور نوێنەر دبلۆماسی ئەمریکا لە عیراق دامەرزیەید، و لە ولاتەیل کوەیت و تونس و ئەلبانیا و ئەڵمانیایش خزمەت کردیە.

ئی دامەزراننە بویە مایەی نیگەرانی چەن لایەنیگ کوردی لەوەر ئەو تەسریحات وەرینیە ك وەل حکوومەت تورکیاوە وسیا دژ وە جەنگاوەرەیل کورد لە تورکیا.

محمود عوسمان نوێنەر هاوپەیمانی کوردستان لەی باوەتە نیگەرانی خوەی نیشاندا لە پەیوەندییگ وەل ماڵپەر شەفەق وت:" سەفیر جیمس جیفری وەختی سەفیر ئەمریکا بوی لە تورکیا چەن جاریگ لایەنگری خوەی نیشاندا ئەرا حکوومەت تورکیا دژ وە کیشەی کورد لە تورکیا و یەیشە مایەی نیگەرانیمانە لە هەڵوێستە ئایندەییەگانی".

لە باوەت سیاسەت ئایندەیی حکوومەت ئەمریکا وەل دامەزرانن جیفری، محمود عوسمان وت:" بایەسە چەوەری بکەیم تا بوینیم سروشت یا تەبیعەت سیاسەت ئایندەیی ئەمریکا وەریگەی سەفیرە نووەگەیەو چوینە".

لە باوەت هەڵوێست حازری ئەمریکا وەل دامەزرانن سەفیرە نووەگەی لە بەغدا عوسمان زیاتر وت :" کریستۆفەر هێڵ هویچ پسپۆری یا خبرەتیگ نەیاشت لە باوەت کاروبار عیراق و لەوەر ئەوەیشە بوی ك ئەمریکا بریاردا کەسایەتی نوویگ بارید ك پسپۆری گەورایگ داشتوود لە باوەت عیراق وەلی من لەو باوەرە نیم ك ئی سەفیر نووە کاریگەری داشتوود لە پەیا کردن چارەسەریگ ئەرا قەیران دامەزرانن حکوومەت نوو لە عیراق".

لەلای خوەیەو سامی شۆرش نوێنەر هاوپەیمانی کوردستانی مەسەلەی دامەزرانن سەفیر نوو ئەمریکا وە مایەی نیگەرانی شمارە نەکرد و هابان ئەو باوەریشە ك ئی سەفیرە کێشەی ملەت کورد و داواکاریە رەواگانی خاس فامێ و ئەوەیشە رووشنەوکرد ك :" سەفیر نوو پسپۆری گەورایگ دیری لە کار دیپلۆماسی و ئەو تەسریحەیلیە لەو وەختەگ سەفیر وڵاتەگەی بوی لە ئەنقەرە وە گەن شیەوکریان و ئی سەفیرە نەخش و دەور گەورایگ داشت لە نزیکەو کردن را و ئەرای چوین ناونی ئەنقەرە و هەولێر و بەشداری کرد لە هەوڵداین ئەرا خاتر چارەسەرکردن کیشەی کورد لە تورکیا".

لە باوەت نەخش و دەور ئایندەیی ئەمریکا لە عیراق سامی شۆرش ها لە بان ئەو باوەرە ك :" نەخش و دەور ئەمریکا کەمەو نەویە ، وەلی ئەمریکیەیل پابەندن وە پەیماننامەی ئیمزاکریای وەل عیراق و پابەندیش بوون وە مەوقەگان خودکیشان و پەیماننامەی ستراتیژییگ مەودادریژ وەل عیراق دیرن ك هەردولا هەوەجە وەپی دیرن وەتایبەتی لایەن عیراقی".

سامی شۆرش ئاماژەیش وەوە کرد ك :"عیراق لە قەیران گەورایگ ژیەید و سەفیر وەرین هویچ پسپۆری یا خبرەی خاسیگ لەی باوەتە نەیاشت، لەوەر ئەوە ئەمریکا ئی گامە هەڵگرت وە دامەزرانن جیمس جیفری تاگەر نەخش و دەور ئەمریکی کاراترەك بوود لە ئایندە لە کوومەك کردن ئەرا چارەسەرکردن قەیران حکوومەت عیراقی".

نویسەر و پەیجووریکەر زیا شەکەرچی ئەوە دوینی ك :" فرە سەختە لە بان ئەمریکا ك واز لە عیراق بارید و ئەو پرۆسە ك حکوومەتەگەی جۆرج بۆش دەسوەپی کرد بایەسە لە سەردەم حکوومەت حازری تەواو بکریەید".

شەکەرچی ئەوەیشە رووشنەوکرد ك حکوومەت ئەمریکا لە سەر زووان گەورا کاروەدەسەیلی چەن جاریگ ئەوە ئاشکراکردیە ك مەسەلەی دامەزرانن حکوومەت نوو عیراق کاروباریگ عیراقیە و لایەن ئەمریکی دەخالەتی نیەکەید؛ تەنیا ئەوە نەود ك راوێژ یا مەشوورەت کەید لە نزیکەو کردن را و ئەرای چوینەیل جیاجیای لایەنەیل سیاسی ناکووك".

لە باوەت قەیران سیاسی ئیمروو عیراق شەکەرچی وت :" ئەقلیەت سیاسەتمەداریەل عیراقی هیمان وە دیدگایگ تۆتالیتاری و دیکتاتۆری نووریدە چشتەگان و ئومیدواریم ك سیاسەتمەدارەیل ئەمریکی نەخش و دەور گەوراتریگ داشتوون لە پەیاکردن چارەسەریگ ئەرا ئی قەیرانە، چوینکە سیاسەتمەدارەیلمان سەرنەکەفتن لەی باوەتە". لە باوەت داواکاری بەعزە لایەنیگ ك نەتەوەیل یەکگرتی نەخش و دەور گەوراتریگ داشتوود لە پەیاکردن چارەسەر یگ ئەرا قەیران عیراقی شەکەرچی وت :" ریگەی دەخالەت کردن نەتەوەیل یەکگرتێ لەی قەیرانە ریگەیگ وازە لەو حاڵەتە ك عیراقیەیل برەسنە ریگەیگ بەسریای و یەیشە شایەت یەکیگە لەو ریگەیلە ك ئەمریکا گریدەی وەر".

خێزانەگەی (بەسۆز) کارت سەرکەفتنی دویای کوشتنی وەرگردن

شێرزاد شێخانی

شەونەخەفی فرەیگ کرد ئەرا خوەنستن و سەعی کردن لە سای قەیران سەخت بی کارەبایی ک فرە شوون لە هەرێم کوردستان گریدەوە، و ئینجا پەنا بەیدە چراخ نەفتی، تا خاس خوەی ئامادە بکەید ئەرا ئەزموون یا ئمتحانەگان کووتایی ساڵ، (بەسۆز) چواردە ساڵان مکور بوی لە بان ئەوە ک بایەسە لەبان ئی باروەزعە سەربکەفیگ و نمرەیل فرەخاسیگ باری، و ئی قەوڵە دا داڵگی، هەتا لەوە دڵنیایشی کرد ک یەکم دەرچوود لە بان هاوکارەیلی، ئی قەولیە هاوردە دی، وەلی..!! وەی قسەیلە ک دڵ ئایەم تەرەکنی (جەبار ئاغا) باوگ (بەسۆز) ئەو دویەتە ک تووپخانەی ئێران وەرج لە ماوەیگ تیرۆری کرد، قسە ئەرا رووژنامەی پەیامنێرەیل کرد و باس لە کارەساتەگەی وەل ئی تووپواران ئێرانیە کرد ک چویە خوینی دویەتەگەی. ئەو باوگ جگرسزیایە ک دوکان بویچکەلانەی کیسە و عەلاگە فرووشتن دیری لە شار رانیە، دویای ئەوەگ ئاواییەگەی هیشتە جی، باس ئەو وەختەیل خوەشەکرد ک ئی مناڵە هس وەپی کردیاد دویای تەواوکردن ئەزموون یا ئمتحانەگانی و وەخوەشیەو هاتیاد ئەرا ماڵ و وەگشت دڵنیاییگەوە ک یەکم دەرچوود، بەسۆز نەتویەنست فرە چەوەری ئاکام ئمتحانەگانی بکەید، تا ئەو وەختە ک کارتەگانیان بەشەو کەن، هەرچەنی ک نیگەران نەوی لە سەرکەفتن، وەلی هەر ئەوە تواست ک قەوڵەگەی خوەی ئەرا داڵگی وەجی باری، ک بایەسە یەکم درای، تواست خوەی وە چشتیگ سەرقاڵ یا مەشغووڵ بکەید، تا لە نیگەرانی چەوەری کردن قورتاری بکەید. هویر لەوە کرد سەردان ماڵ میمگی بکەید لە ئاوایی "ویژە"ی سەر سنوور یا حدود، تا دوبارە کەشوهەوای سروشت جوان باریدەوەو لە هەوا پاکەگەی هەناسە هەڵژید، وەتایبەتی ک خوەی مناڵ ئاواییە و وەل خیزانەگەیەو لە ئاوایی "زەرگەلی" لە بنار جەوەل قەندیل وەرەو شار رانیە سەر خوەیان هەڵگردنە، لەی وەختە فرە خوەشحاڵەو بوی ک ئەوەسە دوبارە چەوی کەفیدە میمزایەیلی و وەلیانا تا تویەنن لەو باخ و رەز و بووسانەیل جوانە بازی کەن و وەخت خوەشیگ لە پشوو یا عوتڵەگەی وەلیانا بەیدە سەر و داوا لە داڵگی کرد ک خوەی ئاکام یا نتیجەی ئمتحانەگانی ئەرای وەربگرید، وە مەرجیگ ک یەکسەر باخەوەری بکەید.

(بەسۆز) خوەی گردەو کرد و جنگ و غەرازەگانی خستە ناو بوخچەی بویچگیگ و وەل باوگیا شار رانیە هیشتە جی، و چارەنویس رەسانەی ئاوایی "ویژە" لە سەر سنوور، لەو وەوختە ناوچەگە فرە ئارام بوی و یەیش فرە دڵی خوەشەو بوی چوینکە ئەوەسە چەوی کەفیدە قەومەیلی و وچانیگ خوەید دویای شەکەتی چەن هەفتەیگ لە ئمتحانەگان کووتایی ساڵ و خوەنستن و سەعی کردن و نەزانست ک چارەنویس وەرەو مەرگ هاوردیەسەی ئەرا ئی ئاواییە.

کارەساتەگە فرەگەورابوی لە بان (جەبار) باوگی، ک لەیوا دیار ک تارمایی یا شەبەح تووپواران هەر ها وەشوونیەوەو چوینکە هەر لەتاو ئی تووپوارانە ئاواییەگەی خوەی لە بنار قەندیل هیشتە جی و روی کردە شار رانیە ک شاریگ ئارامە و نەزانست ک تووپواران ئێرانی ئینجا زەیف لەلی بەید مناڵە چواردەساڵانەگەی جوانە مەرگ کەید... نەزانست ک لە چارەنویسیگ وەرەو چارەنویسیگ گەنتر هەیوایە.

(جەبار) ئویشی ک دویەتەگەی "فرە قسەگردیادە گووش و رووژیگ لە رووژان تویرەمان نەکردیە، ئیمە هەرچەنی ک دو دویەت و کوریگترەک دیریمن، وەلی (بەسۆز) لە گشتیان زیرەکتر بوی لە مەدرەسە، هەر لەوەر ئەوەیشە مامۆستاگانی و هاوکارەگانی رێز لەلی گردیان، و دویای شەهید بوینیشی گشتیان خەمباربوین و ئەرای گیرستن، و لە مەدرەسەگەیانیش ری ورەسم تایبەتیگ ئەرای ساز دان ئەرا ماڵئاوایی هەتاهەتایی لەلی".

(زەینەب خدر)، دایگ (بەسۆز) ک هەمیشە ئەسر چەوی خورخور داچووریەیدە بان گونایلی، وت وەرج لە دو رووژ ئاکام ئمتحانەگان دەرچوین و (بەسۆز) یەکم دەرچوی لە بان پۆل یا سەفەگەی خوەی، کارتەگەی دەرکرد و وەل تەماشاکردن نمرەگانی سویل سویل ئەسر چەوەیلی واری، وەختی قەوڵەگەی (بەسۆز) کەفتەهویری ک وتوی یەکم درای.

بەسۆز لە رووژ ٣٠ ئایار لە بوردومان چڕوپڕ تووپخانەی ئێران لەبان ئاوایی "ویژە" گیان خوەی لەدەسدا...

تیرۆریستی تاوسان

عبدالکريم ابراهيم

یەکیگ لە تیرۆریستەیلەگ کاریگەری فرەیگ لە بان ژیان هاووڵاتیەیل عیراقی دیریگ و قاپی گشت ماڵەیل عیراقی کوتیگ، تاوسانە ک وە بویچگ و گەورا و لە هەر نەتەوەو ئایین و باوەریگ ک هەس رەحم نیەکەیگ. تاوسان ک لە گوزەیشتە شوون بەرزیگ لە خێزان کەمدەس عیراقیی داشت و نیازەیل خێزان عیراقی زامن کرد و (باوگ کەم دەسەیل) ناوداشت ١٨٠ پلە ئاڵشتەو بویە و رەحم وەکەسیگ ناکا چوینکە پلەی گەرمی فرە بەرزەو بویە وە تایبەت لە مانگەیل تەمووز و ئاب، چمانە تاوسان لە عیراق وەل ئاو هاوپەیمانی ستراتیجی دیریگ و ئامانجیان یەکیگە و لە وەختیگ وەزارەت کارەبا و شارەوانی بەغدا تەقالا کەن نوای ئەی دو هاوپەیمانە بگرن؛ وەلی نەتویەنستنە وە ئاست گونجیاگ برەسن و تاوسان جاری ترس خەیگە لەش خێزان عیراقی ک شەو تا شەوەکی وەل موەلدەیل کارەبا چوینکە کارەبای حکوومەتی لەلیان پشتگیری نیەکەیگ.

> **تیرۆر تەقالا ئەکا ترس لە ناونی هاووڵاتیەیل وەدی باریگ و سەقامگیری ژیانیان بشیونیگ تا بتویەنیگ بارووەزعەگە بگریگە دەس. تیرۆر شکڵ و شیوەیل جووروەجووریگ دیریگ وەلی گشت جوورەیل تیرۆر یەک ئامانج دیرن ئەوەیش خراوکردن هویر ئنسان و باوەڕەیلیانە.**

کیشەیلەگە جاری وەردەوامن ئەوەیش لە وەختیگ تویەنستن چارەسەریان بکەن، هاووڵاتی عیراقی تا شەوەکی وەل تانکیەیل ئاو بان خانیەیلیان خەو نەیرن و تەقالا کەن ئەرا گردەو کردن ئاو فیشتریگ و جارجار تویش کیشەیل گەوراتریگ تیەن جوور خراو بوین تانکی و موبەردەگەیان گشت یانە وەیەکلا و تا شەوەکی خەفەر وسیم ئەرا ئاڵشتەو کردن کارەبا لە بان حکوومەتی ئەرا سەحب ئەهلی و گشت یانە ئەرا پرکردن ئاوە تا لە رووژ ئاو داشتویمن. ئاو خاس هووکارە بویە تا وەختیگ شنەفیگ تاوسان هاتگە ناز کەیگ و خوەی شاریگەو بایەد وە زوور و بەدبەختی و مەرافە رازی بکەیمن و باریمنەی، کورە وەخودا پیرمان کردی.... یەیش لە وەختیگە شارەوانی بەغدا گشت تەقالایگ کردگە ئەرا خاسەو کردن ئاو. ئیمە هەوەجە دیریمنە تەقالایل تازەیگ ئەرا وسیان لە وەراوەر تیرۆر تازە و ریکرخریاگ هەواڵ رەسانیەگەی ک گشت تەقالایلمان لە وەراوەری شکەست خواردگە.

> لە سەرەتای ساڵەیل نەوەدە وە شێوەی دیموکراسی وەرچەرخان گەورایگ وە خوەیەوە دی، وە یەیش فرەیگ لە مللەت و نەتەوەی چەوسیاگ و ژێر دەسەیل تویەنستن قەوارەیگ سیاسی سەروەخوەیی ئەرا خوەیان دامەزرنن و بوونە دەوڵەت و هووکار سەرەکی پەیا بوین ئی وەرچەرخیان گەورا لە بان ئاست کوومەڵگای ناودەوڵەتی پیکهاتویگ لە خود کیشاننەوەی بلۆك سۆشیالیست ك وە سەبەبیەوە هاوسەنگی هێز لە ناونی رووژئاوا و رووژهەڵات شیویا،

شێوەی دیموکراسی لە عیراق و کاریگەری لەبان مەسەلەی کورد

سەلاح بەیتوڵڵا

وەل ئەوەیشا بویە سەبەب دەرکەفتن سستم جەهانە وەسەرپەرشی ولایەتەیل یەکگرتگ ئەمریکا و هاوپەیمانەیلی و شیوەیل دیموکراسی و جی وەجی کردنیان ئاشکرا کریان و کوردیش یەکیگە لەو مللەت و نەتەوەیلە ك لە سەرەتای ساڵەیل نەوەدە وە گوێریان خاسیگ هاتە بان مەسەلە رەواگەی و لە هەمان وەخت تویەنست وەل نەمەندن سستم دو جەمسەری تا رادەیگ خوەی بناسنیگ وە تایبەت بەش باشوور کوردستان ك حکوومەتیگ ئەرا خوەی دامەزرنیگ و خوەی بووەیگەرییەوە تا ساڵ ۲۰۰۳و رمیان رژیم بەعس و دویاخریش ئەو فیدرالیەتە ك لە لایەن ئەنجوومەن نیشتمانی کوردستانەوە ئاشکرا کریا و لە دەستوور هەمیشەیی عیراق چەسپیا و رەوای دەستووری وەپی دریا. ئی دەسکەفتە ئەرا هەرێم کوردستان هەر لەیوا وە ئاسانی ناتگەسە دەس ، بەڵکوو بەرهەم خوین سەدان هەزار شەهید ئی وڵاتەسە و بەرهەم خەبات و هەوڵ و تەقلای رووڵەیل مللەتگەمانە وە دریژایی تاریخ سیاسی عیراق.

بیگومان کورد وە گشتی وەك نەتەوە تا ئمروویش نەتویەنستگە وەك خواستیگ برەسیگە ئامانج سیاسی خوەی تەنیا بەش باشوور کوردستان نەوگ ك بیجگە پەرەسەندن شیوەی دیموکراسی لە بان ئاست کوومەڵگای ناودەوڵەتی باشوور کوردستانیش کاریگەری خراو و ئەقلیەت رەگەزپەرس و شۆڤێنی ها لە بانی و هەقەیلیشی لە چوارچیوەی دەوڵەت نیشتمانی عیراق ناتگەسەدی وە تایبەت ئەو هەقەیلە ك پەیوەندی وە چارەنویس مللەت کوردستانەوە دیرن، یەیش بیجگە ئەوەك حوکم دکتاتۆری و تۆتالیتاری لە عیراق ماڵئاوایی کردگە و لە روی فۆرمەوە گوێریان هاتگەسە بان پیکهاتەی ئی دەوڵەتە.

مەعنای ئەوەسە پەرەسەندن شیوەی دیموکراسی لە شوونیگەوە ئەرا شوونیگ تر جیاوازی دیریگ و سستمەیل سیاسی دەوڵەتەیل رووژهەڵات ناوراس وە دریژایی تاریخ سیاسی ئی ناوچە و، وە تایبەت لە سەرەتای پەیابوین دەوڵەتەیل نەتەوەیی لە بان بنەمای رەگەزپەرسی و باڵادەسی دامەزریانە ئی جوورە ئەقلیەتە بویە سەبەب رەتەوکردن هەق مللەت و نەتەوەیل ژێر دەسەو تاواننەوەیان لە ناو نەتەوەیل خوەیان.

هەر لەوەر ئەوەیش خەت دیموکراسی لەی ناوچە لە شوون ساڵەیل نەوەدەوە تا رووژ ئمروویش فرە وە شیوەیگ کەمترە خەم و سەخت چووگە رییەوەو تویش روی وەروی بوینەوەیگ تون بویەسە وە هەم لە لایەن دکتاتۆریەت و تۆتالیتاریەت ناوچەگە وە جویر دەوڵەتەیل نەتەویی سەردەسە و هەمیش لەلایەن بەرەیا جەبهەی تونرەوەیلەوە لە دەیشت دەوڵەتەیل.

یەیش لەیوا کردگە ك مەسەلەی رەوای کورد وە گشتی وە تایبەت لە باشوور کوردستان ك هەقەیل خوەی لە چوارچیوەی دیموکراسییگ راسەقینە دوینیگەوە دوچار بارووەزع سەختیگ بووگ ك وەردەوام داواکاریەیل رەوای رەتەو بکریەیگ و لە هەمان وەخت بارووەزع سیاسی عیراقیش دویای رمیان رژیم بەعس ئسپاتکەر ئەو راسیەسە ك ئەرا ماوەی هەفت ساڵە وەرچەرخان گەورای سیاسییگ هاتگەسە بان عیراق، وەلی هیمان پیکهاتەیل سیاسی عەرەبی عیراق وەردەوامن لە سەنگەرگرتن لە دژ هەقەیل رەوای مللەت کوردستان وە شیوەیگ راسەوخۆ و ناراسەوخۆ ك هەرچەنی ئەو هەقەیلە لە دەستوور هەمیشەیی عیراقیش چەسپیاگە.

کورد فەیلی و (بی دی ئێن ئێف) و یادگارییەیل تیەڵ

نازسوێرەمەیری

وەگوورەی هەواڵ ئاژانسەیل دەنگوباس، ژمارەیگ زانای ئەمریکی تویەنستنە دەرمانیگ بسازن ئەرا لە هویرەو بردن یادگارییەیل تفت و تیەڵ؛ لەور خاتر نووەوکردن و پاکەوکردن مەغز ئادەمیزاد لەو یادگارییەیلە.

دپیەکەوکەرەیل لە زانکۆ یا جامعەی "پۆرتۆریکۆ" ئەوەیش ئاشکراکردنە و ئەرایان دیاردایە ك کەمی پرۆتین (بی دی ئێن ئێف) بوودە مایەی پەیابوین باروو‌ەزع نەگونجیان لە ناو خانەگان مەغز و، وە بەرزەوکردن ئەو پرۆتینە، بریگ بیماری چارەسەر و تیمار بکریەن جوور بەرزەوبوین فشار دەروینی و دڵەراوکی و دڵەرپە.

دپیەکەوکەرەیل زیاتر وتن ك : " ئەنجامەگان ئەو دپیەکەوکردنەیلە بوودە گامیگ وەرەو بەرهەمهاوردن دەرمانیگ ئەرا چارەسەر کردن بیمارییەیل دەروینی".

تا ئیرا و خەوەرەگە تەواو بوی، وەلی ئەوەگ مەنیە بویشیم فرەیە و کووتایی نەیری، چوینکە ئیمەی عیراقی وە گشتی، کورد فەیلی وەتایبەتی، بایەتە، نەك هەر هەرچی لەو دەرمانە دروس کریەید گشتی باریمن، وەلی بایەتە خود دپیەکەوکەرەیل و دام ودەزگا زانستیەگانیان وەل کارخانەی دەرمانسازی تایبەتیگ ئەرا وڵات باریمن و گشتی بخەیمنە گەڕ و شەو و رووژ کار بکەن تاگەر وەو ئەندازە بەرهەم داشتوون ك بەش ئەوە بکەید ك ئیمەی کورد فەیلی و تەمام عیراقیەیل هەرچی یادگاری ناخوەش و تیەڵانە لە هویرەو بووەیم؛ و من گومان لەوەیشە دیرم ك هویچ دەرمانیگ وجوود داشتوود ك بتویەنی یادگاریەگان باروەپی کردن و تەسفیر کردن و کووچ وەپیکردن وبی شوون نوین کردن هەزاران جایل و جوان فەیلی و کوشتن بارزانیەیل ئەنفال وکیمیاواران کردن هەڵەبجە، لە هویر ئەوانە بووەیدەوە ك ئەزیزەیلیان لەدەسدانە و تا ئیسە تەنانەت تەرم و روفاتیانیش نەکەفتیەسە دەس کەسوکارەیلیان.

نەریت کوردەواری لە ناو (کوردەیل بەغدا) لەکەدار نەویە

جەماڵ ئەرکەوازی

من جویر یەکیگ لە کوردەیل نیشتەجی بەغدا تویەنم شایەتی ئەوە بیەم ك کوردەیل بەغدا هەرچەنی ساڵەیل فرەیگە زوورمیان دەروەدەر و ئاوارە بوینە و شوون و میلکان باوگ و باپیرەیلیان لەلیان زەفت کریا، وە تایبەت مەردم ناوچەیل (خانەقی و مەنەلی و بەدرە و قەزانیا و جەسان) و ئەو شوونەیلە ك هیمان لە هەرێم کوردستان داوریانە و مەسەلەی چارەنویسیان یەکلاوە نەکریاگە و نەخریانەسە بان خاك کوردستان و ئیسە وە حوکم ئەوەك هەر لە زویەوە لە وەخت سەرەتای دەسڵات بەعسەوە لە ناوچەیل خوەیان دەرکریان و دویرەو خریان دی تیکەڵن وەل عەرەبا لە بەغداو دەوروەری، وەلی وەل ئەوەیشا هیمان هەر پەیوەسن وە داب و نەریت کوردەواری رەسەن خوەیان و لەبان سروشت پاك و رەسەن کوردەواری چنە رییەوەو لەکەدار ئەو نەریت جوانە نەکردنە و سروشت یا تەبیعەت بیگانە لەبان رەفتار و هەڵسوکەفتیان نەچەسپیاگە ك وەجووریگ کاریگەری لە بانیان داشتووگ و لە تەور کوردانەی خوەیان لابیەن، نەخەیر وەل ئەوەیشا چشتەیلیگ هەس ك عەرەبەیل چەو لەلیان برن و رەفتارەیلیگ ئاشکرا و دیارە ك ئەوان چەو لە ئیمە برن و توان جویر کورد بکەن. ئەرا نموونە : ئیمەی کورد حەز لە پاکی کەیم و گشت کوردەیل لە پاکی و تەمیسی ناو دەرکردنەو ماڵ و تفاقیان جوان و پاك و پرچە، ك ئیسە تەماشا کەید هاوسایەیلیان لە بەغدا فرەیگ لەلیان لەوانەگ عەرەبن و زوی لە وەخت خوەی لە شارەیل تر یا عەشایرەوە هاتنەسە بەغدا و بوینەسە هاوسای کورد حەز کەن جویر کوردەگە ماڵیان پاك و پرچ بووگ، یا تەماشا کەید فرەیگ لە لیان شیوە و ئاداب هاوسایەتی و ئارامی لە کوردەیلەوە هووکارە بوینە و جویر کوردەگە رەفتار کەن، ك یەیش مەعنای ئەوەسە کاریگەری کورد زیاترە لە بان ئەوان و لە هەمان وەخت کوردەیلیش هووکارەی رەفتار و نەریت ئەوان بویە، وەلی هیمان لەبان نەریت کوردەواری خوەی لانەیاگە و فەخر و شانازیە ئەرا کوردەیل بەغدا ك بیگانە لە لەلیان چشت یای بگریگ. من بەعزە جاریگ ژنەفم و ئویشن ئایا کورد هەس لەبەغدا؟ ئی جوورە قسەیگ فرە عەیبە ئەرا ئەوانەگ خوەیان وە دڵسووز و خەمخوەر مللەت دەرەوەدەر کورد زانن، چوینکە ئەگەر خوەی وە رووشنهویر و دڵسووز بزانیگ نەبایەد گومان داشتووگ لە کوردیگ ك ساڵەهای ساڵە هەقی خوریاگە و لەبان مەسەلەی رەوای کورد ئاوارە کریاگە و چەنەها جار خریاسە زندان و ماڵ و موڵکی تا ئیسەیش زەفتە و تەنیا چەوەری رەحمەت خوداسە و بەس. هەر ئەرا جوواو ئەو پرسیارە منیش ئویشم : کورد لە هەر کوورا بووگ هەر کوردە و کەس نیەتویەنیگ حاشا لە زووان و شوناسنامەی خوەی بکەیگ، وەتایبەت کوردەیل بەغدا هەرچی بەدبەختی و ماڵویرانیە هاتە بانیان و سەدام دکتاتۆر وەبان ئەوەیشەوە ك موڵك و داراییان لەلیان زەفت کرد رووڵەیلیانیش خستە زندان و دویاخریش بی سەر وشوونیان کرد، ئمجا برایەیل ئەزیز هاوزووانم بیلا گشتمان زووان شەرمکردن باریمنە کار و کەسمان جاریگتر زەخمدار کەسمان نەکەیم و سڵ بکەیم لەو ناونیتگ و قسەیلە ك هویچ ئەنجام خاسیگ لەلی نیەکەفیکەوە و گشتمان جویر یەك زەخممان یەکیگە و لە شوون چارەنویس و دویارووژ پر لە ئووخەی خوەمان گەردیم و کوردەیل بەغدایش لە بەدبەختی و کاولکاری و دەروەدەری بەش شیر کەفتە پیان و لە جیای ئەوەگ دڵخوەش بکریەن و زەخمیان ساریژ بکریەیگ جارجاریگ تومەتبار کریەن و هەقەیلیان ژیرپا کریەیگ. کوردەیل نیشتەجای بەغدا هویچ وەختی لە نەریت کوردەواری خوەیان لانەیانە و نیەتوان رەفتار بەرز پر لە نیشانەی کوردەواری خوەیان بشیونن و تەماشا کەید وەختی پرسەیگ نریەیگ یا کەسیگ لە کوردەیل مریگ و کەس وکاری پرسەی نەن ئەگەر مەلایگ نەوگ قورئان بخوەنیگ لەو پرسە تەماشا کەید کاسێتیگ وەدەنگ مەلای قورئان خوەن کوردیگ جوور (مەلا نامق مستەفا) خەنە کار و دی مەردم زانیگ ئەو پرسە یا ئەو چادرە ك هەڵدریاگە پرسەی کوردیگە، چوینکە عەرەبەیل زانن ئەو قورئان خوەنە کوردە و هەر لەوەر ئەوەیش مەگەر وە دەگمەن دەنگی بژنەفید لەناو عەرەبەیل. یەیش بەڵگەیگ ترە ئەرا ئسپات کوردبوین و نەفەوتیان نەریت کوردایەتی لەلای کوردەیل نیشتەجای بەغدا.

سایکۆلۆژیای خەو و هویر و ڕای غەڵەتیگ لەی باوەتە

سامان سیوەیلی

هەرچەنی گشت تاکەیل جویر یەك هەووەجە وەخەو نەیرن و هەووەجە و ماوەی خەو لە کەسیگەوە ئەرا کەسیگ تر جیاوازە، وەلی وەل ئەوەیشا هویر و ڕای غەڵەتیگ هەس ك فرەجار لە زووان مەردمەوە ژنەفیم وە ئەوە ك تا سەعاتەیل خەفتن زیای بووگ ئەوەنە ئەرا تەندروستی یا سەحەت خاسترە، یا ئویشن خەفتن زیای ئسراحەتە ئەرا ئادەمیزاد. لە ڕاسی ئی ئەرای چوینە دویرە لە ڕاسی و شارەزایەیل ئی چشتە وە دویر زانن.

ئادەمیزاد لە قوناغەیل سەرەتای ژیانی زیاتر خەفیگ، مناڵ کوورپە ١٤ تا ٢٠ سەعات خەفیگ، وەلی لە عومر شەش مانگی ١٣ تا ١٤ سەعات خەفیگ، لە کووتایی ساڵ یەکم عومر ئادەمیزاد شمارەی سەعاتەیل خەفتن بووگە ١٠ تا ١٢ سەعات، لە قوناغەیل دویاخر مناڵییش شمارەی سەعاتەیل خەفتن بووگە ٨ تا ١٠ سەعات، لەی ئاستیشە جیگر بووگ تا قوناغ هەرزەکاری و بووگە ٧ تا ٩ سەعات، دویاخریش لەوەخت گەورایی کەمەو بووگ. لە باوەت کاریگەری ڕەگەز لە بان ماوەی هەووەجەکردن وە خەو، وەگشتی ژن کەمتر هەووەجە وەخەو دیرن وەبەراورد یا مقارنە وەل پیاوەیلا، چوینکە ژن چالاکی لاشەیی زیاتر ئەنجام دەیگ.

ئەو کەسەیلە ك زیاتر خەمین و دڵەڕاوەکی دیرن زیاتر ئارەزوو خەو کەن، ئەو کەسەیلیشە وزە یا تاقەت فرەیگ خەرج کەن لە مەیدان فکری یا سووزداری یا لاشەیی زیاتر هەووەجە وە خەو دیرن لە چەو کەسەیل تر، بیجگە ئەوەیش ئادەمیزاد لە ناوچەیل گەرم زیاتر هەووەجە وە خەو دیریگ لەچەو ناوچەیل سەرد. ئمجا وەو جوورەگ چوین کەمخەوی پەیوەندی بتەویگ دیریگ وەل چەنەها پەشیوی و شیویان تەندروسی جویر تەنگە نەفەسی و نەخوەشیەیل گورچگ و نەخوەشیەیل دڵ و جەڵتەی دەماغ و گرفت هەڵسوکەفت و بی مەیلی و چشتەیل تر، لە وەهەمان شیوە فرە خەوییش پەیوەندی بتەویگ دیریگ وە جەڵتەی دەماغ و نەخوەشیەیل دڵ و بەرزەوبوین نسبەی مردن. شارەزایەیل ئسپات ئەوە کردنە ك خەفتن کەمتر یا زیاتر لەرادەی خوەی، بووگە سەبەب زیایبوین ڕویداین جەڵتە و لە ئاخرین بەحس زانستی ك لەلایەن دکتۆر (عەدنان قورەیشی) پرۆفیسۆر نەخوەشیەیل دەماغ و دەمار لە زانکۆ یا جامعەی (منیسوتا)ی ئەمریکی ئەنجام دریاگە، چەن ڕاسییگ دەرکەفتگە وەی جوورە: بەحسەگە لە بان سەعاتەیل خەو (٩٣)هەزار ژن ئەنجام دریاگە ك عومریان لە ناونی (٥٠ تا ٧٩) ساڵان بویە و ئەنجامەیلیش وەی جوورە دەرکەفتنە: زیایبوین تویشهاتن وە جەڵتەی دەماغ وەنسبەی (٧٠٪) لای ئەو ژنەیلە لە (٩) سەعات زیاتر خەفن وەبەراورد یامقارەنەی ئەو ژنەیلە ك (٧) سەعات خەفن، بیجگە ئەوەیش زیایبوین مەترسی تویشبوین وە جەڵتەی دەماغ وە نسبەی (١٤٪) لای ئەو ژنەیلە لە (٥) سەعات کەمتر خەفن وەبەراورد ئەو ژنەیلە ك (٧) سەعات خەفن. وەل ئەوەیشا هووکارەیل فرەخەوی فرەن ك زوورمیان چنەوە ئەرا شیویان لە فەرمانەیل ناوك (هایپۆسالمۆس) لە دەماخ. ئمجا کەمخەوی و فرەخەوی هەردوگیان وازکردن قاپیە لە ڕوی چەنەها گرفت و نەخوەشی لاشەیی و دەروینی کوومەڵایەتی، لەوەر ئەوە بایەسە گشتمان ئاگادار بویمن ك ئەو دو قاپیە لە ڕوی خوەمان واز نەکەیم و چارەسەر ئەو گرفتەیلە بکەیم ك بوونە سەبەب شیویان خەومان.

خوەشەویسی ڕیککەفتنە یا ڕیکەفت؟

گوڵ سوو

هس بەخشین خوەشەویسی و ڕەسین وە حاڵەت سووزداری، گشت ئەو وازیەیل ئاگرینەسە ك لە ناوەوە بلیزە گریگ و بەرزەو بووگ، یەیش لە وەختی کەسیگ هس خوەشەویسی خوەی ئەرا وەرانوەرەگەی دەرخەیگ. ئیمە ژنەفتیمنە ك کەسیگ وەختی کەفیگە ناو حاڵەت خوەشەویسیەوە (هس خوەشی، دڵەڕپەو شیویان دەروینی) لەلای دروس بووگ، لەراسییش گشت ئەو چشتەیلە لە ئەنجام گویڕانکاریەیل لاشەوە دروس بوون ك ئەویش هووکارەگەی خوەشەویسیە.

ڕەسم شەوق موگناتیسی ئەو دەرخستگە ك وەختی ئادەمیزاد وەو قوناغ و تاقیکردن ڕۆمانسیە پەریگەوە، بەشیگ لە هویرەو کردنی رووشناوە بووگ و جویر شەوق رووشنایی سکرینەیل سینەما وەپی تیەیگ، ئمجا لەیرا پرسیاریگ دروس بووگ ك ئایا ئەراچە ئەو ڕویدەیگ؟ وە گوورەی قسەی زانایەیل، ئەو باوەتە وە سەبەب پیکهاتەگەیەوە ڕویدەیگ، ك ئەویش وەپی ئویشن (دەرمان خوەشویسی) یا (ئەلدۆبامین)، چوینکە ئەو مادده هووکاریگە ئەرا خووگرتن یا هووکارەبوین جویر ئەوەگ چوین شرینی خوریەیگ یا ئادەمیزاد خەفیگ و تیەنگی بووگ.

لەیرا ئەوە دەرکەفیگ لە وەختیگ کەسیگ ئاشق بووگ مەغزی ماددەی (ئەلدۆبامین) دەرخەیگ، وەل ئەوەیشا دەرخستن هۆرمۆن (سیرۆتۆنین)یش زیای بووگ لەلای. ئمجا هەر وەختیگ هس بەختەوەری لەو قوناغە دروس بووگ، ئەوە هس سووزداری فرەتر بووگ و حەز وە زیاتر کریەیگ، وەل ئەوەیشا لاشە هۆرمۆن (ئۆکسی تۆسین) دەرخەیگ ئەرا ڕەسین وە هس سووزداری ڕاسەقینە. ئەگەر بایگ و ئەو هۆرمۆنە بووگ ئایا کەی کیشە و گرفت ڕویدەیگ؟ وەل وەسەرچگن وەختا لاشە گورجترەو بووگ و لە هەمان وەخت وەرگری مادەی (ئەلدۆبامین)ی کەمەو بووگ و ماوەی مادده کیمیاویەگەی ڕەسیگە سسی سووزداری، وە ئەوەیش شایەت ئەو پەیوەندی خاسە لە خوەشەویسیەیل شکەست وەپی باریەیگ و جیایی لە ناونیان ڕوی بەیگ. ئەرا وەرگیریکردن لەو هووکاریشە هاوبەشەیل هەووەجە وە فرەیگ لە جویلیان ڕۆمانسیەت یەکتری دیرن ئەرا ڕەسین وە قویلایی جوانیەیل، وەلی چوین؟

★ گشت رووژیگ ئەنجامداین کاریگ دانەرانە ئەرا لەیەکتر نزیکەوبوین و ڕەسین وەهاوبەش ژیان .

★ تاریفکردن و ستایش وە وشەیل سادە ئەرا یەکتری.

★ یادگاریەیل، بایەسە هاوبەش و هاوسەرەیل وەردەوام سەعاتەیل خوەش و جوان قوناغ سووزداری دوبارەوە بکەن وەك (یەکم رووژ پەیوەندی، یەکم دیاری، مانگ هەسەلین...هتد) وە ئەوەیش مەغز ئەو گیریاگ کیمیاویە ئەرای تیەیگەوە ك بەرهەمیگ تازەسەو پەیوەندیەگە تازەوە بووگ لەلای هەردوگیان ئەرا ژیانیگ خوەش و بەختەوەر.

ئەکرەم ڤانتۆم
هەر کەسیگ وەلیا سوار بووگ شایەتمان باریگ!!

سەربەست جەمال

خوەزگ ولآت ئیمەیش جویر ولآتەیل خوەرئاواو، ولآتەیل تر جەهان مەرز ئەرا تونی و زوی رەسین سەیارە دانریا ئەرا شوون مەبەس لە چوارچیوەی تونی یا سورعەتیگ دیاریکریاگ ك وە جووریگ بایەسە ئەرا برین ئەوەنە کیلۆ مەتر ئەوەنە وەخت دیاری بکریەیگ و هەر سایەقیگ لەو ماوە یا لەو وەختە زویتر رەسی ئەوە سزای قانوونی بدریەیگ یا غەرامەی پویلی بخریەیگ تا جاریگ تر هەڵە پەڵە ئەو رییە نەوریگ و گیان خوەی ئەو کەسەیلە هان وەلیا نەکەفیگە مەترسی و دڵەراوەکیەوە،

ك هەرچەنی ئیسە زوورم ریەیل ناونی پاریزگایەیلیش بویەسە خاڵ وشکانن و چاڵ و بەرزی و جادەیلیش فرە سەختەو بوینەو دەس خزمەت و دوبارە قیرکردن وەپیان نەرەسیە و بەعزیگ لە سایەقەیلیش ماڵیان ئەزیزەو حەز نیەکەن شەکەت سەیارەیلیان بکەن و ئارام رانن، وەلی سایەقەیلیگ هەن بی رەحمانە پا نەنەپیاو هویر لەوە نیەکەن خودا نەخواستە ئەگەر هاٽ و لە ئەنجام ئەو سورعەتە تویش رویداگیگ هاتن ئایا وە چەیا رەسن و چوین تویەنن زاڵ بوونە بان ستێرن سەیارەگەیان و خوەیان لەو کارەساتە لابیەن؟ یا ئەگەر تایەریگیان پەنچەر بووگ چوین لەو حاڵەتە خوەیان لە قەڵبەوبوین قورتار کەن و گیان خوەیان وئەوانە ك وەلیا سوار بوینە قورتار کەن؟ ئیمە راسە ئویشیم عومر ئادەمیزاد ها وەدەس خودا، وەلی خودایش ئەقڵ داسە پیمان و نیەویشیگ خوەد وەدەس خوەد مینەی مەرگ بکە.

ئەکرەم عیسا فەرمان، خەڵك ئاوایی (حاجی عەلی مرای) سەر وەناوچەی (خانەقی)ـە و ئیسەیش نیشتەجی شار بەغداس ك ناسریاگە وە(ئەکرەم ڤانتۆم) لە ساڵ (١٩٧٠) هاتگەسە دونیاو یەکیگە لەو سایەقەیلە ك سەیارەی تایبەت خوەی (خصوصی)دیریگ و لە ژیانی هووکارە نەویە و نیەزانیگ وەیەواش و ئارام سەیارە برانیگ و هەر لەسەرەتای دەسگرتنی وە ستێرن سەیارەوە تا رووژ ئمروو لە تونی یا سورعەت بەش کەس نەیاگە و هەرکەسیگ وەلیا سوار بووگ بایەسە شایەتمان باریگ. ئەکرەم ئویشیگ : خوەزگ سەیارەیش جویر تەیارە باڵەو بگرداگ تا زویتر ریەگە بووریاتام و ئەگەر سورعەت نەچم تین وەدڵم نیەیگ و فرەجار وەختی رییەگە چووڵە سکلێتەر ئەرای قەپات کەم و هویچ پەشیمان نیم لە تونی یا سورعەت و جار لەیوا هەس هەر برادەر یا قەومیگم وەملا سوار بووگ رخی چووگ لەوەردەم بنیشیگ و لەلیانیش دوینم وە دەسەیلیان قایم کوشینەگە گرن، وەلی شوکر ئەرا خودا بەزەیی تیەیگە حاڵم و قەزا و قەدەر لەلیم لاداگە و تەنیا یەکجار نەوگ لە ریەگەی ناونی ئیمام وەیس و خانەقی خەریك بوی تویش کارەساتیگ بام، وەلی هەرجووری بوی لەلی پەریمەوەو تەنیا زەرەد کەمیگ رەسیە سەیارەگەم. وەلی ئیمەیش ئویشیم روح ئادەمیزاد ئەزیزەو سورعەتیش پەشیمانیە و ئومیدەواریم گشت سایەقیگ بتویەنیگ زاڵ بووگە بان خوەیا و پەی وە تونی یا سورعەت نەوەیگ.

چوین بویمنە خاوەن کەسایەتییگ بتەو؟

یاسین جەلال

کەسایەتی پیکهاتگە لە قەیریگ سفەت وژدانی ولاشەیی و ئەقڵی، ك جیاکەر کەسیگە لە کەسیگ تر وەسەبەب کاریگەری وەختی و ژینگەیی. بیگومان هەر کەسیگ و کەسایەتی یا شەخسیەتیگ تایبەت دیریگ و هەر کەسیگ جەهانیگ تایبەتە، وەلی کەسایەتی ئادەمیزاد جیگیر نیە، بەڵکوو هەمیشە ئاڵشت بووگ وە سەبەب یایگرتن رەفتار و هەڵسوکەفت لە کەسەیل تر و کاریگەری ئادەمیزاد و ژیان لەبانی. ئمجا لەیرا چەن ئامووژگاری یا نەسیحەتەیلیگ خەیمنە روی ئەرا کەسایەتی بتەو، لەوانەیش:-

١- باوەر و متمانە وە خوەد داشتوید و لە گشت کاریگ یەکمجار پشت وە خودای گەورا و لە هەمان وەخت پشت وە خوەدیش بووەس.

٢- لە بریاردایین ئازا و چەونەترس بە، خوەد پەروەردەی خوەد بکە و هویچ وەختیگ ریگە مەیە کەس وە زوور هویر و باوەر خوەی لە باند بچەسپنیگ.

٣- وەل خیزان و مەردمان دەوروەردا وە جوانی مامڵەت بکە .

٤- هەر وەختی کیشەیگ ئەراد دروس بوی زوی چارەسەری بکە.

٥- تا تویەنید کز خوەد مەگر و قایم بە لە ژیان و مقەیەت دەنگ خوەد بە.

٦- تا ئەراد کریەیگ لایەن راس بگر و قسەی هەق بکە و بیلا ورە یا مەعنەویاتد بەرز بووگ.

٧- هاوریەتی کەسەیل کز مەکە و هەوڵ بیە ئەرا گردەوکردن زانیاری زیاتر و خوەد پر چەك بکە وە زانست.

٨- کۆنترۆڵ تویرەیی خوەد بکە و زوی تویرە مەو، بیلا هەمیشە دەمد وە خەنستنەوە بووگ.

٩- جەهان دەوروەرد بناس و هەمیشە ریك و پیك بە لە ژیان.

١٠ – لە کەفتن رخد نەچووگ و ئەگەر کەفتید زوی ئەڵسە پا، تا تویەنید ئارام بە لە ژیاند.

١١- لە بوونەیل گشتی و تایبەت بەشداری بکە.

١٢- هەوڵ بیە داهات خاسیگ داشتوید، خودپەرس مەو، بیلا روح وەخشین داشتوید.

١٣- لە ژیاند لویتبەرز مەو ، یا خوەد وە گەورا مەزان و لەهەمان وەخت وە سادەیی مامڵەت وەل مەردما بکە.

١٤- با فەلسەفەیگ داشتوید لەژیان و لە زووان جەستە بزان و گرینگی یا ئەهمیەت بیە کەسەیل تر و بەشداری خوەشی و ناخوەشیەیل کەسەیل تر بکە.

١٥- با هەمیشە قسەد خوەش و نەرم بووگ، رەفتارد بەرز بووگ و دەرویند گەورا بووگ.

١٦- تا تویەنید وەرگری یا دیفاع لە خوەد و خوەشەویسەیلد بکە.

بیگومان ئەگەر هات و تویەنستید ئی خاڵەیلە پەیرەو بکەید، ئەوە تویەنید بویدە خاوەن کەسایەتی یا شەخسیەت خاس و هەڵکەفتگ و بەرزیگ لە ناو کوومەڵگا و گشت مەردم دەوروەردیش قەدر و حورمەت ئەراد بنەن.

جایەڵ جوانەیل چەوەرێ دەرفەتن

نیازجەلال

ئایا گفتوگوو، وەچارەسەر نموونەیی دانریەیگ ئەرا چارەسەرکردن گشت کیشەیل ناونی جایەڵ و دایگ و باوگ ؟ بەڵی وە تایبەت ئەگەر کیشەگە لەناونی دو نەوە بووگ و لایەن یەکم دایگ و باوگە ك نەوەیگ جیاوازن لە نەوەی ئیسەی جایەڵ، بیگومان چین جایەڵەیل پەیوەندی وە نەوەیگ ترەوە دیرن، ك وە تەواوی جیاوازە وەل هاوکیشەی یەکم، چوینکە باوەڕ و هویرەوکردن جایەڵ تایبەتە و خواست و ئارەزووەیلیشی ئەرا هویر و ڕایشی جیاوازترە لەوە ك دایگ و باوگ نەخشە ئەرای کیشن، نەوەی جایەڵ ئیسە سفەت تایبەتیگ دیریگ و ئامادەیشە ئەگەر لە دایگ و باوگیشی بووریەیگ و تویەنیگ وەرگەی وەرپرسیاریەتی بگریگ ، ئمروو جایەڵ توایگ گشت چشتیگ وەدەس خوەی ئەنجام بەیگ ئەرا ئەوەگ نەخشەی ئایندەی دەسەوەر بووگ لە ڕوی وچان دەروینی و بوشیگ من شای بڕیارەیلم، ك ئەویش چەواشەی خواستەیل دایگ و باوگە و توان جایەڵەگەیان لە ژیر سایە و باڵ خوەیان بووگ لەوەر خاتر ئەوە ك ئاگاداری بوون، ئمجا وەسەبەب خوەشەویسی و ناز وەپیداین فرەیگەوە چەودیری لەلی کەن ك زوورم کیشەیل ناونی دایگ و باوگ و جایەڵ وە سەبەب ڕیگری ئەوانەوە سەرهەڵدەیگ ، جایەڵ خوەشی تیەیگ خوەی بڕیاردەر گشت چشتیگ بووگ و کەس دەس نەخەیگە ناو کارەیلی، فرەجاریش ئەوە کیشەی گەورایگ لەلی کەفیگەوە و، ئایا ئەرا چارەسەرکردن کیشە و گرفتەیلیشی گفتوگوو چارەسەرە؟

بیگومان گفتوگوو چارەسەر کیشەیلە، ئەگەر گفتوگوو نەوگ هەردوگلا نیەرەسنە هویچ ئەنجام خاسیگ، تویەنیم بویشیم گفتوگوو خاڵ بنەرەتیە و خاسترین هووکارە ئەرا بتەوکردن پەیوەندی و ئەرا ڕەسین وە دەرەنجام خواست و بیجگە ئەوەیش لە ڕوی دەروینی و کوومەڵایەتیشەوە بەرهەم خاسیگ دیریگ و بووگە سەبەب سووزداری و بتەوی پەیوەندی خیزان و لە هەمان وەخت جویر مقەیەتیکەرە ئەرا گەشەی دەروینی و کەمەوکردن هس خەمووکی یا کەئابە و خود قورتارکردن لە کیشمەکیشەیل و هس شەڕەنگیزی و ترس و دڵەڕاوکی، ك لە ڕێ قسەیل ناشرینەوە زویتر لە ناونی هەردوگلا ڕویداگە.

ئەرا خاسسازی و چارەسەر ئەو کیشەیلە بایەسە لەبان بنەمای گفتوگوو خاسیگەوە هاوکاری گەشەی مناڵ و جایەڵ جوانەیل بکریەیگ، ك یەیش بووگە مایەی ئەوە ك بووگە خاوەن کەسایەتییگ خاس و پەسەن و یارمەتییشی دەیگ ئەرا بتەوکردن پەیوەندیەیل خیزانی. ئمجا لەی حاڵەتە بایەسە خیزان عومر جایەڵەیل لەوەرچەو بگرن ئەرا ئەوەگ هس وە ئەوە بکەن ك هەرزەکار یا جایەڵ هەوەجە وە گفتوگوو جیاواز دیریگ و ئەو مناڵ بویچگ جارانە نیە ك ئەرا گشت چشتیگ پشت وە خیزانەگەی بەسیاگ، گفتوگوو وەل جایەڵا هەوەجە وە حکمەت و ئەقڵ و ئارامی دیریگ، وە تایبەت ك نەبایەد کیشە و گرفت و هەوەجەیلی پشتگووش بخریەیگ و بایەسە گرینگی یا ئەهمیەت فرەیگیش بدریەیگە خەمەیلی و متمانەی ئەوە لەلای دروس بکەن ك کیشە و خەمەیل ئەو کیشەی دایگ و باوگیە و دڵنیای بکەن لەوەگ دەس یارمەتی و هاوکاری لەوەخت هەوەجە ئەرای دریژ کەن لەوەر خاتر وەدیکردن چارەسەر وەو شیوە ك لەبەرژەوەندی هەردوگلا بووگ و کاریگەری خراو نەیاشتووگ لەبان جایەڵ.

تەوقەکردن ... وەخت کەمیگ وە مەعنای گەورایگ

گوڵ سوو

تەوقەکردن یا دەس وەناو دەسناینیگ سەرکەفتگ ئەوە نیشاندەیگ ك کەسیگ هویر وازید، ئەیە بەشیگە لە زووان لەش ك وەرجە تن قسەی خوەی دەرخەیگ و تنیش توایدباوەڕ و پەسەنبوین خوەد بەیان بکەید وە چوینیەتی تەوقەکردن وەل کەسەیل ترا، بیجگە ئەوەیش مەزەنەی ئەوانیش تیەیگە دەسد و ئەوانیش مەزەنەد کەن. ئەو دەسە ك وەگەرمی تەوقە وەپی کریا ئەوە پەیام خاسیگ ڕەسنیگ، وەلی ئەگەر وە سەردی بووگ ئەوە حاڵەتیگ سلبی و دڵ نیگەرانی ڕەسنیگ، چوینکە دەسیگ وەك (ماسی تەڕ) مەعنای کەمباوەڕیە. ئمجا لەوەر خاتر تەوقەکردنیگ خاس بایەسە پەیڕەو ئی خاڵەیلە بکەیم:-

١- ژن یا پیاو، شایەت دەس بکەنە تەوقەکردن، سەرەتا ئەو کەسە ك دەسی دریژەو کردگە (چ پیاو بووگ چ ژن) کۆنترۆڵ خوەی کردگە، وەلی لەیرا تەماشا کەید حاڵەتیگ شاز هەس: ئەگەر کەسیگ تا ڕادەیگ لە عومر گەورا بوی یا پیر و پەککەفتگ بووگ ڕیگە وەپیان بیە ك ئەوان دەس خوەیان ئەرا تەوقەکردن دریژ بکەن و تنیش قەدر و حورمەت لەلیان بگر و تەوقەی پڕ وەدڵ وەلیانا بکە.

٢- تەوقەکردنیگ قایم ئەرا هەردوگ ڕەگەز (نیر و ما) خاس و گونجیاگە، پیاو نیەوگ وەل ژنا تەوقەی نەرم یا سەردیگ ئەنجام بەیگ.

٣- وە تەواوی دەسد دریژەو بکە ئەرا تەوقەکردن.

٤- دەسەگە وەتەواوی بگر و قایم بگرەی لەحاڵەت تەوقەکردن، وەلی نەك تا ئەو ڕادە فشار و ئازار بڕەسنیدە لاشەی کەسەگە.

٥- تا تویەنید و ئەراد کریەیگ، گشت جاریگ لەوەخت وسیان وەل کەیگا یا وەختی کەسیگ دوینید تەوقە بکە، یەیش مەعنای قەدر و حورمەتە ئەرا خوەد و کەس وەرانوەرد.

بیجگە ئەوەیش لەوەخت دەسداین یا تەوقەکردن بایەسە دڵنیای خوەد بکەید لەوەك پەیوەندییگ خاس چەو دیرید (تەماشاکردن کەس وەرانوەرد)و هەر جاریگ لەوەخت دیدار و خودا حافیزی، وە ڕیکەفت یا سودفە دوینستن کەسیگ ك ناسیدەی لەبان جادە یا ڕێ وبان یا لەوەخت نانخواردن یا لەوەخت پیرووزبایی کردن لە کەسیگ یا وەرجە دانیشتن لە بان سفرەی نانخواردن میوانی وەل ئەوانەگ دانیشتنە تەوقەی خاس و گەرمیگ بکە.

زانین چوینیەتی و زانین وەخت ئەرا تەوقەکردن خاسیگ، بیگومان مەعنای ئەوەسە ك جیاوازی وەپید دەیگ و لەهەمان وەخت وە بەیان خاس و پەسەنیگ ئەرا خوەد شماریەیگ و لە مەیدان بازرگانی ئمروو فرە گرینگتر یاموهمترە.

ئاسووەیل دامەزرانن دەوڵەتیگ کوردی نزیکەو بویە

جەواد کازم

لەو وەختەوە لە ئەنجام پیلانیگ ناودەوڵەتی خاك کوردستان لە ناونی وڵاتەیل رووژهەڵات ناوراس بەشەو کریا؛ مللەت کورد ك سییەمین نەتەوەی گەورای ناوچەگەس خەو وەدامەزرانن دەوڵەتیگ سەروەخوەی دوینی و خەبات بی وچانیگ ئەرا ئی ئامانجە کردگە و دەریایگ لە خوین خستگەسەری و سەدان هەزار جوان و پیر و ژن و منال خوەی لەی ریە کردیەسە قوروانی. لە ساڵ ١٩٩١ ك راپەرین مللەت کورد دژ وە دام ودەزگایەیل رژیم دیکتاتۆری بەعس دەس وەپی کرد و ئیکەش کوورەو ملیۆنی هاوزووانەیلمان ئەرا وڵاتەیل هاوسا ك رەنگ و بووی ناودەوڵەتی بوین کیشەی مللەتەگەمان گردە خوەی و رای گشتی جەهان لە مەزلوومیەت و ستەم کورد بیدارەو کرد و لە شوون ئەوەیش دامەزریان پەرلەمان و حکوومەت هەرێم کوردستان یانە گشتی وەباوەر زوورم لیکۆڵەرەیل سیاسی بوینە بنەوایگ ئەرا دامەزرانن دەوڵەتیگ سەروەخوەی کوردی و ئمروو نیشانەیلتر لە شکڵ گردن ئی دەوڵەتە کەفنە وەرچەومان ك کوڵ و کولبر وەپییان ئاماژەکەیم: وە راسی لەی هەیژدە ساڵە لە تەمەن حکوومەت و پەرلەمان هەرێم کوردستان گورانکارییەل گەورایگ وە سوود و قازانج کیشەی کورد هاتنەسەدی؛ هەرلەبەسان پەیوەندی زوورم وڵاتەیل جەهان وەل حکوومەت نەوپای هەرێم کوردستان و وازکردن قونسوڵخانەی چەندین وڵات لە هەولێر بگرەی تا سەردان وەرپرسەیل پایەبەرز سیاسی و حکوومی وڵاتەیل گەورای جەهان و وڵاتەیل هاوساو ناوچەگەئەرا هەرێمەگەمان و سەردان سەرکردەیل کورد ئەرا ئەو وڵاتەیلە.بیجگە ئەوەیش نەخش کورد لەپرووسەی سیاسی عیراق و بەشداریکردن لەدانان نەخشەی سیاسی ئی وڵاتەو خەوەریگتر ك لەی رووژەیل دویاخرە لەیەکیگ لەمیدیاگان بڵاوەو کریا ك ئویشیگ ژمارەی فەرەیگ لەسەران عەشایر و کەسایەتیەیل و دەم راسەیل و هەمیش ژمارەیگ لەسیاسەتمەدارەیل و بازرگانەیل پارێزگای ئەنبار وەچاودێری وەرپرسیگ ئەمریکی لەوڵاتیگ عەرەبی ك ناوی ئاشکرا نەکریاس دانیشتن وەرفراوانیگ بەرپا کردنەئەرا ئەوەگ مەسەلەی دامەزرانن هەرێم تایبەتیگ وەناو هەرێم ئەنبار لەیەکەو بیەن و یەیش نیشانەی ئەوەسەك مەسەلەی دامەزرانن هەرێمەیل فیدرالی لەناوچەیلتر عیراق وەگوورەی نەخشەی دانریاگ نیشتگە وەرەو ئامانج خوەی چوود؛ وەنەعەرەب سوننەك تا دویەکە نەیار سەرسەخت وە فیدراڵی کردن عیراق بوین چوین لەی دویاخرە گۆران گەورایگ لەبەرژەوەندیان هاتگەسەدی و باس دامەزرانن هەرێم فیدرالی کەن.لەی دویاخریشە چەن نیشانەیتر لە نزیکەو بوین دامەزریان دەوڵەت سەروەخوەی کوردی دوینیم ك یەکمیان دوارەکردن سیناریوٚی رمانن رژیم بەعس لەئیرانە وەلی وەشیوەو شێوازیگ جیاواز و تازەو وەبی ئەوەگ هێز سەربازی وەکار بووریەیگ ئەویش وەسەپانن سزایەیل ئابووری سووك دەس وەپی کردگەو دڵنیایم ك کەم کەم لەئایندە قورسترەو کریەن و ئەوقەرەگوشارەیل لەبان مەردم ئی وڵاتەتوندترەو کریەن تا خوەیان دەس بیەنە نارەزایەتی ئەرا وەدی هاوردن گۆرانیگ گەورا لەنەخشەی سیاسی وڵاتەگەیان وەتایبەت ك ئیسە ئۆپۆزسیۆن ئیرانی لەناو و دەیشت ئیران زیاتر لە جاران چالاکەو بوینە و باراك ئۆبامای سەرۆك ئەمریکا چەن رووژ لەیەو وەر هاووەخت وەل سەپانن سزا ئابووریەگان لەتەسریح تایبەتیگ وت : لەوڵاتەیل جەهان توام پشتگیری ئۆپۆزسیۆن و مەردم ئیران دژ وەرژیم کۆمار ئسلامی بکەن و یەیش یەکم جارەك سەرۆکیگ ئەمریکی داوا لەجەهان بکا تا دەسمەیەت و پشتگیری ئیرانیەیل ئەرا وەدی هاوردن ئاڵشت وئووڵشت سیاسی بیەن و وەبی گومان کیشەی کوردیش لەکوردستان رووژهەڵات گوران گەورایگ وەخوەیەو دوینی. وەباوەر من بوردومان وەردەوام و خەست ناوچەیل هەرێم کوردستان عیراق لەلایەن ئیران جووریگ پیشگیریە لەو گۆرانە ك نیشتگە وەئارامی شکڵ گریگ؛ لە تورکیایش ئەگەر بنووریمە گامەیل گەورایگ ك حکوومەت داد وگەشەوەپیداین وەرەو چارەسەر کیشەی کورد لەی وڵاتەئەڵیگردگە و ئەو گۆرانە ك لە سیاسەت ئەنقەرە لەوەراوەر هەرێم کوردستان وەدی هاتگەنیشاندەر ئەوەسەك حکوومەت ئەردوگان خوەنستنەوەی دروستریگ ئەرا گۆرانەیل ئایندەی ناوچەگەکردگە و حکوومەت ئی وڵاتەنیشتگە چووگەپیری رویداگە چەوەری کریایەگە وەرجلەئەوەگ وەشیوەی کوتوپر تویشی بایگ و پایەی حکوومەتەگەی بخەیگە مەترسیەوە؛ بی شك لەیەکەوداین هویردەی ئەو رویداگەیلە ك باسیان کردیمن ئەوەدەرخەن ك ئاڵشت وئووڵشت گەورایگ لەجوگرافیای سیاسی ناوچەی خوەرهەڵات ناوراس هاوەریەو و ئاسووەیل دامەزرانن دەوڵەتیگ کوردی نیشتگە رووژ وەرووژ نزیکترەو بوود.

ئازادی میدیا لەکۆڕیگ لق بەغدای سەندیکای ڕووژنامەنویسەیل کوردستان

گوڵ سوو

دەمەو نیمەروو شەممەریکەفت ٢٦ حوزەیران، لق بەغدای سەندیکای ڕووژنامەنویسەیل کوردستان کۆڕ فراوانیگ لەبارەگای دەزگای شەفەق ڕووشنەویری و ڕەسانن کورد فەیلی لەبەغدا ساز دا لەژێر ناونیشان "ئازادی میدیا لەجەهان سێیم، عیراق وەك نموونەیگ" وەئامادەبوین شمارەیگ ڕووشنهویر و ڕووژنامەنویس و نوێنەرەیل پارتەیل کوردستانی و عیراقی و ڕیکخریایەیل کوومەڵگای شارسانی کارا لەبەغدا و نوێنەر و پەیامنێرەیل ئیزگە و تەلەفزیۆن و کەناڵەیل ئاسمانی کوردستانی و عیراقی.

لەی کۆڕە دو باوەت پیشکەش کریا؛ یەکمیان لە لایەن نویسەر و میدیاکار حەسەن کاکی، و دویمیان لە لایەن ئەحمەد ئەبیەز راوێژکار یا مستشار لەدەستەی میدیا و پەیوەندی(هیئە الاعلام و الاتصالات).

حەسەن کاکی لەسەرەتای باوەتەگەی ئاماژەووەکرد ك :" قەیران ڕووشنهویرییگ هەس پیکهاتیە لەشیوەیگ لەشیوەیل زاڵ بوین سیاسی و ئایدیۆلۆژی وەبان ڕووشنهویری؛ و قەیران میدیایی لەجەهان سێیم لەقەیران کوومەڵگا وەگشتی پەیا بویە چوینکە ئی کوومەڵگایەیلە وەقوناغەیل ناسەقامیگەو ڕەی بوون و لەلیانیش وەقوناغیگ ئنتقالی ڕەی بوود و نموونەی میدیای عەرەبی وەهەردوگ باڵەگەیەوە (دەرگیری یا ممانەعەو میانڕەو یا معتدل) بوینەسە دو لایەن سەرەکی لەناوچەگە.

حەسەن کاکی ئاماژەیش وەئازادی ڕەسانن کرد لەدەوڵەتەیل پیشکەفتی و خاوەن ژیار و وت :"پیشەی ڕووژنامەنویسی و میدیا لەجەهان ڕووژئاوایی یەعنی مینە کردن ڕاسی و هەتاهەی دل ڕاسییشە نەك قەڵبەوکردن ڕاسیەگان و ئامێر یا ئەدات ڕووشنەوکردنە و ڕیگەیگە ئەرا دیالۆگ و لەسایەی ئەو تەکنۆلۆژیای پەیوەندی و شوورش زانیاریە ك وەریگەی ئەنتەرنێتەوە هاتیە، جەهان گشتی بویە ئاوایی کەونی بویچگیگ و توانای ئەوەهەس ك جەهان وەگشتی لەهەمان وەخت خەوەر یەك ڕویداو بوینن و بژنەفن".

له باوەت بارووەزع میدیای عیراقی لەسایەی ڕژیم وەرین کاکی وت :"لەو ماوەی تاریکە نیشتمان تویش مەینەتی گەورایگ هاتوی لەزاڵ بوین دیکتاتۆریەتیگ ك هەمیشە هەوڵ ئەدا ئەرا ئەوەگ تاکەکەسیگ بکریەیدە خوداوەند و میدیا نەخش و دەور خوەی داشت لەجاردان هویر تۆتالیتاری یا شمولی ڕژیم و یەیش یەکیگ بوی لەتایبەتمەندیەگان میدیای تەکرەو ك یەکیگ بوی لەهووکارەگان دویاکەفتنی، و دویای ڕمیان ڕژیم وەرین، ئی قوناغەدیاردانی کەناڵەیل میدیایی فرەیك وەخوەیەو دی، وەلی وەداخەوەزوورمیان لەپیشەیی دویرەوکەفتن چوینکە فرەلەمیدیاکارەیل لەی دام و دەزگایەیل لەوانەبوین ك لەدەزگا و میدیایەگان ڕژیم وەرین کارکردیان".

کاکی زیاتریش وت: "ئیمروو میدیا وەگوورەی ئەو بەرنامەیلە کار کەید ك پارتەیل و ڕیکخریایەیل خاوەن ئەو دەزگایەیلە وەپیان ئویشنەی".

له باوەت بارووەزع میدیا لەهەرێم کوردستان کاکی وت: "ئەو گوێرانکاری دیموکراتی گەورا ك هەرێم وەخوەیەو دیەی ماوەی گەورایگ لەئازادی دا و یەیش بویە مایەی دیاردان ڕەوتەیل سیاسی و فکری فرەو عەیبیش لەفرەییان نیە وەلی ها لەئەوەك هەر یەك لەلیان خوەی وەراسگوو و دروس دەیدە قەڵەم، چمانی کلیل سحری ئەرا چارەسەر کردن کیشە و گیروگرفتەگان هاوەدەسیەو، وەی جوورەچەن لایەنیگ میدیایی پەیا بوی ك لەکەش و هەوای ئازادی و دیموکراتی وەشیوەی دروسیگ نەف وەرنەگرتن و بوینە مەمبەرەیلیگ ئەرا ناوزراندن و شکانن مەردم... لەولایشەو میدیای ئازاد و ڕەسەن سوود لەی دەرفەتەوەرگرت ئەرا خاتر ڕەخنەی بیناکەر و ڕەسەن ئەرا ڕاسەوکردن کار دەسلاتەیل و دام و دەزگایەیل جیوەجیکەر".

له بەش دویەم کۆڕەگە ئەحمەد ئەبیەز راوێژکار یا مستشار لەدەستەی میدیا و پەیوەندی باوەتیگ پیشکەش کرد و لەسەرەتا ئاماژەئەرا ئەوەکرد ك: " بریگ قانوون و لیستەی جەهانی هەس ك جەخت کەن لەبان گرنگی ئازادی میدیا".

ئەبیەز ئەوەیشە ڕووشنەو کرد ك: "کوومەڵگای عیراقی ئیمروو دەرفەتیگ ئەرای پەیا بوی ك جڵەو ژیار و دیموکراسی بگریدە دەس و یەیشە ماوەدەید ئەرا دیاردانی میدیایگ پیشەیی و ئازاد و دەستوور عیراقی گشت ئازادیەگان دەربڕین ڕا وەریگەیل ئاشتیانە و قانوونی دابین کرد".

زیاتریش وت: "وەداخەوەئەوەژنەفیمن ك وزارەت داخلیە مەرج و شەرت فرەیگ دانایە ئەرا نواگیری لەئازادی خود نیشانداین و گوزارەش کردن لەرا".

ئەبیەز جەختیش کرد لەبان ئەوەك: "ئازادی دەربڕین نیەوەخشریەیگ وەلی مللەتەیل وەزوور لەرژیم و حکوومەتەگان هەڵی کەنن و ئیمە بایەسە جیاوازی بکەیمن لەناونی دەسلات و دەوڵەت چوینکە کەسەیلیگ هەس توان دەسلات و دەوڵەت تیکلا بکەن ئەرا هاوردنەوەی دیکتاتۆریەت و ئیمەیش ئویشیم ئەیە بویەسە بەشیگ لەگوزەیشتە و دی نیەتیەیدە دویاوە".

ئەحمەد ئەبیەز ئاماژەوەو قەڵەمەیلە کرد ك هەوڵ دەن پیشەی میدیا وەکار بارن ئەرا شیوانن و خەڵەتانن ڕای گشتی و وت: "ئەیانە بایەسە بفامن ك یەکیگ لەگرنگترین پەیامەگان میدیای پیشەیی و ئازاد، بانگەواز کردنەئەرا بینا کردن تووریگ لەبنەما و قانوون لەدەوڵەت نوو لەبان بنەڕەت دادپەروەری و یەکسانی و دیموکراسی".

ئەبیەز ئەوەیشە ڕووشنەو کرد ك: "میدیا لەعیراق ئمروو هەوەجەی ها چەن قانوون و تەشریعیگ کارەگانی ڕێك بخەن وەتایبەتی قانوون دەستەی میدیا و پەیوەندی و ئی قانوونەیلە ك داوایان کەیمن هەق ئازادی نیەوەخشن وەلی کار میدیایی ڕێکخەن".

له باوەت سروشت کار دەستەی میدیا و پەیوەندی ئەحمەد ئەبیەز وت: "ئەزموون دەستەی میدیا و پەیوەندی ئەزموون نایابیگە لەناوچەگەو ئەو مووڵەتەیلە ك لەلایەن دەستەگەوەدریەن مەعنای مووڵەت کار نیە وەلی ئەرا ڕێکخستن کار میدیاییە و لەهەمان وەخت مەعنای ئەوەنیە ك دەستەگەدەسخەیدە ناو کار لایەن و دەزگا میدیاییەگان و لەهەمان وەخت دەستەگەئیسە کار کەید ئەرا ئەوەك قانوون ماوەبیەیدە پی ك پشتگیری لەکەناڵەیل میدیای بکەید وەشیوەی ماددیگ لەداهاتەداراییەگانی".

لەباوەت ئەو قانوونەك سەندیکای ڕووژنامەنویسەیل عیراق پیشکەشی کردەپەرلەمان وەرین و تا ئیمروو پەسەن نەکریاس ئەحمەد ئەبیەز وت: "ڕووژنامەنویس وەقانوون مقەیەتی نیەکریەید وەلی هەوەجەی ها قانوونیگ کاری ڕێك بخەید و ماوەبەیدە پی وەئازادی و پیشەیی کار بکەید و دەرچوین قانوون میدیای عیراقی ئەوەمسۆگەر کەید ك جاریگ تر نایمنەو ئەرا میدیای ڕژیمەیل تۆتالیتاری و دیکتاتۆری و ئیمە هەوەجەی گەورایگ دیریمن وەقانوونیگ ماف یا هەق ڕەسین وەزانیاری مسۆگەر بکەید لەسایەی چەتر قانوونی و بنەماییگ ك میدیاکار و هەقی لەکارکردن لەپیشەگەی بپاریزید".

ئیڵ مەڵکشای و تاریخێ

ئا: شۆرش شاواز

ئیڵ مەڵکشای یەکێ لە ئیڵەیل کوردە ك کەفتیسە باکوور کەورکوێە (کەبیر کوێە)، لە باشوورە و ڕەسیگە ناوچەیل باغسای و دەرماڵی لە نزیك سنوور عیراق، لە ڕووژهەڵاتە و لە ناوەین کەینێ پەین (ئاخر کەور کوێە) تا ڕەسیگەچاڵاو. لە خوەر ئاوایش ڕەسیگە چەم گووڵ گووڵ و ڕەزائاوا و لەورەدی گلەو خوەید. لە مەڵوەند نیشتەجی بوین مەڵکشای ئینگە شارێگ هەس وە ناو ئەرکەواز مەڵکشای و ئینگە ئەرکەواز مەڵکشای یەکێ لە شارەیل پارێزگای ئیلامە. هاوردنە: ناو ئەی شارە لە زەمانێ دەسڵاتداری سوڵتان مەڵکشای سەلجووقی سەرچاوە گرێد. لە ناوچەی ئەرکەواز (ئەرك وە مانای پایتەخت و وازیش وەمانای پیەن)ە لە قەڵا و برجێگیش ئەوسا داشتیە. ئەی ناوچەوەی جوورە ناوێ نانەك مەڵکشای سەلجووقی لە مینگەی ئیڵ مەڵکشای ژیان کردنەو لەیوا بویەك ئەی ناوەگرتنە سەرخوەیان!. ئەی جوورە مانای ئێرەج ئەفشاری لەناو کتاو (ئیلام و شارستانییەت کوێنە) هاوردیە. ئێرەج ئەفشاری سیستانی لە ناوچەیل جیا وە جیای پارێزگای ئیلام گەردییەو ئاداب و ڕەسمەیل و فەرهەنگ ئیڵ مەڵکشایی ئەرا خوەی لەیوا هاوردیە: مەردم ئەشایر ئەی ئیڵە لە نیشتەجێەیل قەدیمی و ڕەسن ئەی ناوچەنە لە گوزەیشتە یەکێ لە کوێنەترین حکوومەتەیل خۆزماڵی و کەم تا فرەیش سەروەخوەیان داشتنە، ئەڵبەت یە وەی مانا نیەتیەید ك لە حکوومەت مەرکەزی گووش نەتەکاننە، و لە هویچ دەورەێگیش وە سوود بێگانەیل کارێ نەکردنە. مەردمان ئیڵ مەڵکشای وەردەوام چوین پارێزەوانێگ خاس بوینە لە سەر سنوور ئێران و ئەو وەختە ئیمپراتۆری عوسمانی ك تویش گێر و گرفت و ئەڵدان فتنەکردن وەل ئێرانا هات و تواس پەلامار ئێران بەید، ئەی ئیڵەوە جوورێگ جددی سنووورەیل خوەیان وەل عوسمانیا وە هەر جوور ڕیورەنگێ سیاسی و عەسکەری بوی، سفتەو کردن و ڕێ لە عوسمانی بەسان و نەیشتن لە لایانەو دزە بکەید و پا بنەیدە و وەی ڕویا.

ئیڵ مەڵکشای لەی تایفەیلە پێکهاتیە: خەمیس، قەیتویل قەیتاس، قەیتویل گەچی، حەسیەمەگ، خەلیلوەند، شەکەروەگ، جومە، کەینێ ئایینە، کازم بەگ، کوکەی، دوقەرسە (سەیرانە)، ڕەسوولەوەند، رووسگە، مەڵگە، کەلەوەند، هەمانە وە کوڵگ (عەلی نەزەر)، کەڵگ، شیەرەمیر، باوەپیر مامەی (باوە)، گەراوەندی، کوناریوەند، دووسگە، گوزینەوەند، خودداگ، بەوڵگ، خیەرەشە، سێیەگە، کەوکر، خەرزەینەوەند، گووڵان، کوڵ کوڵ و خەلەف.

لە باوەت ناو ئیڵ مەڵکشایی ڕوانگەی جووڕای جوور هەس ك وەل یەکیشا پارادۆکسن، لەوانە یکەێگیان یەسەك ئویشن: ئەی ناوە لە ناو باوگێ وە ناو مەڵك و داڵگێ وە ناو شایی هاتیەسەدی وە ناو مەڵکشایی پێکهاتەیگە لەی دوناوە. یا ئویشن: مەڵکشایی لە سەڵجووقییەیلن، وەلی ئەی ڕوانگە فرە دویرە لە ڕاسی و نەگونجیایە، چوین ئەوەگ دیارەیەسە ئەی قەومەدویرن لە فۆرم و قەیافەی تورکەیل و دڵنگ لە وەر کردنیان و ئادابەیلیان وە تەمامی جیاوازە وەل تورك یا عەرەوا. وە سەر ئەی جیاوازییە ڕای و باوەر، بازێگ لە نویسەرەیل چوی جەعفەر خیتاڵ یەسە ك چوین مەردم ئیلام لە کورد جیا نیەزانێگ وەتیە: شایەد بەشێگ لە کوردەیل وە ناو مەڵکشایی بەشێ لە کورد بوون ك لە باکوور کوردسان (تورکیا) وە تایبەتی (ناوچەی چەمشکەزەك) بوون ك وە مەمەر گەنی ئاوهەوا یا بارووەزع جوگرافیایی یا جەنگ وەل قەومەیل ترەکا، میلکان خوەیان وە جێ هێشتنەو هاتنە لەیرە نیشتەجێ بوینە. ئمجا لەیریشە بایەتە نویسایایل زوڵفەقار مەحەمەدی لەوەر چەو بگریم و ئشارەیش وەپێان بکەیم. ك لەیوا ئویشێ: بێجگە لەیەگ ئیڵ خزڵ وەل ئیڵەیل و تایفەیل ترەکا هاتوچوو دێرێد، وەلی لە قەدیمەو وەل ئیڵ مەڵکشاییا هاتن و چێنێگ فرە نزیك داشتیەو ڕێخ برای وەل یەکا نانەسە چاڵ وەل یەکیشا فرە گورساق بوینە (لەیرە ئیدعای لەیوا نیەکەیمن و نیەتوایمن وە نزیکەو کردن و دووسێگ ئیڵ خزڵ وەل مەڵکشاییا داشتیە، یە برەسنیمن ك ئیڵ مەڵکشایی ئیلێگ قەدیمییە). وەلی لەورەگ خزڵ باوگە گەورای ئیڵ خزڵ ئینگە بویە و خزڵ خوەی سێ برا وە ناوەیل (حەنزەل،

> ئێرەج ئەفشاری سیستانی لە ناوچەیل جیا وە جیای پارێزگای ئیلام گەردییەو ئاداب و ڕەسمەیل و فەرهەنگ ئیڵ مەڵکشایی ئەرا خوەی لەیوا هاوردیە : مەردم ئەشایر ئەی ئیڵە لە نیشتەجێەیل قەدیمی و ڕەسن ئەی ناوچەنە لە گوزەیشتە یەکێ لە کوێنەترین حکوومەتەیل خۆزماڵی و کەم تا فرەیش سەروەخوەیان داشتنە ،

سەڵانشا و مەڵکشا) داشتیە، شایەدێ لەیوا هەس ك ئیڵ مەڵکشایی (ئینگە) لە منالەیل مەڵکشای برای خزڵ بووت!. لەلای تریشەو ناوەین ئیڵ خزڵ و مەڵکشایی یەی یەکەوگرتنێ و هاوقەسمیێگ هەس ك ئەی نگرەیە تویەنێد ئەی ئیدعاگ هەردوگێان لە یەی ڕەچەڵەك بوینە ئەرامان سەر ڕاسەو بکەید، وەیش وەی هاوکارەگ گوزەیشت زەمان و دویری جێیگ لە یەك دیرن و قەڵەمرەو ئەی دو ئیڵە وەل یەکا دیرن و نەوینێ ڕێەیلە هاتن و چێن لە گوزەیشت وە هەمیش ئامد و شد یەك نەکردن، ئەی دو ئیڵە لە یەك جیاوەو بوون و ئەی سەروەخوەییە بویە مەمەر یەك هەرکامیان ئەرا خوەیان ناوێ دەر بکەن!. هاو نگرەیی ئەی دو ئیڵە گەورای ئیلامییەوە هەوجە نیشاتنیان وە یەگ دیفاع لە یەکترەکی بکەن لەیەی لاوەو، جێ لەوەر (پەس و پوولەیان) گەرمەسیر و کوێەسان کردنیان وەل هاوسایی ترەکا و هاونگرە نەوینیان وەل ئەو ئیڵەیل ترا یەرەسنێگ ك ئەی دوئیڵە هەرچەن لە یەك دویر بوینە وەلی نەتواسنە هاونگریی خوەیان وەل ئیڵەیل ترەکا بووەسن و هە ئەی دو ئیڵە هاونگریی خوەیان هێشتنە و نەیشتنە بووریەید. ئەمجا وەی باسەو ك کردیم شایەد نەوریان و نگرەنەوسان وەل ئیڵەیل ترەکا لەی باوەتە و بووت ك ئیڵ مەڵکشایی و ئیڵ خزڵ هەردوگیان لە منالەیل دوبرا (خزڵ و مەڵکشا) بوون و هەردوگیانیش لە منالەیل (مەحنە) بوون!.

بازێگ لە تایبەتمەندییەیل فەرهەنگ ئیڵ مەڵکشایی:

١) زووان مەردم ئیڵ مەڵکشایی ك هان لە ناو پارێزگای ئیلام، کوردییەو وە لە بازێگ لە شێوەزاراوەی فەیلی یا زاراوەی باشوور ناوێ بەن. مەردم مەڵکشایی وەبێ خەوش بوین زووان خوەیان، فرە گرنگی دانە و دەنیش و هەوڵدەن تا ئەورەگ ئەوبان دەسێیان تیەید لەوە کار هاوردن کەلیمەیل بێگانە پەریز بکەن و نەیلن بایدە ناو زووانیان، ئەی جوورە کارێگ بویەسە هاوکار وەگ زووانیان هەر وەپاکی بمێنێت و بێ خەڵت و خەوشوود.

٢) ئایین: ئایین مەردم مەڵکشایی ئیسلامە و لەمەزەو شیعەی دوانزە ئیمامین.

چەوگلدانیگ لە تاریخ کورد

لە مێژوو یا تاریخ کورد لەی ناوچە ویستگا یا مەحەتەیل گرنگیگ نویسیاس ڕەسم شوونەوارەیل ئەو ڕویداگەیلە کردگە ك تەئسیر وە مل تاریخ و چارەنویسیان داشتگە : جوور جەنگ چاڵدیران وە واین سەفەویەل لە ساڵ (١٥١٤) م چوین لەی ساڵە وەخاتر جەنگ چاڵدیران لە ناونی عوسمانیەیل و سەفەویەل بەش کوردستان لە ناونی خوەیان وە خوەیان کردن، و ئسبات ئی بەشەوکردنە وە شیوەی ئاخریگ وە گوورەی ڕیککەفتننامەی قەسر شیرین کریا ك لە ناونی هەردو ئمپراتۆریەت لە ساڵ (١٦٣٩) م ئیمزا کریا.

گوڵ سوو

و لە ساڵ (١٨٥٣) دەس کریا وە جموجویل یەزدان شێر لە ناوچەیل بۆتان ك ئەوسا وەرەو زاخو و ئامێدی لە بڕی ماوەیل ئەڕەسی و هەمیش جزیرە ك یەیش ناوچەیگە هالە باکوور ڕووژهەڵات سووریا و بەشیگە لە باشوور ڕووژئاوای کوردستان، و ئی جموجویلە تویەنست لە بان ناوچەیل گەورایگ زاڵەو بوود وەدویاجاریش هێزەیل کوردی واین لەشوون یە ك ژمارەیگ لە سەرکردەیل ئەو هووزەیل کوردیە وە خاتر پەرژەوەندیەیلیان وەل حکوومەت تورکیا واز هاوردن لە یەزدان شێر، و لە ناونی ساڵەیل (١٨٨٠ – ١٨٨١) لە بان سنووریل تورکیا و ئیران و سەرکردە شێخ عوبویدوڵلا نەهری سەرۆك کوومەڵەی هووزەیل، دەس کریا وە جموجویل شەمزینان وەلی لەئاخر سەرنەکەفتن و شێخ نەهری لە ئستانبول زندانی کریا، و لە ساڵ (١٩١٦) ئیمزا لە بان ریککەفتننامەی سایکس پیکو کریا و لەتییش بەش کوردستان کریا موسڵ و کوردستان باشوور و ڕووژئاوای کوردستان کەفتەو فەرەنسا و فیشتر کوردستان باکوور کەفتەو ڕووسیا وە بریتانیایش پارێزگاری لە بان ناوچەی باشوور سنوور ولایەت موسل تا کەنداو عەرەبی کرد.

و لە ساڵ (١٩٢٠) دەس کریا وە جموجویل شێخ مەحموود حەفید وە تایبەت وەختی شوین باوگی گرت و بویە سەرکردەیگ لە سلێمانی و پایبەند بوی لە بان دامەزرانن دەوڵەت کوردیگ و لە ساڵ (١٩١٩) بانگەواز کرد لەبان سەروەخویی وەی خاترە هێزەیل بریتانی بۆردومان سلێمانی کردن، و لە ساڵ (١٩٢٠) دەس کریا و شوورشیگ دژ ئنگلیزیەیل و شێخ مەحموود سەرکردەی هێزەیلی بوی، و لە ئاخر ئی شوورشە حوکم لە سێدارەداین ئەڕای دەر کریا وەڵی نەکریا ئەودار و ئەڕای وڵات هند نەفی کریا، و لە ساڵ (١٩٣٠) دەس کریا وە جموجویل شەش ئایار لە سلێمانی جارێ ترەك هاتەو و لە وەراوەر ئنگلیز وسا تا وەختی لەساڵ (١٩٣١) ئەو جموجویلە تەواوەو بوی. و ئیبراهیم هەنانویش یەکی لەو سەرکردەیلە بی ك لە باشوور ڕووژئاوای حەلەب ژیاوید و ڕێککەفتنیگ وەل بڕیگ لە سەرکردەیل هووزەیل کورد تویەنست چوار تیم یا فرقەی سەربازی ك فیشتریان لە جفتیارەیل کورد بوین دورس بکاد، و لە ساڵ (١٩٢٠) بانگەواز کرد ئەڕا شوورشیگ دژ فەرەنسیەیل و جەنگ گەورایگ لە ناونی هەردولا ڕوی دا وە ژمارەی فرەیگ لە کوردەیل قوربانیی بوین وەلی جنراڵ فەرەنسی وە ناو غۆرو تویەنست ئاگر جەنگ کورەو بکاد. و لە ساڵ (١٩٢٠) دەس کریا وە جموجویل ئسماعیل ئاغای سمکۆ لە ئیران ئسماعیل شێخ بوی وە مل هووز (شکاك) کوردی لە هەرێم ئەرومیە، و لە ساڵ ١٩٢٠ تویەنست سەرکردەی جموجویل چەکداریگ دژ حکوومەت ئیران وەری بواد و ژمارەیگیش لە کوردەیل وەرەو خوەی برد، سمکۆ وەی جوورەمەن جەنگەیلیگ لە ناونی ناوچەیل کوردی عیراق و ئیران ئەکرد تا وەختی لەساڵ (١٩٣٠) وە دەس حکوومەت ئیرانی کوژیا. و لە ساڵ (١٩٢٠) دەس کریا وەڕیککەفتننامەی سیڤەر و لەی ڕیککەفتننامەو لە مادەی شەش هاوپەیمانەیل بڕیاردان حەق حوکم زاتی بیەنە کورد و لە مادەی (٦٤) ئیشارەت دان ئەڕای دامەزرانن وڵات کوردی سەروەخوەیگ، وەلی ئی ڕیککەفتننامە پایبەند نەبوی وە جیوەجێ کردن ئەو بەندەیل پەیوەند کریاگە وە حقووق کورد. ولە ریککەفتننامەی (لوزان)یش لەساڵ (١٩٢٣) ناو مەسەلەی کوردەیل نەبردن وەلی تەنیا ناو حقووق ڕووشنهویری و دینی کەمایەتیەیل بردن.

و لە ساڵ (١٩٢٥) دەس کریا وە جموجویل کوردەیل لە تورکیا چوین جموجویل یەکم وە سەرکردایەتی شێخ سەعید پیران بوی وە دویاجاریش لە ناونی ساڵەیل ١٩٣٠ و ١٩٣١ دەس کریا وە جموجویل دویم وە سەرکردایەتی ئحسان نووری (ئەفسەر وەرین لە لەشکەر تورکیا) و سەرکردەیل ئی جموجویلە داوا لە دەوڵەتەیل هاوپەیمان کردن دەوڵەت کوردستان دامەزرنن وەلی لە ئاخر ساڵ (١٩٣١) ئەو جموجویلە تویش سەرنەکەفتن هات و بەش گەورایگ لە کوردەیل تورکیا وەرەو سوریا چین. لە ناونی ساڵەیل ١٩٣٠ تا ١٩٧٥ دەس کریا وە جموجویل بارزانیەیل، وە لە ساڵ (١٩٣٠) شێخ ئەحمەد و براگەی مەلا مستەفا بارزانی لە باکوور عێراق دەس کردن وە جموجویل چەکداریگ و تا ساڵ (١٩٣٢) دریژە کیشا، و مەلا مستەفایش لە ساڵ ١٩٤٥ بەردەوامی دا وەجموجویل چەکدار دژ حکوومەت عێراق و ئەڕای نزیکەی یەك ساڵ ئەو جموجویلە دریژە کیشا، وە لە ساڵ ١٩٦١ تا ساڵ ١٩٧٥ جاری ترەك لە باکوور عێراق لە وەراوەریان وسا، وەی جموجویلە تەواوەو بوی لە شوین ریککەفتننامەی جەزائیر لە ناونی عیراق و ئیران، و لە ساڵ ١٩٤٦ بانگەواز کریا ئەڕا دامەزرانن کۆمار کوردستان لە شار مەهاباد لە ڕووژئاوای ئیران وە هاوکاری هێزەیل یەکیەتی سۆڤیەت کلەو وەختە لە ئیران بوین و ئامادە بوین هەزاران کەس لە کوردەیل لە ناوراس شارەگە ئاڵای کوردستان ئەڕای یەکمجار بەرزەو کریا و قازی محەمەد ك سەرۆك پارت دیمۆکرات کوردستان ئیران بویە سەرۆك کۆمار کوردستان بویەوەلی دویاجار و لەشوین چەن مانگ هێزەیل ئیرانی وەرەو ناو خاك مەهاباد هاتن تا یەکمین ئەزموون دەوڵەتیگ کوردی ویران بکەن.

لە یانزەی مانگ ئازار لەساڵ ١٩٧٠ حکوومەت بەعس لە عێراق بڕیار دا دگان وەوجوود شەرعی کوردەیل وحقووق ڕووشنهویری ونەتەوەییان بکریەی، و گفتوگووەیل چڕ و پڕیگ وەل کورد کریا ئەڕای چارەسەرکردن مەسەلەی کوردی لە بان یە ك حوکم زاتی بدریەێدە پیان لە سایێ یەکیەتی نیشتمانی و گشتیش قەبوول داشتن وە ئەو ریککەفتننامە.

لە ساڵ ١٩٧٥ عێراق و ئیران ئیمزا لە بان ریککەفتننامەی جەزایر کردن و ئەڕای یە بڕەسینە چارە سەر ئەرا لە ناوبردن گشت ئەو گرفتەیل سنووریە وسنووریگ ئەڕای شەتو لعەرەببنریەێد وەلی وشیوەی عەمەلییگ ئی ریککەفتننامە ویران جموجویل کوردی چەکدار لە عێراق کرد و ناچاریانیش کردن چەکەیلیان دانەن... لە شوون یە ك ئیران واز هاورد لە دەسمیەت داینی.

و لە شانزەی ئازار لە ساڵ ١٩٨٨ هەزاران کەسەیلیگ لەهاووڵاتیەل کوردشار هەڵەبجە کوژیان وەختی گازەیل ژەهردار دژیان وەکار بریا و لەو وەختەیش وڵاتەیل ڕووژئاوا تاوانبار ئیران وەی هێرشە کردن وەلی لە شوون ساڵەیلیگ زانستن ك حکوومەت عێراقی خوەی ئی کارە کردگە. و لەرووژ زیادەی تەمووز ساڵ ١٩٨٩ ئیران تاوانبار کریا وە کوشتن سکرتێر پارت دیمۆکرات کوردستان لە ئیران عەبدو لرەحمان قاسملوو لە ڤیێنا لە شوون یە ك داوای کردن ئەڕای دانیشتنیگ وەل نوێنەرەیل حکوومەتی ئیرانی تا وەل یەکەو گفتوگوو بکەن و ئەڕای ریگەچارەی ئاشتیخوازیگ ئەڕای کێشەی کورد لەئیران بڕەسن.

ئامێدی قەڵایگ کوچگین لەباوەش مەتین

گوڵ سوو

ئامیدی شار ناوداریگە، وە قەڵایەیل کوچکین ئاسایی یا تەبیعیی و قایمی ناسریاس، ئی شارەها لە ڕووژهەڵات شار دهۆك ناوەند پاریزگاگە و نزیکەی (٧٠) کلم لەلی دویرەو هالە ناونی دو زەنجیرە کویەیگ، ئەیانەیش زەنجیرە کویەی (مەتین) لە لای رووژ هەڵاتیەو، و زەنجیرەی کویەی (کارە) لە لای ڕووژئاوایی باشووریەو، و نزمیەیل وهەڵەتەیل فرەیگ ها لە تی وە دو چەم گەورایش هەس وەرەو ئی ناوچە ئەڕەسن لەبڵینی وبەرزیەییلیگەو ئەیەن و هەمیش ئاو خابوور وەرەو پی ئەڕەسی

و ئی شارە وە نزیکەی (١٦٢) کلم لە شار موسڵ دویرە، و تاریخ ئی شارە فرە دریژ و ڕەسەن و قەدیمیە وە ناو ئاماد یا ماد لە بری سەرچاوەیل بریاگە و شایەت ناوداریی ئەرای سەدەی پەنج وەرژە میلاد بچیدەو و لە کتاو کوردیل بادینان نویسیاوی ك ئامیدی هەتا لە نەینەوایش کوانە ترەکەو بری ترەك ئەویژن پر لە مەردم بوی وەختی لە ئشکەفتەیل داوەزیان جوور ئشکەفت شانەدەر، ك یەیش لە کوانەتەرین ئەو ئشکەفتەیلەسە ك ئنسان لەتی ژیا و یەها لە سنوور پارێزگای هەولێر و لەتی سوخانەیل نیاندەرتال ك تاریخی ئەرای (٧٥٠٠٠) ساڵ وەرژە میلاد ئەچیدەو دینەو و لە گشت کوردستان ئی شارەوە ناو ئامیدی ناسریاس، و جیاوازی یا ئختلافیگ ها لە ناونی تاریخنویسەیل لە بان ناو (عمادیە) چوین لەیرەو قەزوینی وەتگە ناو عمادیە لە ناو (عماد الدین دەیلەمی) بریاگە و بری ترەك لە تاریخنویسەیل وەتنە ئی ناوە ئەچیدەو ئەرای ناو (عماد الدین زەنگی) ك داوا کرد و ئاوەدان کردنی جاری ترەك لە شوین یەك دەس نان لە بان وڵات هەکاری و لە هەر سەرچاوەیگ وە جووریگ وە ملی نویسیاس، هەمیش وەتنە شاریگ لە ناوڕاس ناوچەیل کویەیگ چەمەیل فرەیگ لەتی بویە وە ناو ئاماتی ناسریا، وئامیدی وەرژە (٢٣٠) ساڵ وەرژە میلاد لە سای سنوور ئمپراتۆری میدی بویە ك پایتەختی هەمەدان هازریە، و شایەت ناو ئی شارە لەی ناونیشانە بریاس، و ئی شارەیش تاریخ کۆانە یا قەدیمی گرنگیگ دیری وە تایبەت لە سەردەم ئیمارەت بادینانی ك ئەرای ماوەی فرە دریژیگ حوکم لەتی کریا، و تاریخ ئیمارەت بادینان هە لە سەرەتای دامەزراننی نادیاریە و سەختە وە مل تاریخنویسەیل دیاری وەخت دامەزراننی بکەن و چوین خێزان مەلەکی دەسڵات وەدەس گرتن و سەبەب یە ئەرای نەبین نویساننەیل تاریخی ئەچیدەو وەلی یەکمین ئیشارەتیگ ئەرای وەدی هاتن ئی ئیمارەتە لە ئامیدی لە نزیکەی ساڵ (١٢٠٨)م لە کتاو (شەرەفنامە) بوی. و بری ترەکیش ئەویژن ئی ئیمارەتە لە سەدەی (٨) هجری یا (١٣) م دامەزریاس. وە ڕا و باوەڕەیل فرە وە جووروە جووریگ هەس لە بان ئەسل ناو ئی ئیمارەت چوین بریگ لە تاریخنویسەیل ئەسل ئی ناوە ئەرای ئەمیر (بەهائەدین) ئەوە ناو، و یەیش لە کتاو (الاسرەالحاکمە) نویسیاس و جەمی ترەکیش لە تاریخنویسەیل وەتنەیە لە وشە یا کلمەیگ بریاگە ئەرای سەردمەیلیگ وەرژە ئسلام ئەچیدەو. و لە سەدەی چواردە دەسڵاتداری ئی ئیمارەتە تەواو بوی وەخاتر ناتەوانی و زوعف ئەمیرەگە (ئەحمەد سەعید باشا) وە تایبەت لە ئاخر ڕووژەیل ولایەتی و سەبەب ئەو سیاسەتەیل زەعیفە شووڕشەیل و خودنیشاندایانەیل زیاگەو بوین، و لە سەرەتاوە هووزەیل بەرواری ك ئەیانەیش پاسەوانەیل تایبەتی بوین شووڕشیگ وە ملی کردن و دویاجاریش هووزەیل سلیڤانی و زیباری. و بری گرفتەیل دەرەکی لە ناونی ئیمارەت بادینان وسۆران روی دا، و لە ساڵ (١٨٤٢) ئاخرین ئەمیریگ ئی ئیمارەتە ئسماعیل پاشای دویم بوی و لەو وەختە و نفاقیگ لە حکوومەت عوسمانی و پیاگەیل دین موشکلات فرەیگ روی دا وەتا ئەرای جەنگ دریژیگ ڕەسی، ویە هیشت ئیمارە بادینان لە بان دەس ئەمیر (محمد گەورای ڕەواندوزی) وە دەسمەیتیگ لە هێزەیل عوسمانی بکەفی وهە لەو وەختە تا ئی ڕووژەیلمانە ئامیدی بویە قەزایگ، و ئی ئیمارەتیشە ئەمیر و پاشا و سوڵتانەیل فرەیگ حوکمی کردن. وەلی لە وەخت و سەردەم سوڵتان حوسێن بەگ ئی ئیمارەتە فیشتر پەرەسەن وەوەرەو نوا چوی. وە دەروازە یا بەوابەی گەورا ك وە دەروازەی موسڵ و دەروازەی زێبار و دەروازەی بادینان ناسریاس لە شوونەوارەیل ئامیدیە، چوین یەرییگیو ئەرای پیشوازی کردن لە کاروانەیل بازرگانی ك لە هەر شوونیگ ئەهاتنەو ناو شارەگە وە تایبەت شار موسڵ لەری ئی دەروازە یا قاپیە، وقەورسان سولتانی بری گومەزی یا قوببە لەی قەورسان گەورا مەنگە ژمارەیگ لە سوڵتانەیل خێزان مەلەکی هان لەتی و مزگەفت گەورایگیش هالەو مەنارە کۆانەو قەدیمیە هالی مەردم لە گشت لاینەیل شارەگە وەرەو پی ئەچن، و مەدرەسەی قبهان ناودار مەدرەسەی دینی گەورایگە پەیوەندی بتەو و گەورایگ وەل ئەزهەز و مەککە دیری، وەلی هویرەو نەکریاس وەی مەدرەسە و فیشتر دیوارەیلی رمیانە و لە وەخت حوکم ڕژیم بەعسی عیراق گشت کتاوەیلی دزیان و گشت ئەیانە شوونەوارەیل ئامێدین.

کرماشان خاوەن ٦٠٠ شوون تاریخیە

گوڵ سوو

بیگومان جویر ئەوەك دیار و ئاشکراس پاریزگای کرماشان یەکیگە لە پاریزگایەیل کوردنشین و لە هەمان وەخت خاوەن ٦٠٠ شوون تاریخیە و فرەیگیش لەو شوونەوارەیلە ناوبانگی یا شوهرەت جەهانی دیرن، ك وە ناو بانگترینیان پیکهاتگە لەی شوونەیلە:-

هەرسین: لە شارستان هەرسین، لە ناوچەی قەسوەن، لە جەوەڵ خەزینە، شوونەواریگ دوینریاسەوە تاریخەگەی چووگەوە ئەرا (٨٥٠٠) ساڵ وەرجە زایین، یەیش مەعنای ئەوەسە چووگەوە ئەرا سەردەم کوچگین. بیجگە ئەوەیش (قەڵای سیرماج) یەکیگ ترە لە شوونەوارەیل فرە کویەن شارستان هەرسین ك قەڵای دەسڵاتداریەتی کوردەیل حەسنەویە و تاریخەگەیشی چووگەوە ئەرا سەدەی چوارم و کەفتەسە دویری ٥٦ کیلۆمەتر لە شار کرماشانەوە.

بیستوین: یەیش کەفیگە دویری ٢٥ کیلۆمەتر لە شار کرماشان و شوونەوار بیستوین (تاقوەسان)ە، ك لە دونیا ناسریاگە و ئی شوونەوارەیلە لەلایەن ڕیکخریاگ (یونسکۆ)وە جویر یەکیگ لە گرینگترین یا موهمترین دەسکەفتەیل کلتووری ئنسانیەت ناسریانە.

سەرپیەڵ زەهاو: لە سەرپیەڵیش دوینیم (تاق گەرا) لە پاتاق و (کەل داود) ك لەی شارە هەڵکەفتگە شوونەوار سەردەم مادەیلە و گرینگی فرەیگ دیرن، بیجگە ئەوەیش کوچگەیل تاشریاگ ئانوبانینی شای زووردار لوولووەیل هەر ها لەی شارە و تاریخەگەی چووگەوە ئەرا وەرجە ٤٢٠٠ ساڵ.

کەنگاوەر: لە کەنگاوەر شوونەوارەیل فرەیگ هەس، لەوانەیش شوونەوار وە ناوبانگ (ئیرەش) یا پەرستگای ئەناهیتا (ناهید)ە ك وجوود ئی شوونەوارە چووگەوە ئەرا وەرجە تاریخ.

سەهەنە: نەخشەی لە کوچگ تاشریاگ (خوەر باڵدار) لەی شارە نیشانەی شوونەوار و پاشماوەی (ئەهۆرا مەزدا)س ك یەیش نزیك بیستوین و کەنگاوەرەو کەفیگە دویری (٦٠) کیلۆمەتر لە ڕووژهەڵات شارستان کرماشانەوە.

ڕوانسەر: ئی شاریشە جویر ئەوەك ئاشکراس شوونەواریگ کویەن و تاریخی گرتگەسە خوەی، ك ئەویش قەور یا مەزار مادەیلە ك لە دونیا وەناوبانگە.

قەسر شیرین : شوونەوار چوار قاپی، ك لە پەر شارەگە هەڵکەفتگە و ئاگرگای سەردەم زەرەدەشتیەیلە، یەکیگە لەو شوونەوارەیل کویەنەو تاریخ فرە کویەنیگ دیریگ، وەلی وەداخەوە لەوەر ئەوە ك گرینگی یا ئەهمیەت خاسیگ وەپی نیەدریەیگ و لەی دویاخریشە وەسەبەب جەنگ ناونی ئیران و عیراق وەرەو کاولبوین و نەمەندن یەکجاری خەریکە چووگ.

ئەحمەد دڵزار، فیشتر رووژەیل ژیانی لەزندان و ئاوارەگی وەسەر برد

گوڵ سوو

ئەحمەد مستەفا حەویزی لەکۆیسنجق و لە ناونی گوڵەیل جوور وەجوور لەداڵگ بوی و گووش تەکانەشعر شاعرەیل گەورا و لەمەکتەیلی وەخوەنین دینی خوەی کووتایی هاورد و قوناغەیل سەرتایی و ئامادەیی خوەی لەکۆیسنجق وەسەر برد و لەبریگ لەدەورەیل رووشنهویری لەدەیشت وڵات بەشداری داشت. لەناونی جەنگ جەهانی دویم نزیکەی چوار ساڵ لەخزمەت سەربازی بەشداری کرد و لەشوونیشی چیەناو کیشمەکیش سیاسی و لە ساڵ ١٩٤٧ تا سەرەتای دەیەی دەهم سەدەی گوزەیشتەفیشتر رووژەیل ژیانی لەزندان و ئاوارەگی وەسەر برد. لەساڵ ١٩٥٩ بویەئەندام یەکێتی ئەدیبەیل عیراقی و لەساڵ ١٩٧٠ بویەئەندام دەسەی ئیداری یەکێتی ئەدیبەیل کورد و لەماوەی ناونی ساڵەیل ١٩٧٤ تا ١٩٧٩ بویەنوێنەر بەرە یا جبهەی نیشتمانی لەهەولێر و جوور ئەندام ئەنجوومەن قانوونی لەناوچەی حوکم زاتی لەکوردستان هەڵوژریا. ناوبریاگ دپلۆم تاریخ و فەلسەفەو ئابووری سیاسی و حەرکەت کارگەرەیل جەهانی لەبولگاریا وەدەس هاورد.

لەبەرهەمەیلی نووی تویەنیم ئشارەت بکەیمنە:

- دیوان دڵزار – چاپ یەکم لەساڵ ١٩٩٢
- باقی یادگاریەیلم- چاپ یەکم لەساڵ ١٩٩٨
- باقی یادگاریەیلم- چاپ دویم لەساڵ ٢٠٠١

وەلی لەبەرهەمەیل کویەنەی تویەنیم ئشارەتیگ داشتویمنە:

- ئاواز ئاشتی و ئازادی شیعر لەساڵ ١٩٨٥
- خەبات و ژیان شیعر لەساڵ ١٩٥٩
- گەنجینەشیعر لەساڵ ١٩٦٠
- لینین و شیعر ناودارەگەی مایکۆڤسکی لەساڵ ١٩٧٨

ئەحمەد شاڵی رووشنهویر لە هویرەو بریاگ

گوڵ سوو

ئەحمەد کورد حاج فەقی محەمەد کور حاج محەمەد کور مەلا ئبراهیم سەروەخێزان شاڵی ناودار لەسلیمانیە. خوەنین سەرەتایی و ناوەندی لەشار سلیمانی تەواو کرد و لەقوناغ ئامادەیی لەبەغدا بوی و چیە کۆلیج حقوق و لەساڵ ١٩٥٠ تەخەروج کرد و لەبوارەیل ئیدارییگ جوور وەریەوەر ناوچەو قایمقام و جیگر پارێزگار مووسل دەسوەکار بوی. ناوبریاگ هەر لەوەختیگ لەناوەندی و ئامادەیی بوی شعر تەرجەمەکردیاد وەتایبەت ك زووان فارسی هووکارە بوی ئەویش لە رێگەی خوەنستن کتاوەیلیگ جوور گوڵستان و بوستان و کتاوەیل ترەکیگ سەروەشاعرەیل فارس جوور سەعدی و حافز شیرازی. ئەحمەد شاڵی بەرهەمەیل خوەی چ شعر و چ نووسریای لەگۆڤار گەلاوێژ لە ساڵەیل ١٩٣٩ تا ساڵ ١٩٤٩ و لەگۆڤار حەیات چاپ کرد ئەوەیش لەوەختیگ ناو خوەی لەناو گۆڤارەگەنەنویسا و تەنیا پیتەیل سەرتایی ناو خوەی نویسا وەی خاترەجوور شاعر یا نویسەریگ ناودارەو نەوی. وەلی نەسرین کاکەحەمەهاوسەر شاڵی لەساڵ ١٩٩٩ لە شوون کووچ کردن شاڵی چوارینەگان خەیامیگ هاوسەرەگەی ئەرا کوردی تەرجومەیان کردوید چاپکرد، ناوبریاگ هەمیش یادگاریەیل هاوسەرەگەی چاپ کرد و نەهیشت لەناو بچن و لە شوونیشی بەهادین نووری لە ژیر ناونیشان گەشت ریج لەعیراق لە ساڵ ١٨٢٠ ئەرا عەرەبی تەرجومەیان کرد ك چشتەیل فرەیگ لەبارەی ژیانی لە تی نویسیاس.

ئەحمەد خەواجە رووژنامەنویس و پەروەردەکار و سیاسەتمەدار بناس

گوڵ سوو

ئەحمەد کور عەزیز عوسمان ئاغا ئەردەلانی. باوگی عەزیز ناودار وەخەواجەئەفەندی یەکیگ لەبنیاتنەرەیل پەروەردەو هووکارەکردن لەبان بنەوای تازەبوی، وەهووکار کردن لەناو مەکتەبەیل و مزگەفتەیل تازەو کرد و دەرسەیل زانستی ترەك جوور بیرکاری یا ریازیات و کوومەڵایەتی و زانست ئنسان زیایەو کرد و فیشتر پیاوەیل ناودار سلیمانی لەمەدرەسەی خەواجەئەفەندی دەرس خوەنین و تەخەروج کردن. ئەحمەد خەواجەلەسلیمانی لەداڵگ بوی و لەمەدرەسەگەی باوگی دەرس خوەنی و لە شوونیشی لەمەردەسەیل رەسمی دریژەدا وەدراسەیل خوەی. ناوبریاگ لەسەردەم جمشت یا حەرەکەت شێخ مەحموود حەفید ژیا و شێخ مەحموود، ئەحمەد خواجەجوور سکرتێر خوەی دیاری کرد و لەلی تواس ك نامەیلیگ ئەرا کاروەدەسیل ئیران و قونسلگەر رووسی کل بکەیگ و لەماوەیگ سەرنویسەری رووژنامەی (هیوای سەروەخۆیی) دریا دەسی و لەچاپ یەکم لە٢٠ ئەیلوول ساڵ ١٩٣٩ تا شمارەی سێیم ئەو رووژنامەناو خەواجەئەفەندی زادەئەحمەد سەبری جوور وەریەوەر ئەو رووژنامەنویسا و لەشمارەی چوارم رەحمەتی رەفیق حلمی سەرنویسەری رووژنامەگەگرتەدەس. شایان باسە هویر چاپ کردن لەوەخت شێخ مەحمود حەفید ئەرا ئەحمەد خەواجەگلەو خوەی و ناوبریاگ کەلیشەیگ دروس کرد. ئەحمەد خەواجەکتاو تاریخییگ لەچوار بەش لەبارەی هویردەکاریەیل حەرکەتەیل شێخ مەحموود وەشیوەی رێکخریاگیگ نویسا وەلی ناوبریاگ چەن نویسیاگ ترەکیش دیریگ و مەقالەیلیگ ئەرا رووژنامەو مەجەلەیل فرەیگ نویسا.

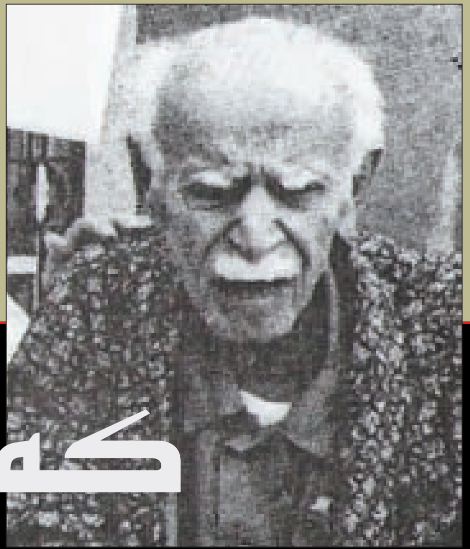

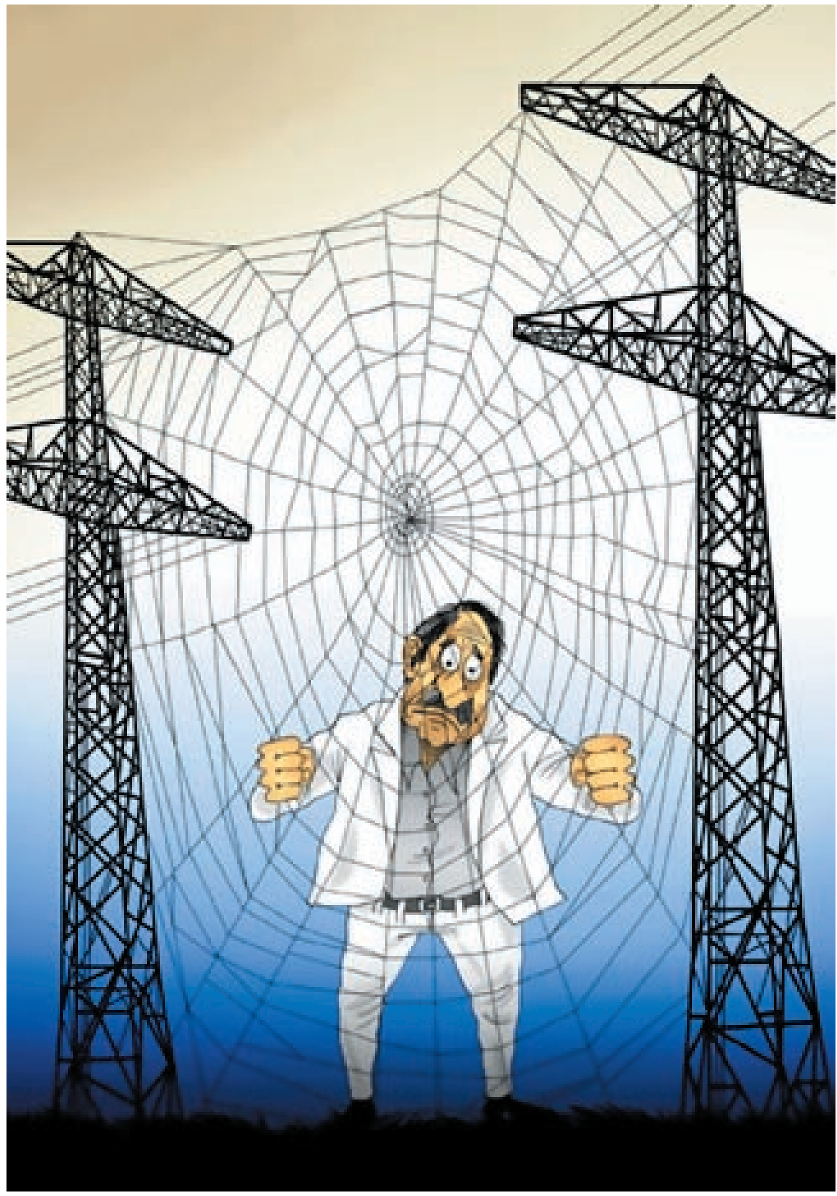

کی حەساو و کتاو وەل کاروەدەسەیل کەید لە باوەت قەیران کارەبای ئیمرِوو؟

گول سوو

ئیمرِوو عیراق وە سەختترین قەیران کارەبا رەی بوود ک لە هویچ ولاتیگ جەهان وینە نەیری، دویای هەفت ساڵ لە رمیان رژیم وەرین وە دەس ویلایەتەیل ئەمریکا و هاوپەیمانەیلی لە ساڵ ۲۰۰۳.
وەزارەت کارەبا و دام ودەزگایەیل پەیوەندیداری تویش گیروگرفت و ریگرەیلیگ هات ک فرەیان لەوەر کوێنەیی وێستگە یا مەحەتەیل کارەبایە ک ئەرا سەردەم گەمارۆ یا حسار ئابووری چوودەوە ک ۱۳ ساڵ دریژەداشت و هویچ کەرستەیگ نوو ئەرایان نەهاتیە. ئەوە بیجگە تیرۆر و گەناتەکاری ئیداری دارایی، ک توانای وەزارەتەگە و وزە یا تاقە بەشەریەگەی و مەحەتە و لویلەیل ئەو سووتەمەنیە ک ئەرای تیەید، کردە ئامانج.
لە ساڵ ۲۰۰۳ تا ساڵ ۲۰۰٦ چشتیگ بوی وەناو برین بەرنامەکریای (مبرمج) ک ماوەدا عیراقیەیل چەن سەعاتیگ کارەبا داشتوون ک رووژانە فرەتر لە چوار سەعات نەوی، وەلی ئیمرِوو دویای قەوڵ و وادەو پەیمان کاروەدەسەیل و لەلیان وەزیر کارەبا ک وتن رووژانە ۱۲ سەعات کارەبا دابین کەیمن؛ ئیمرِوو هاولاتی لەناکاوا تویش تەکان گەورایگ هات ک سەعاتەیل برین بەرنامەکریای رەسیەسە زیاتر لە ۲۰ سەعات رووژانە وە ئەوەزی ئەوەگ وەزیر کارەبا قەوڵی دا. قسەی فرەیگ ژنەفتیمن لەباوەت خاسەوکردن کارەبا و کارکردن ئەرا دانایین چارەسەریگ ئەرا ئی کیشە و زیای کردن سەعاتەیل کارەباداشتن ک دەسمیەت دەی ئەرا روی وەروی بوین کەش و هەوای گەرم لە وەرز یا فەسل تاوسان ک رەحم نیەکەی، وەلی ئی قەوڵەیلە تەنیا ئەرا سسەوکردن و تەخدیر کردن و خاترجەمی و هەلمژین تویرەیی هاوولاتیەیل لە کاروەدەسەیل بوی ک دیارە ئی بازیە وەپیان خوەشە وەل مەردم بیچارە.
هاوولاتی عیراقی دەسکردە دەرخستن پرسیاریگ رەوا ک ئەو ملیارەیلە کووە ک ئەرا ئەو پرووژەیل وزە ک باسی کەن خەرج کریا، ئەگەر ئەوە بگریمنە وەرچەو ک کارەبا هەر وەک خوەی مەنیەسەی و هویچ پیشکەفتنیگ وە خوەیەو نەدیە؟
پسپۆرەیل لەی مەیدانە یەکدەنگن ک چارەسەر کێشەی کارەبا لە عیراق بایەسە وە بیناکردن وێستگە یا مەحەتەیل فرەگەورای بەرهەمهاوردن وزەی کارەبا دەس بکەیدە پی لە لایەن کۆمپانیایەیل جەهانی ناودار و لە شوونەیل ئارامیگ.

ئەگەر بنووریمنە ئەو پرووژەیلە ک وەزارەتەگە لە رووژ رمیان رژیم وەرینەو تا ئیمرِوو جی وەجیان کردیە، تویەنیمن وە چەن پرووژەیگ ئاست نزم و نەگونجیای وەل هەوەجەی ئایندەیی ولات لە وزە شمارەیان بکەیم، وە تاتیبەتی ک خەریکە وەرەو پەرەپیدان یا تەنمیەی گشتلاگریگ چوود.
گۆرگیس بەرواری ئەندام ئەنجوومەن پارێزگای بەغدا لە پەیوەندییگ وەل ماڵپەر شەفەق وت: (وەزارەت کارەبا وەزارەتیگ فدرالیە و ئەنجوومەن پارێزگای بەغدا هویچ دەسلاتیگ لەبانی نەیری، و ئی وەزارەتە ئەرکەیل خوەی جی وەجی نەکردیە و لە لایەن ئەنجوومەن نوێنەرەیل وەرین هساو و کتاو وەلیا نەکریاس).
بەرواری ئەوەیشە ئاشکرا کرد ک ئەنجوومەن پارێزگای بەغدا چەن جاریگ وەل بەرێوەبەرەیل کارەبا لە بەغدا یەکەو گردیە و، یانە شکات کردنە لە ئەو تەگەرەیلە ک روی وەروی خاسەو کردن کارەبا بویە لە بەغدا و لەوانەیش کەمی پویل تەرخان کریای یا تخصیصات.
بەرواری زیاتریش وت: (کاروەدەسەیل کارەبا لە بەغدا چەن پرووژەیگ پیشکەش کردن لە خاتر بەرزەوکردن ئاست کارەبا، وەلی یانە ماوەی دریژیگ وەپیان چوود، ک لە دو تا سێ ساڵ کەمتر نیە).
لەباوەت دویا تەسریحەگان وەزیر کارەبا و گلەیی کردنی لە هاوولاتیەیل وەکارهاوردن کارەبا کەمەو نەکردنە، بەرواری وت: (ئیمە لە هەفتاگان سەدەی وەرینەو لەی جوورە تەسریحاتیگ لە کاروەدەسەیل ژنەفیم، وەلی لەیوا دیارە یە یەکیگە لە مەهانەیل هویچ و پووچ ک وەزارەت کارەبا نیشانیان دەید ئەرا شاردنەوەی سەرنەکەفتن و پەککەفتنی لە کارەگانی).
بەرواری جەخت لەبان ئەوە کرد ک: (ئەنجوومەن پارێزگای بەغدا لەی وەختە هاوەشوون مەسەلەی زیای کردن نرخ کارەبا لە لایەن وەزارەت و ئەنجوومەنەگەمان بیدەنگ نیەود لەی باەوتە ک ئمرِوو، بار سەرشان هاوولاتی بەغدایی قورسترەو کەی).

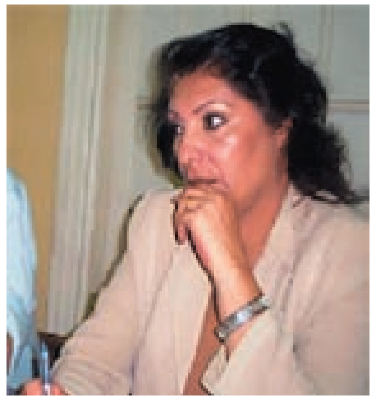

عالیە تالب

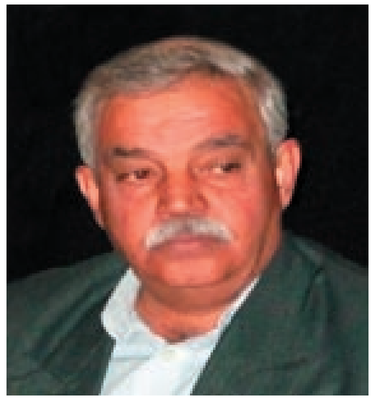

گۆرگیس بەرواری

ئالا تالەبانی

پەرلەمانتار ئالا تاڵەبانی لە پەیوەندیگ وەل ماڵپەر شەفەق لەی باوەتە وت: (دامەزرانن لوجنەیل پەرلەمانی نوو دەسمیەت دەید ئەرا چرین وەزیرەیل هازری و هساو و کتاوکردن وەلیانەو ، وەرج لە تەواو بوین ئەرکەیل وەزارییان).
زیاتریش وت: (کێشەگە ها ئەورە ک هیمان پەرلەمان نوو سەرۆک خوەی نەهەڵوژانیە و یەیشە دامەزرانن لوجنەگان دویاخەید و نیەتویەنن ئەرک چاودێری کردنیان ئەنجام بیەن).
لە جەواو پرسیاریگ لە باوەت توانای سەرۆکایەتی حکوومەت هازری وە لاوردن وەزیرەیل کەمتەرخەم ئالا تاڵەبانی وت: (بەڵی تویەنی، وەلی ئی کارە گوێرانکاری گەورایگ نەیری، ئیمە هەوەجەمان ها وە هەڵەپەڵە کردن لە دامەزرانن حکوومەت نوو).
عالیە تالب نویسەر و میدیاکار لە پەیوەندییگ وەل ماڵپەر شەفەق ئەوە ئاشکرا کرد ک: (کێشەگە لە عیراق تەنیا گەنی خزمەتگوزاری نیە، وەلی ها لە گەناتەکاری ئیداری و دارایی ک لە ناو زوورمی وەزارەت دام و دەزگاگان دەوڵەت پەرش و بڵاوەو بویە، و یەیشە ئاسەوار گەنیگ دیری لەبان ژیان هاوولاتی).
لە باوەت نەخش و دەور ریکخریایەیل کوومەڵگای شارسانی جوور هێزیگ کاریگەر لە خاتر رەسین وە جی وەجی کردن داواکاریەیل هاوولاتیەیل عالیە تالب ئەوە ئاشکرا کرد ک: (بایەسە بازنەیگ هاوکاری لەناونی ریکخریایەیل کوومەڵگای شارسانی وجوود داشتوود، تا بوونە هێزیگ فشاردار؛ ئەویش وە ریگەی خودنشانداین یا تەزاهورات و نارەزایی دەربرین ئاشتیانە و ئەیەیشە ئیشارەت وە پیشکەفتنیگ جووری کەید وەرەو دامەزرانن کوومەڵگای شارسانی).
لەباوەت گووش نەداین کاروەدەسەیل وە مەینەتی هاوولاتیەیل عالیە تالب وت: (کار وەدەس خەوەر لە مەینەتی هاوولاتی نەیری چوینکە لەو حاڵ و گوزران تیەڵە نەژیایە ک چواردەور ژیان مەردم سادە دایە و بایەسە کاروەدەس سەختترین باروەزع تەحموول بکەید لە جی وەجی کردن ئەرکەگانی لە خاتر وە ئەنجام رەسانن داواکاریەگان هاوولاتی و دابین کردن خزمەتگوزاریەیل و هەوەجەیل بنەرەتی).

هەناسەگەم

سالم خەمانی

قاقەزی نویسام را هەناسەگەم
ئەرا تووریایدە دووسە خاسەگەم ؟
بەو سەری بەلیم جوور جار جاران
جوور گوڵ سسیامە را نمی واران
نازار بەو دەسد بنە ناو دەسم
تا پەیمان لەنوو ئەولدا بووەسم
من لە ئیشق تن جاری سەرمەسەم
بەشکەم ئومیدم بایگن وەدەسم
ئەو شەرت و بەینە هەرهامە بانی
بپرس لە شەوار وە حاڵم زانی
بپرس لە ئەسر هەردوگ چەوەیلم
بپرس لە قەڵەم ڕەفیق شەوەیلم
بپرس لە شعرم چوین پەریشانم
بیس و چوار سەعات راد سەرگەردانم
هەناس وەبی تن خەمین و ماتم
یەی دڵخوەشییگ بەو بکە خەڵاتم
بیلا بەزەید بای کافر دڵ لەسەنگ
ئەرا جوواوم نیەید تاکەی وەبی دەنگ
لیوم بارگرتگە و هەناس ناچارم
تەمەن و ڕیمە ئومیدەوارم
لە نوو دوجارە یەکەوگریمن
ئەسر خوەشیمان را یەك سریمن
هەناس نەویشە پیم دی فایدە نەیری
با تازەوە بووگ دووسیمان قەیری
نەویشە پیم ئەوسا را نەتواسیدەم
وەرایوەرموید و گشت وەختی دیدەم
نەویشە پیم ئیرنگە تن خاوەن ماڵید
دی ژن دیرید و باوگ مناڵید
چوین ئویشید وازبار من ماڵڕمن نیم
تن ئەزیزمید و خوەد زانید من کیم
تا رووژی مرم دووس خاسمید
هەم گوڵ و هەم دڵ هەم هەناسمید

لانەی چریکە

عەلیرەزا خانی

لە دارستانی وڵاتی م
پەنجەرەیل
ڕەنگە لە سیدارە
من،
شیعرەکانم،
باڵندە،
پە ژارەیلم
هیلانە ی چریکەن
هیلانەی ئاوازەیل پەشیو

دنیا بو شیعر،
باڵندە،
من،
زور بی خوەرە
بی واران
چوەزەدان ت
لە شاخەیل شاخە و
شیوەنی ك
لە شیعری م ئەڵسی

هــەر رووژ

عەلی خانی

بپرس لەی شارە لە ناس و نە ناسی
بچوو گووش بەی وە کوردەماڵ خاسی
لە ئاخر ماڵ ئەی شارە بپرسن
کییە ك بوو چەویر ها لە هەناسی
***
سەراو کارە زانی ها لە سینەت
خودا زانی کەسانی ها لە سینەت
لەجی ئاهوو لە جی وە فرەیل مانشت
مەزانم کوردسانی ها لە سینەت
***
سوار ئەسپ و زین م
دڵت وەکیش ودین م
زوڵفت بکە سەرین م

برەس وە گەرمەشین م
***
هەر رووژ
لە سەر لاپەڕەی سوری دڵتەنگی
وە دو بەیت فرمێسك
یادی ڕێیواری ریگای رزگاری بکە و
وە ئەڵماسی دیدەت
پینووسەکەت تیژ کە
***
قامەتی شمشاڵ و نەیە
زوڵف ڕەشی تا وە پەیە
دڵم تواى لە ساى سەری
بژەنم ئەو نەرمە نەیە

خەمی وەك پاییز

بەهمەن قەرەداغی

خەمی وەك پاییز شوون بردە گیانم باڵا وەهاری
خەمین و دڵ زەرد تەنیا مینیاگم لە کوو دیاری
وادەی یەی پاییز سی زمسان سارد وە سەرما سەربی
هەلا چەووەڕی مینیاگم و مینم وەهار ڕام بیاری
بی کەس و ڕەنگ زەرد خوەر ئیوارە خوەم
میوەی نارەس ساڵ پیرارە خوەم
چرا کوشیاگ شایی نە دیدەم
ژەنگ گرتەی زەمان ئاسن پارە خوەم

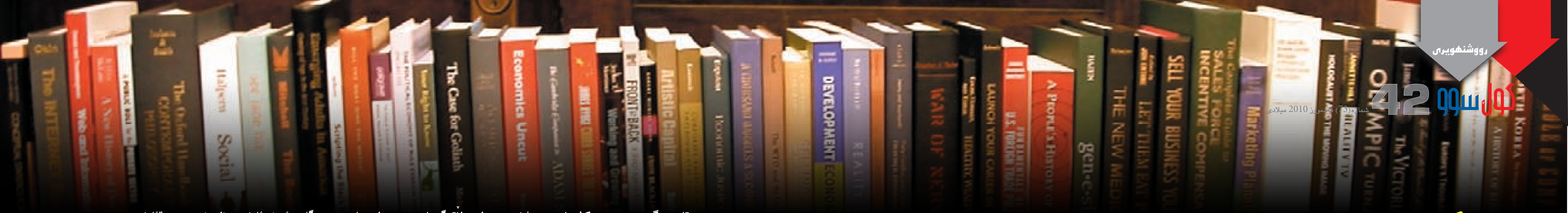

گەشت کتاب ئەرا مینەکردن خوەنەوار

گوڵ سوو

کتاب .. ئەو بوونەوەر یا کائنە ك خوەی وە غەریب زانی لە ناو کوومەڵگایگ ك دی هویچ قورپ و ڕیزیگ نەیری ئەرا ڕووشنهویری و خوەنستن جددی و توکمە، دویای ساڵ ٢٠٠٣ و ڕمیان ڕژیم وەرین، چەوم کەفتە یەکیگ لەوانە ك هەمیشە هانە مینەکردن کتاب، لە قاوەخانەی شابەندەر لە جادەی موتەنەبی نیشتوید و واقی وڕ مەنوید و ئیسپای قلیانەگەی کردیاد ك لە ناو دویکەڵەگەی خنکیاوید؛ منیش لەو ئانە لەلی پرسیم دویاکتابیگ خوەنیدەی چ کتابیگ بوی..؟ ئەویش وە پرسیاریگ جوواوم دا ك خوەنین و نویسانن وەدەرد چە خوەید لە وڵاتیگ ڕووزگاری پڕ بویە لە مەتەڵەیل مەرگ ئەرزان و نەوین هوشیاری ڕاسکانی وە خەمەیل بوونەوەر یا کائناتیگ، دی هویچ لە ناسنامەی ئنسانی خوەی لەلای نەمەنیە... خوەنستن و مینەکردن ماریفەت یەکیگ بوی لە ستوینە سەرەکیەگان ژیان نەوەیل وەرینمان، ئەی دی ئی نەوەیل نوومانە چەیانە دویرەوکەفتنە لە خوەنستن جددی و قویل؟!

لەیرا هەوڵ دەیمن باوەت دویرەوکەفتن جایل جوانەیل لە خوەنستن جددی وەل چەن نویسەر و ڕووشنهویریگەو تاو توێ یا موناقەشە بکەیم.

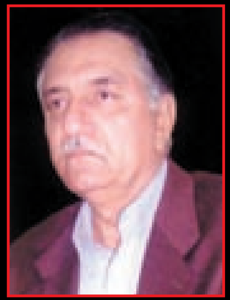

لەسەرەتا نویسەر و ڕۆماننویس حنون مجید لەی باوەتە هویر و ڕای خوەی وەی جووره نیشاندا ك :" دویرەوکەفتن جایل و جوانەیل لە کتاب و چاپەمەنی هووکارەیل فرەیگ دیری و لەنوای گشتیان خشەکردن خوەنین ئەلیکترۆنیە لە سەر حساو چاپکریای".

حنون مجید ئەوەیشە ڕووشنەوکرد ك : " نەوین دام و دەزگایەیل ڕووشنهویری ك بایەسە قاپی خوەیان واز بکەن ئەرا وەباوەش گردن جایل و جوانەیل و دابین کردن کەش و هەوای گونجیای ئەرا ڕووشنهویری توکمەو قویلیگ ".

ئاماژەیش وەوە کرد ك جایڵەیل ئیمڕوو مینەی ئەو زانیاریە کەن تویەنن وە ئاسانی برەسنە پی، هەر لەوەر ئەوەیشەسە ك بایەخ دەنە تووژگ ماریفەت؛ حنون مجید ئی حاڵەتە وە بەشیگ لەو شیوایشیوە شمارە کرد ك وڵاتەگە لەتی ژیەید لە وەخت گرژی ئاسایشی و سیاسی و وەی جوورەیشە باروەزع ڕووشنهویری وە شیوەی گشتییگ وەرەودویا چوود.

لە باوەت کارەیل ڕووشنهویری ئی سەردەمە وت :" ئیمە تا ڕووژ ئیمڕوو نویسەرەیلیگ نەیریم لە بەرهەمەیلیان ڕەسوینە شاکارەیل گەوڕایگ وەك هاوکارەیلیان لە وڵاتەیل ترەك و یەیشە هووکارەگەی ئەرا ئەو قەیران گشتییە چوودەو ك ئیمڕوو لەتی ژیەیمن".

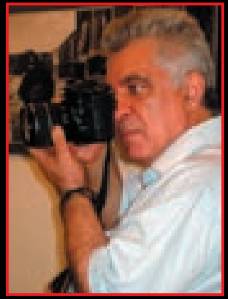

نویسەر و هونەرمەند کفاح الامین ئەوە دوینێ ك هووکارەیل باوەتیانە و خودی یا (مەوزووعی و زاتی) هەس لە دویرەوکەفتن جایڵەیل لە خوەنستن و لە بان ئەوەیشە جەخت کەید ك گوێرانکاری هەس لە هەیکەڵ سیاسی و کوومەڵایەتی لە وڵات ك کاریگەری گەورایگ داشت لەبان ئی مەسەلە.

الامین ئەوە ئاشکرا کرد ك :" قەیری دام و دەزگا هەس بایەسە ئەرك خوەیان جیوەجی بکەن لە ڕەسانن ئەقڵیەت ڕووشنهویری جایڵەیل و هانداینیان وەرەو خوەنستن و گرینگترین دەزگا، دەزگای پەروەردەییە ك نەخش و دەور دیری لە پەروەپیداین زانیاری و ماریفەت، هەر لە قوناغەیل یەکم خوەنین یا دراسەت تا ڕەسیدە قوناغ زانکۆ یا جامعە، ك ئەویش ئەو مەینەتیە دیری ك تەڵەبەیلی دویرەو کەفتنە لە خوەنستن".

لە هەمان وەخت جەخت لە بان ئەوەیشەکرد ك ئی دام و دەزگایەیلە بایەسە بکەفنە پەی چوینیەتی ڕەسانن زانیاری و کتاب و پەخشەوکردن هوشیاری ڕووشنهویری.

لە باوەت باروەزع گشتی ژیرخان ڕووشنهویری الامین وت:" ژیرخان ڕووشنهویری تا ڕادەیگ دویاکەفتیە لەوەر نەوین دەزگایەیل ڕووشنهویری بتەو و توکمەیگ جوور سینەما و شانۆ یا مەسرەح و یانەیل ڕووشنهویری".

الامین دویەوکەفتن جایڵەیل لە خوەنستن لەوەر زاڵ بوین خوەنستن ئەلیکترۆنی شمارە کرد لە سەر حساو چاپەمەنی و جوور ماددە خوەنریایەگە و ئەوەیشە ئاشکراکرد ك :" چەن نەخشەو پلان و ستراتیژیەت هەس ك وڵاتەیل پیشکەفتی جەهان پەیرەویی کردنە وەرەو نەهیشتن نەخوەنەواری ڕووشنهویری و ئیمە هیمان هایمنە سەرەتای ڕیگە و چەن ڕیکخرایی ڕووشنهویری لە وڵاتەگەمان نیەتویەنن ئی پرووسە جی وەجی بکەن چوینکە ئەیە کار گەورایگە و نیاز وە هەوڵ و تەقەلای فرەیگ دیری لە لایەن دەوڵەت و کوومەڵگا".

لە لای خوەیەو شاعر و میدیاکار حسام السرای ئی پرسیارە کرد: "ئایا کتابخانەی گشتی لە بەغدا هەس؟ خوەیشی جوواو دا و وت: وەدڵنیایی ئویشم نەخەیر!".

السرای هووکار وەرەو دویا چوین خوەنستن لە لای جایەڵەیل ئەرا ئەوە بردەو ك هویچ دەزگایگ ڕووشنهویری حکوومی نیە ك پرووژەی ڕووشنهویری و ڕی ڕووشن کردن داشتوود لە خاتر فراوان کردن ماوە و مەودای خوەنستن.

السرای ئەوەیشە ڕووشنەو کرد: "جایلەیل ئمرووسان، شوورش زانیاری وە چوارچیوە نەرێنی یا سلبیەگەی پەلەکیشیان کرد و دی دویرەوکەفتن لە خوەنستن جددی و توکمە".

لەباوەت ئەو نەخش و دەورە ك ڕیکخرایەیل ڕووشنهویری دیرنەی لە بلاو کردن ڕووشنهویری خوەنستن السرای وت: "بریگ ڕیکخریای ڕووشنهویری پرووژەیگ دەرخستن ئەرا وازکردن چەن کتابخانەیگ گشتی، وەلی دەسپیشخەری ڕاسکانی هیمان گومە و تەنانەت هویرەوکردن لەی باوەتە لە لایەن ئی ڕیکخرایەیلە دەلیلیگە لەبان دویاکەفتن گەورای خوەنستن لەلای جایەڵەیل".

لەباوەت نەخش و دەور نەرینی یا سلبی کیشەی ڕووشنهویری و سیاسی لەبان سەرجەم باروەزع ڕووشنهویری لە وڵات السرای وت: "کیشەی ڕووشنهویری و سیاسی هیمان بەرپایە چوینکە سیاسەتمەدار قەدر و حورمەت ڕووشنهویر نیەگری، ڕووشنهویریش گیان دەسپیشخەری نەیری و نەخش و دەور کارا و کاریگەر نەیری لە ناو کوومەڵگا".

لە باوەت دیدگای ئەرا ئاینده، السرای وت: "ئاینده هین ڕووشنهویرەیل بی لایەنە ك دویرن لە حزبایەتی و ئایدیۆلۆجیا، ڕووشنهویرەیل بی لایەن ئەوانەنە ك دویرن لە کاریگەری سیاسی و دینی و حزبی".

نویسەر و میدیاکار علی السومری ئەوە دوینی ك: "دیاردەی دویرەوکەفتن چین فراوانیگ لە جایەڵەیل لە خوەنستن یەکیگە لە ئاکامەگان ئەوەگ ڕژیم وەرین ئەنجامی دا لە وەسەرباز کردن یا عەسکەرەی کوومەڵگا وە گشتی و گوێرانن ڕووشنهویری ئەرا یەك بوونەوەر بی دەسلاتیگ ك ڕژیم وەکاری هاورد ئەرا ئەجندە سیاسی و سەربازیەگانی".

السومری زیاتریش وت: "لە کووتایی ساڵەیل شەست تا ٢٠٠٣ دیاردەی دویرەوکەفتن جەماوەر لە خوەنستن دیاردا لە ترس ئەوە ك ڕژیم ژەهر فکری تیکەڵای هەسەڵ ڕووشنهویری بکەید"

السومری گوزارەش لەو باوەڕەیشیە کرد ك شمارەی خوەنەوارەیل فرە کەمەو نەویە، وەلی خوەنستن کەفتە دوریان جووریگ ك لەی وەختە خوەنستن دینی لەسەر حساب خوەنستن زانیاری و ئنسانی زاڵ بوی".

لە باوەت نەخش و دەور ڕیکخرایەیل کوومەڵگای شارسانی لە عیراق السومری وت: "هویر یا فکرەی وجوود ڕیکخرایەیل کوومەڵگای شارسانی لە عیراق خەیاڵە زیاتر لەوەگ ڕاسی بوود و ڕیکخرایەل کوومەڵگای شارسانی ڕاسکانی لە دە دوانزە ڕیکخریای زیاتر نیە و ئیمە ڕیکخریای کاریگەر و کارا نەیریمن جوور ئەوانەگ هان لە جەهان خاوەن ژیار".

لەباوەت قسەی دەم بریگ ڕیکخریای ك خوەیان کردنەسە ڕویچەی ڕووشنهویری عیراقی السومری وت: "نیەود هویچ لایەن یا ڕیکخریای نوینەرایەتی ڕووشنهویری عیراقی بکەید چوینکە ڕووشنهویری، ئاهەنگ سازداین و چالاکی هویچ و پووچ نیە، ڕووشنهویری ژیان سازینە و ڕیکخرایەیلمان ئی جوورە پرووژەی گەورا نەیرن لەکار کردنیان".

دویەتە نویسەر و میدیاکار نور القیسی لەلای خوەیەو ئەوە ئاشکرا کرد ك: "دویرەوکەفتن جایەڵەیل لە خوەنستن جددی چ چابکریای چ ئەلکترونی ئەرا ئەوە چوودەو ك زوورمی جایەڵەیل ئمڕوو بایەخ دەنە تووکڵ چشتەگان".

لەباوەت هووکار ئی دیاردە نور القیسی وت: "نەوین سەرپەرەشتی و پەروەردەی ئاراستەکریای وەرەو کیشە جددیەگان لەلایەن دەزگاگان و خێزان نەخش و دەور گەورایگ داشت لە دیاردین ئی دیاردە و لەهەمان وەخت زوورمی ئەو ڕیکخرایەیل ڕووشنهویریە ك لافتەگانیان لە زوورمی ناوچەگان وڵات بەرزەو کردنە لە خاتر گیرهاوردن کوومەك داراییە؛ وەلی خوەیان لە ڕاسی هویچ نەخش و دەور ڕاسکانی و کاریگەر نەیاشتن لە ڕووشنهویرکردن جایڵەیل و بەرزەو کردن ئاست ڕووشنهویریان".

ڕووشنهویری

ئیمە بشێون نیمن هاوزووان

کەیوان کەڵهور

لەی سەدەی بیس و یەکمەك دی تەمام دونیا وەی قەناعەتەڕەسینە، ك بایەد هەر جوورێگ بویە، نەیلن فەرهەنگ و هویردەفەرهەنگەیل لەناو بچن. ئەرا یەشەڕیکخریایلی دامەزریایەتا نەیلن فەرهەنگیان وەتایبەتی زووان و زاراوەو شیوەزاری لەناو بچوود. چەنی پێش لەئینگەیەکی لەی دامەزراوەیلەك ها لەوڵات کەنەدا، دویای شیکردنەوەی قویل و فراوانێگ لەوڵات خوەیان، وەی ئە نجامەڕەسوین، ك لەبازێگ ئاوایی و دیەکەیلیان هەتا وەل مردن یەی کەس ك عومرێ گەوراس و پیرە، شیوەزاری وەل خوەیا بەیدەو قەور و دی چووگ و نیەتیەدەو!.

ئەرا یەیشەگ نەیلن ئەی شیوەزارەیل و فەرهەنگ (زنە) ك ها وەل گیان ئایەم و یەکی لە تایبەتمەندیەیل کوومەێگ لە ئایەمەیل ڕەسنی لە ناو نەچوود، دەس کردنەوە کووەو کردن تەمامی ئەی شیوەزار و هویردە فەرهەنگەیلە، تا ڕەنگارەنگی فەرهەنگی بمینێدەی و بەشی لە ژیان ئینسانیەت لە فەوتیان و لە ناوچێین ڕزگاری بکەن. ئینگە هەرچەن دەوران، دەوران گلۆبالیزمەو هویر مۆدیرنیەتیش بلویزە گرتیە، وەلی یەنیەودە دەسپێچگی ئەرا ئیمە تا بەشی لە فەرهەنگ و زووان کوردی لە لامان لە ناو بچوود.

وەگ ئینگە دیارە ئەی پرووسسە دێرێد نەرم وەریەو چوود و لە بازێگ جێیەیلیش لەیوا ناو لەلی کەن ك ئەی فەرەهەنگ و زووانە مردیە، ئەگەریش نەمردیەدی کوێنەس و وە کار نیەتیەید!.

وە نسبەت ئیمەی کورد ئەی جوورە هویرەو کردنێ و باوەڕێگ فرە تویەنێ زەربەبەیدەلیمان. ئەرا؟ چوین ئیمەی کورد هێمان وەو قۆناغە نەڕەسیمە ك یەی دەسەو بویمن و ئەگەریش یەی دەس بویمن و چوی یەك بویمن ئمجا وەل واژەی نەتەوەیا مللەتا چەبکەیم!؟ نەتەوەیا مللەت خوەی واژەیگە ك پێکهاتەیگە لە چەن قەوم لە بار فیزیکی و لە بار میتافیزیکیش بایەد ئاداب و ڕەسمەیل(داب و نەریت) خوەی داشتوود و ئەی پێکهاوردن ئەی داب و نەریتیشە، ئەرا ناساننی هویردە فەرهەنگ و ئەدبیات تایبەت وەخوەی پێویستە.

ئیمەی کورد فرە مەنیە بڕەسیم ئەو جێیەك ئەدبیاتی هاوبەش لەبارەو داشتویم، چوین بەشەو بوینمان وە سەر چەن دەوڵەتەو، ڕیگرە ئەرا ئەی هاوبەشییەوە یەك ڕەسینە. لە لای تریشە و ئیمە هێمان لەی دونیا فەرهەنگەمان تازەس و فرە لایەن فەرهەنگی و هویردە فەرهەنگ دیریم ك نەناسیاس و لە باوەت زووانیش هێمان فرە کوورپەیم. ئەرا سەلماندن ئەی باسەکلگ نەیمەو بان زاراوەی باشوور ك لە عیراق وە فەیلی ناو ها لە سەری. ئەی زاراوە وە مەمەرەیل مەزەوی و فەرهەنگی وە یەگ کاریش لە سەری نەرکریاس، فرە کەفتیەسەو دویا و تویەنیم بویشیمن فرە کەم ناسنەی، چ لە ناو کورد و چ لە دەرەوەیشە، وە تایبەتی لە باری نویسانن و وەپی قسیە کردنیش تەنیا هە لە ناوچەیل ك وەپیی قسیە کریەید، ناسیاس و دەیشت لە خوەی ئاشنای چەندانێ نەیرێد وە ئەوانەگ وە سۆرانی یا کرمانجی قسیە کەن یا خوو ئەدبیات کوردی وە کار تیەرنیش، بێجگە لە خوەیان و ئەی زاراوەیلەگ وەپیان نویسن و خوەنن، زاراوەی ترەك چوین ئەی زاراوە نیە ناسن ئەرایانیش هە بێگانەس!.

ئینگە ك وە زامەت و مەینەت بریگ لە دڵسووزەیل کورد، ئەی زاراوە لە پەلەپەل گیاندان و لە ناو چێنوی، دێرن پف کەنە دەمی و هان لە تەقەلای ڕزگار کردنێ و هان لەپەی یەگ ئەی بەشە لە فەرهەنگ و زووان کورد لە ناو نەچوود، زانستەو نەزانستە دوژمنداری وەلیانا کریەید، تا نەیلن ئەی زاراوەی فرە شرین کوردیە گام بنەیدەو ناو ماڵ زووان و فەرهەنگ کوردی.

وەیە تاوانباریان کەن: (ئویە بشێوەنن زووان کوردین). ئەی ڕەوانگە فرە خەتەرە و هووکار سەرەکیشی یەسە چوین نیەتویەنن و نیەتوانیش کەمی مەینەت بەنە خوەیان یا هانە ژێر تەئسیر فاکتەرەیل ترەك چوین ... بێ چەك و چوین ئەی خەڵك مەینەت کیشە تاوانبار کەن.

ئینگە بایمە سەر یەگ ئیمەی کورد كساڵهای ساڵە شوورش کەیم و یەکی لە بنەمای هەرێ ئەساسی شوورشمانیش، یە بویە ك دیریم لە ناو چیم و فەرهەنگ و زووانمان دێرن چەپاو کەن و تاوەننەمانەو، ئمجا ئەرا ئەی جوورە کرداری چ جوواوێ دیریمن؟ ئیمە کووششمان یەبوی ك فەرهەنگ و زووانمان لە ناو نەچوود و نەیلیمن دوژمن، خارەتێ بکەید و بتاونێگەمانەو.

وەختیگیش ئەوسا وەتنە: (ئەگەر مللەتێگ توایدبکوشید فەرهەنگ و زووانێ لە ناو بووە، خوەی دی ئۆتۆماتیك لە ناو چوود و مرێ). چەنی لەسەر ئەی قسیە هویرەو کردیمە و خسیمەسەی بار کرداریەو یا خوو گووش لەلی تەکانیمە؟ وەختی م توام لە ناو بچم چ جیاوازی ئەرام دێرێد، دووس لە ناو بوەیدەم یا دوژمن، نەفس کارەگەیەسەك دێرم لە ناو چم، دی مەمەرەگەی فرە گرنگ نێیەو یەی کەلیمە ڕەسنێگ وەیشە مردنە، ئەی مردنیشە، مردنێگ نەرمە ك وە دەس خوەمانەو چوی خوەی کوشتنێگە یا کانسرێگە ك بەشێ لە لەش نەتەوەی دارگرێد وەیە خوەیشی هەست نەتەوەیی و قەڵپەنجەدان لە یەك و یەکەو گرتنمان کەمەو کەید و هویچ قازانجێگ ئەرا ئیمەی کورد نەیرێد.

(ئەگەر مللەتێگ توایدبکوشید فەرهەنگ و زووانێ لە ناو بووە، خوەی دی ئۆتۆماتیك لە ناو چوود و مرێ). چەنی لەسەر ئەی قسیە هویرەو کردیمە و خسیمەسەی بار کرداریەو یا خوو گووش لەلی تەکانیمە؟

مەیسون دەملوجی

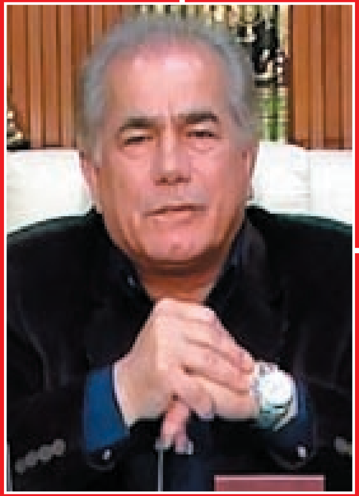
تەئمین عەزاوی

د. فائزە باباخان

ژن سەرکردە لە عیراق.. لە ناونی ڕاسی و خەیاڵ

گوڵ سوو

لەو وەختەگ هەر ئۆپەراسیۆنیگ سیاسی هەوەجەی ها وە بەشداری کردن سیاسی گشت لایەنیل کوومەڵگا، بایەسیشە بەشداری فراوانیگ لە لایەن ژنەیلەو لەتی وجوود داشتوود، چوینکە قانوون و بڕیار یا قەرارەگان فرە جیاوازی نیەکەن لە ناونی ژن و پیاو ، وەلی یانە هەر جوور دەق یا (نصوص) مینن و هەوەجەیان ها وە جیوەجیکرن ك لە بار وجوود وە زوور باریەنە بار وجوود راسەقینە. لە کوت فرەی دەستوورەیل جەهان هویچ جیاوازی دیارییگ نیە لە مەیدان بەشداری سیاسی، وەلی لە هەمان وەخت هویچ میکانیزمەیلیگ لەتیان نیە ك ئەو دەقەیلە وە شیوەی کارایگ مسۆگەر بکریەن لە لایەن پراکتیزەکردنەوە، ئەوە بیجگ لەوە ك چەن دەستووریگ هەس وە شیوەیگ ڕووشن باس ماف ژن لە بەشداری کردن سیاسی نەکردنە.

دیاردەی کەمی و لاوازی بەشداری سیاسی ژن، بەرهەم هووکارەیل هەڵقوڵیای و وەناویەکاچوی فرەیگە لە سەر ئاست کوومەڵایەتی گشتی، چ لە لایەن سیاسی بوود یا ئابووری یا کوومەڵایەتی یا ڕووشنهویری.

پەرلەمانتار وەرین مەیسوون دەملووجی ئەرا ماڵپەر شەفەق ئەوە ئاشکراکرد ك :"حاڵ و ڕووزگار یا واقع سیاسی عیراق هیمان سیمای پیاوانە وە بانیەو زاڵە".

دەملووجی ئەوە زیاتر ئاشکرا کرد ك :"نەخش و دەور سیاسی ژن دی وەك جاران نیەمینێدەی ك لە پەرلەمان بەس دەس هەڵبگرن، وەلی گەوراتر و کاراترەکە و بوود". و ئاماژەیش وە گرینگی کەڵەکە بوین پسپۆری یا خبرە کرد لە خاتر ڕەسین ئەزموون دیموکراتی و وت:" مەعقوول نیە پیشبینی ئەوە بکەیم ك وە ماوەی کولێگ گوێرانکاری ریشەییگ لە بارووەزع ژن بوینیمن"، و زیاتریش وت :" ژن لە کوومەڵگایەیل دیموکرات ڕیگەی دویر و دریژیگ گردنەوەر تا ڕەسینە ئەو ئاست بەرز ئیمڕوویانە و ئیمەیش نەبایەد لە گرینگی نەخش و دەور ژن عیراقی کەمەو بکەیمن لەی ساڵەیل گوزەیشتە".

تەئمین عەزاوی هەڵسووراو یا چالاك مەیدان ماف ژن ئاماژە وەوە کرد ك :"بریگ ژن کارا هەس لە مەیدان سیاسی عیراقی وەلی خەتای ئۆپەراسیۆن ناوگومکردنیان ها لە گەردن سەرکردەیل سیاسی عیراقی". و داوایش لە فراکسیۆنەیل سیاسی کرد ماوە بیەنە ژن تا نەخش و دەور خوەی داشتوود لە پەرلەمان هاتێ و جەختیش لەبان ئەوەکرد ك :" هەڵوژانن ژنەیل لە ناو لیستەیل سیاسی پەرلەمان وەرین ئەرا(ئای قەسەم بوی) ك بویشن ژنیش هاناو لیستەگانمان وئەرا (ئسقات فەرز) قانوون کۆتای ژنەیل بوی".

ئەوەیشە ڕووشنەوکرد ك :" شمارەی ژنەیل لە پەرلەمان وەرین ٧٧ ژن بوی وەلی ئامادەبوین کارایگ نەیاشتن لە ناو لوجنە گرینگەگان و تەنیا لە لوجنەیل پەیوەندیدار وە کاروبار ژن و خیزان بوی".

و جەختیش لە بان ئەوە کرد ك بایەسە ژنەیل هوشیار نەخش و دەور سیاسی گرینگ خوەیان بوون چ لە پەرلەمان و چ لە وەرگردن پۆستەیل وەزاری.

عەزاوی زیاتر وت :"ئەگەر سیاسەتمەدار لە خاتر گوێرانکاری هاتیە، بایەسە ئی گوێرانکاریە ریشەیی بوود نەك هەر تووکڵ بان بگرێد و بایەسە هوشیار ئەوە بوون ك ژن ئادەمیزادیگە و ماف تەواو دیرێد و لەو مافەیلیشە بەشداری کردن سیاسیە و، هاوشان پیاوە لە ئۆپەراسیۆن سیاسی و بایەسە نەخش و دەور خوەی داشتوود".

عەزاوی ئی پرسیاریشە کرد :" چوین تویەنیم داوا لە پیاو ئاسایی ناو جادە بکەیمن ك ڕیز لە ماف ژن بگری و لەولاوە سیاسەتمەدار پشتگووشی خەید و خەیدەی پەراوێز یا هامش؟ ئیمە ئەگەر مینەی گوێریان بکەیمن بایەسە لە سیاسەتمەدارەیلەو دەسوەپی بکەیم تا ڕەسیدە گشت ئەندامەیل کوومەڵگا".

دکتۆرە فائزە باباخان قانوونزان و هەڵسووراو یا چالاك لە مەیدان ماف ژنەیل جەخت لە بان ئەوە کرد ك :"پشتگووشخستن و پەراوێزخستن ئاشکرایگ هەس ئەرا ژن و لە لایەن تەشریعی و سیاسی؛ و هووکارەگەیشی ئەرا سیاسەتمەدارەیل عیراقی چوودەوە".

باباخان زیاتر ئەوە ئاشکراکرد ك :"لەو وەختە ك ژن بوودە خاوەن نەخش و دەوریگ سەرکردایەتی دیاری لە فراکسیۆن و پارتەیل سیاسی ، لە هەمان وەخت ژن کەفیگە بارووەزعیگ خاستر".

باباخان گلەیی لە ژنەیلیش کرد، چوینکە فرە وەخت ڕازی بوون وە نەخش و دەور لاوەکی و پلە دو. و ئەوەیشە ئاشکراکرد ك زوورمی بڕیارەیل تەشریعی و سیاسی هیمان هاوەدەس پیاوەیلەوە، و هیمان قانوون نویس و قازی هەر پیاوە و یەیشە یەکیگە لەو هووکارەیل فرە، وەلی هووکار سەرەکی کۆنترۆڵ کردن عەقڵیەت نێرانەی پیاو نیە".

نویسەر وپەیجووریکەر کازم مقدادی لە لای خوەیەو وت :" داب و نەریت کوومەڵایەتی شکیەیدە مل کار و ڕەفتار سیاسی". وەلی مقدادی وەل ئەو ڕایەیلە ڕێك نیەکەفی ك تاوانەگە خەنە بان سیاسەتمەدار و عەقڵیەت نێرانەی پیاو و ئویشێ:" زیایچوین فرەیگ هەس لە باوەت پشتگووشخستن و پەراوێزخستن ژن لە لایەن پیاوەو ، چوینکە ژن ئامادەبوین دیارییگ دیری لە فراکسیۆنەیل سیاسی و پۆستەیل فرەیگ وەدەس گردیە و لەوانەیش وەزارەت و ئیدارە گشتیەگان".

قەورسان پەنج ئەسارەیی

ج. عەلی میری

دەوڵەمەنی و فەقیری مەسەلەی راسییگە لە ناو کوومەڵگا و هەر لە کۆیەنەوە ئی چشتە وجوود داشتگە و کەسمان نیەتویەنیم ئنکار ئی واقعە بکەیم، ئمجا جویر ئەوەك ئاشکراس لە روی داراییەوە مەردمان کوومەڵگا بوونە چەن بەشیگەوە، لەوانەیش: چین فەقیر و کەمدرامەت، چین نیمە و ناوراس، چین دەوڵەمەن و دارندە، وەلی ئەگەر کەمیگ هویرەو بکەیم لە خوەمان بایەسە بزانیم گشتمان جویر یەك بەنەی خودایم تەنیا خودایگ ك دروسکەر گشت جەهانە ئیمەیش هاوردەسە وجوود ئەرا ژیان لە بان ئی گووشەی زەویە.ئیمەی ئادەمیزاد پلەو پایەمان لەلای خودا مینیگە بان ئیمان و باوەر و کردەوەی رووژانەمان ك خودای گەورا لە قورئان پیرۆز فەرمایش ئەوە کردگە و ئویشیگ (إن أكرمكم عند الله أتقاكم)، بیجگە ئەوەیش نەبایەد ئیمەی ئادەمیزاد عیبادەت خودا لەهویرەو بووەیم و بکەفیمنە شوون خودبەرزگرتن و جیاوازیکردن، چوینکە خوداوەند خاوەن کەرەم لەی باوەتەوە ئویشیگ (وما خلقت الجن والأنس إلا ليعبدون)، یەیش لەیرا وەمەعنای ئەوە تیەیگ ك خوداوەند گەورا پەرەسین یا عبادەت لەلیمان تاویگ وەگوورەی ئەو ناز و نعمەتە ك داسەی ئادەمیزاد، ئمجا ئەگەر تەماشای رزق و رووزی و خواردنمان بکەید راسە جموجویل دەور دیریگ، وەلی گشتی لە فەرمان خوداسە و زەوییش کردگەسە سەرچەوەی خواردن ك لە ژیر واران رەحمەت چشت لەلی سەوز بووگ و دراریگ ئەرا بەنەی خوەی. ئمجا وەل ریز و حورمەتمان ئەرا دەوڵەمەنەیل، جویر ئەوەك ئاشکراس لەلای دونیادیدەو دانایەیل، دەوڵەمەن وەمەعنای دەوڵەمەنی نەفس و ئیمان تیەیگ و لەلای ئەوانەیش ك ئاشق ئی دونیانە وەمەعنای سەڵتەنەت و پاشایەتیە، ئمجا وەگشت باوەریگەوە دوینیم هەمیشە فەقیر لە گشت سەردەمیگ وەچەو کەمترەوە تەماشای کریەیگ و ئەو قەدر و حورمەتە لەلی نیەنریەیگ جویر ئەوەك لە دەوڵەمەنەیل نریەیگ، بیگومان یەیش دید و نوورستن ناشرین و ناپەسەنیگە لەلای ئەوانەك فەقیر وە نزم دوینن و دەوڵەمەنیش وەبەرز. فرەجاریش دوینیم فەقیر، نك ناهمی یا بیبەشە لە هەقەیل و چشتەیل فرەیگ و ژیان (بژی و مەمریگ) بەیگەسەر و مەگەر هەر فەقیریگ جویر خوەی قەدری بگریگ و لە دەردی بزانیگ، وەلی دیارە مەسەلەگە لەی جەهانە گویرانکاری تازەیگ وەخوەیەوە دیە و خەریکە وە تەواوی حاشا لە فەقیر کریەیگ و دەوڵەمەنەیل لە وەخت مردن و لە ناو خاکیش حەز کەن قەوریانیش لە قەور فەقیرەیل دویر بووگ!

هەر وەی بوونەوە لە یەکیگ لە سایتەیل کوردی کورتە هەواڵیگ ئەڵلاجەوی پەخشەو کریاگەو باس لەوە کردگە ك چەن سەرمایەداریگ ئەندەنووسی وەی دویاخرە لەبان داواکاری سەرمایەدارەیل و دەوڵەمەنەیل قەورسانیگ (پەنج ئەسارە) وەناونیشان (سان دیاگۆ هیڵز) ئەرا دەوڵەمەنەیل دروس کردنە و شوون یەك ملیۆن تەرم لەلی بووگەوە و کەفیگە نزیکەی ٢٩ کیلۆمەتر لە شار جاکارتای پایەتەختەوە، ئەو قەورسانیشە شوون نیشتنەوەی تەیارە و قەیریگ ئاشخانەی وەناوبانگ و یانەی شەوانە و حەوز مەلەکردن و دەریاچەی دەسکردیگیش گریگە خوەی. وەلی ئەڵلاجەوییگە ها لەورا ك تەنیا دەوڵەمەنەیل تویەنن شوون قەور لەتی بسینن، مەعنای ئەوەسە وەگوورەی ئی پیشنیارە فەقیر قەیەغەس ئەرای لە(قەورسان پەنج ئەسارەیی) وەخاك بسپاریەیگ ك شوونە دەوڵەمەنەیلە.

لفانگێ سیه و چەرمگ له باوگ و داڵگی سیه و چەرمگ

ئا: کیان مانیشت

لە حاڵتێگ ك فرە دەگمەن و کەم وێنەس، لە باوگێ سفی و داڵگێ رەش، لفانگێ بانە دونیا، ك یەکێگیان رەشپووس و یەکترەکیش سفێپووس بووت. لە یەکێگ لە نەخوەشخانەیل بەرلین پایتەخت ئاڵمانیا، دومناڵ لفانگ هاتنە دونیا ك یەکێگیان فرە سفێد و ئەوەکەیش فرە رەشوی. داڵگ ئەی لفانگە خوەی رەشپووسە و خەڵگ غانایە و باوگێیانیش سفێپووسەو خەڵك ئاڵمانیایە. بریجیت فیبر یەکێ لە دکتۆرەیل ئەی نەخوەشخانە لەی باوەتەو وەت: لە داڵگ پەیا بوین ئەی جوورە لفانگێ فرە ئەلاجەویە، چوین ئەڵکەفتیە بریگ جار لفانگێ بانە دونیا، ك کەمی وەل یەکا جیاواز بون لە رەنگ پووس ، وەلی ئەی جورە حاڵەتێگ ئەرا یەکم جار لە ئاڵمانیا دوینیەید.

مناڵە ئاسنرەواگە

گوڵ سوو

لە یەکیگ لە سایەتەیل کوردی هەواڵیگ وە رەنگ و بەڵگەوە پەخشەو کریا لە باوەت مناڵیگ ئیرانیەوە، ك ئەویش دویەتیگە وە ناو (هانیە)، ئی مناڵە ك عومری ٨ ساڵە، بەهرەیگ خودایی دیریگ و ها لە دەمچەوی، ك ئەویش هیز موگناتیسیە، وەلی وەشیوەیگ فرە مەیلکیش تویەنیگ دەفر و کەمچگ و چنگاڵ و چشتەیل تر ئستیل وە دەمچەوی هەڵبگریگ، بیگومان یەیش دویای ئسپاتکردنی لەلایەن پزیشك یا دکتۆرەیل ئیرانەوە ك ئسپاتی کردنە ئی مناڵ ٨ ساڵانە هیز موگناتیسی ها لە دەمچەوی. وە یەیش هانیە تویەنیگ فرە وە ئاسانی چشتەیل ئستیل وە دەمچەوی هەڵبگریگ و تەنیا لە خیزانەگەیان هەر هانیە ئی هیز موگناتیسیە دیریگ و دەمچەوی ئاسەنرەواس.

پۆل ئەمریکی هویچ نەکرد؛ پۆل ئەڵمانی ئەرامان بارن!

ماجد سوێرەمەیری

وەل کووتایی هاتن بازیەگەی هەردوگ هەڵوژاردەی ئیسپانیا و هۆڵەندا، لە شەو ١١الەبان ١٢ تەممووز پەردە لەیەکیگ لە سەرکەفتیترین مۆندیالەگان تووپان جەهان بەسیا، ك ئەرا یەکم جارە لە ولاتیگ ئەفریقایی ئەنجام گرت و، ئی ولاتە ئەوە ئسپات کرد ك تەنیا ئۆروپا و ئەمریکا نیە ك تویەنن ئی جوورە رویداییگ گەورا ریکبخەن و پاڵەوانیەتی جام جەهان ئەرایان موهر بکریەید؛ وەلی ئەوەسە ولاتیگ جوور ئەفریقای خوارین ك تا وەرج لە کەمتر لە سێ دەیە وەدەس رەگەزپەرستی و دیکتاتۆریەتەو نالانیاد، هەنگامەیل گەورایگ هەڵگرتیە لە کاروان پیشکەفتن سیاسی و کوومەلایەتی و ئابووری و ژیاری و ئەرا گشت لایگ ئەوە ئسپات کرد ك ئادەمیزاد لە هەر پارچەیگ لەی سەر زەویە ئەگەر دەرفەت ئەرای برەخسیەید ئەرا داهێنان و پیشکەفتن، جیاوازی نیە لە ناوبەین سیەپووس و چەرمی پووس یا هەر رەنگیگترەك... ئیمە لەیرا نیەتوایم بچیمنە ناو وردەکاری ئی مەسەلە، وەلی ئەوەگ لەیرا توایم باسی بکەیم ئەو دیاردەی نائاساییە بوی ك گیانداریگ ئەڵمانی نیشانی دا، بەلی ئەزیزەیل هەیشت پا یا ئەختەبووتیگ وەناو پۆل سەرنج جەماوەر فرەیگ وەرەو لای خوەی کیشا چوینکە لە سەرجەم ئەو بازیەیلە ك لە ناوبەین هەڵوژاردەیل مۆندیال ئەنجام گرت ئاکام یا نەتیجەی گشتی وە راس و دروسی پیشبینی یا توقع کرد و، ئەوە بوی وەختی نوورە هاتە بان بازیەگەی ناوبەین ئەڵمانیا ك ولات خوەیە و ئسپانیا، ئەوە پیشبینی کرد ك ئسپانیا بەیدەوە و وەخت بوی بچووده خوینی خوەی؛ چوینکە بریگ لەو جەماوەر هەوادار ئەڵمانیا داواکردن بکەنەی قاورمە و بەنەی دگان هەڵوژاردەی ئەڵمانیا وەختی بایدەوە ئەرا ولات، وەلی دەنگ لە ئسپانیا بەرزەو بوی ئەرا داواکردن مقەیەتی کردن گیانی و خود سەرۆك وەزیرەیل ئسپانیا ئی داواکاریە هەواڵەی لایەن ئەڵمانی کردو وەگوورەی هەوالیگ کەناڵەیل رەسانن، فرەکەس داوا کەن ك هەیشت پا بسینن، یا بخریەیدە مەزاد و نرخ سەرەتاییگ ئەرای دانریا ك ٣٨ هەزار یۆرۆ بوی.

لەی وەختە ك پۆل ئەڵمانی ناوداری خوەی لە تەمام جەهان چەسپان و بویە سووپەرستار مۆندیال و شان وەشان خاسترین بازیکەرەیل هەڵوژاردەیل بەشدار لە مۆندیال؛ چاودێرەیل کاروبار عیراقی وەل ناو پۆلەو چەن یادگارییگ دیرن ك فرەکەس وەتیەڵ ناوی بەن و بریگتر وەشرین... بەلی ئەزیزەیل دویای ئەوەگ هێزەیل هاوپەیمان وە سەرۆکایەتی ئەمریکا لە ٢٠٠٣ عیراق لە پیسترین رژیم دیکتاتۆری قورتارکردن ئەرا ماوەی سالیگ حاکمیگ مەدەنی وە ناو پۆل (برایمەر) ئەرا عیراق هاوردن ئەرا وەریەوبردن کاروبار سیاسی و ئیداری ولاتیگ ك وە تەواوەتی کاول کریا، وەلی ئی کابرا وەختی لە گیژاوەی ناکووکی ناوبەین پیکهاتەیل و هێزەیل و پارتەیل سیاسی سەر لەلی شیویا و نەتویەنست کاریگ بکەید ك بارووەزع سیاسی عیراق سەقامگیری وەخوەیەو بوینید، دی ئەوە بوی سەرخوەی هەڵگرد و یە ماوەی زیاتر لە شەش ساڵە ولات لەی گیژاوەیلە هیشتەوجی ك لای گشت ئاشکرا و دیارە... شایەد بویشین ئیمە دی چە توایم لەی بەندەی خودا ك تواست خاسی ئەرا ئی ولاتە بکەید وەلی لە ئاخرەو پیاوخەراویش بوی!!

ئەزیزەیل ئیمەیش هەر چوی ئیوە ئویشیم، وەلی لەی ئانە پۆل ئەڵمانی خستەی هویرمان و ناوی هاوردیم و ئویشیم یاخودا گووشی وە خەیر بزرنگێ، ئەو ئەرك خوەی جیوەجی کرد و وژدان خوەی رەهەت کرد و ئەوەگ وەپی کریا دریغی لەلی نەکرد ... ئیمروو وەختی ئی گیاندار هەیشت پای ئەڵمانیە وەی هەمکە ناوداریە لە تەمام ولاتەیل جەهان دوینیمن و ئیمەیش ئەیە ماوەی زیاتر لە چوار مانگە هەڵوژاردنەیل پەرلەمانیمان ئەنجام گرتیە و هیمان حکوومەت دروس نەکریاس و هێمان رکابەری ناوبەین سیاسەتمەدارەیل گەورای ولات نیەیلی برەسیمنە چارەسەریگ ئەرا ئی قەیرانە و مەردم گشتی سەر لەلییان شێویاس و لەی کارە پەکەر مەننە و بریگ لە چاودێرەیل کاروبار عیراقی و وەلیانا کوت فرەی مللەت ئەوە پیشنیار کەن ك پەنا بووەیمنە پۆل (نەك پۆل برێمەر، بەلکوو پۆل گیاندار هەشت پای ئەڵمانی) بەشکەم ئەوە ئەرامان پیشبینی بکەید ك ئی قەیرانە چوین چارەسەر کریەید و سەرۆك وەزیرەیل چەوەریکریایمان کییە!!!

عەتر هەناس

نورەدین رەحیمی

هەرچگ گوڵە شتن ژە بوو عەتر هەناست
شێوانگە ئێ عەتر خوەتە هووش و هەواست
بیا گیان بدە من دەێ لەش کوشیاگ زەمینە
ریشگ ژە دڵ پاك خودا گرت هەناست
خوەر نیشت دە بان سەر تو، ئەڵنەڵساوپا
ئاسارە رزئەڵبەس دە قەێ مەڵوەن خاست
زانی چ قەڵارێ خسگەس باڵ بژانگت؟
زانی سەر چەن کەس بریە چەفتی داست؟
باخەێل وسانەس وە رزاو تا ك تو بوینن
سەوڵەێڵ چەمینەس دە وەر قامەت راست

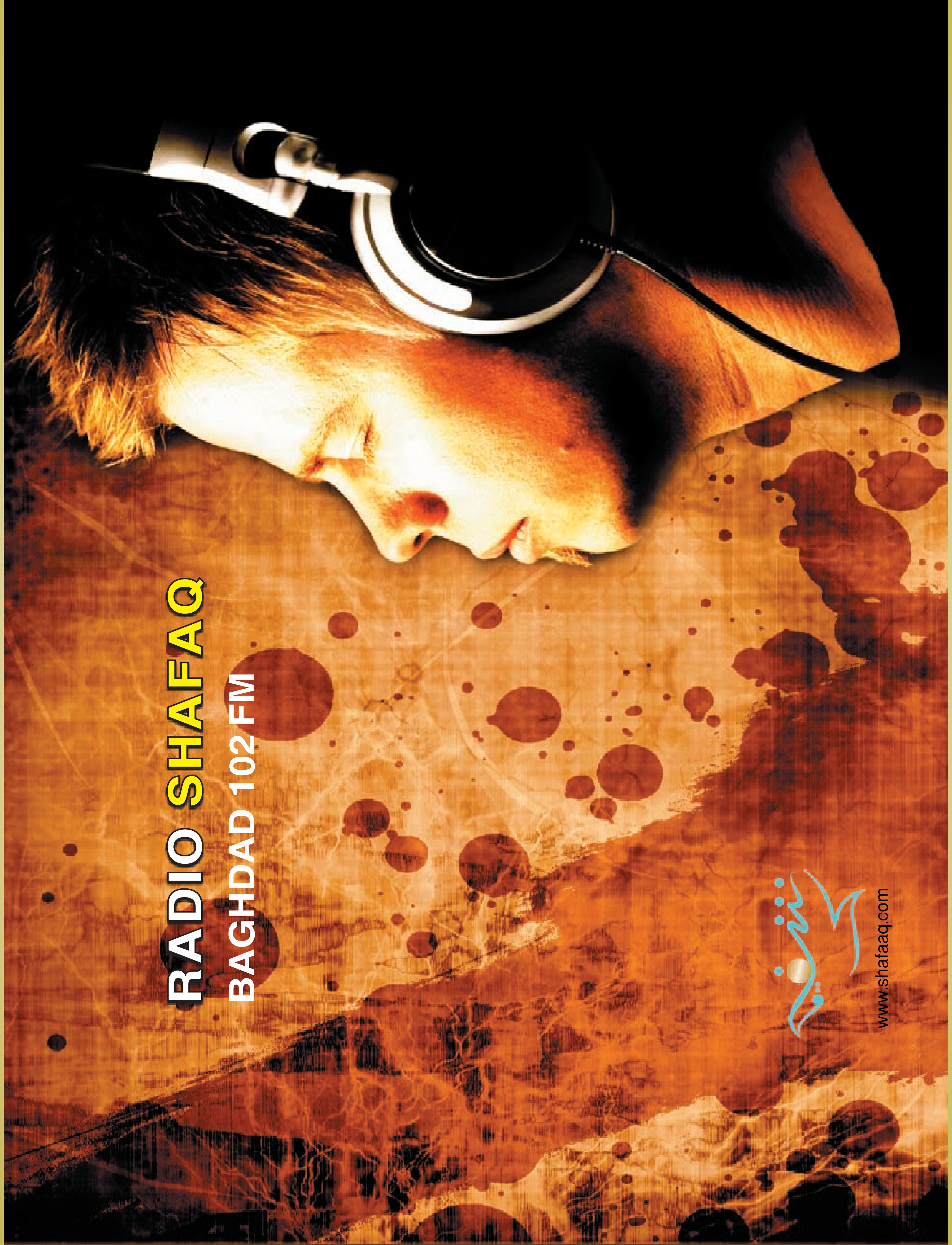

RADIO SHAFAQ
BAGHDAD 102 FM
www.shafaaq.com